LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

O. RIBBECK H. LIPSIUS C. WACHSMUTH

VIERZEHNTER BAND

Erstes Heft.

LEIPZIG

VERLAG VON S. HIRZEL

1891.

INHALT.

DE

HECATAEI MILESII FRAGMENTIS

QUAE AD HISPANIAM ET GALLIAM PERTINENT.

SCRIPSIT

FELIX ATENSTAEDT.

Hecataei Milesii fragmenta num omnia genuinae originis speciem prae se ferant, adhuc lis est inter viros doctos. Etenim cum putarent iam ipsos antiquos eosque eruditissimos illos grammaticos, qui solent Alexandrini nominari, de hac re dissensisse — Callimachi enim sententiam, qui Nesioten quendam auctorem esse periodi aut totius aut alicuius saltem partis tradidisset (cf. Hec. fr. 172 ap. Athen. II 70 B. fr. 329 ap. Athen. IX 410 E. fr. 279 ap. Arr. anab. V 6), refutatam esse ab Eratosthene teste Strabone I 7 — consentaneum erat illam dissensionem etiam in recentiora et recentissima tempora transferri. Nec defuerunt, qui Eratosthenem imitati reliquias logographi in universum examinandas susciperent eaque ratione ad idem iudicium deducerentur, quod Eratosthenes ex integri operis examine elicuerat. Dico inprimis Ukertum. Nimirum in universum tantummodo quaestio tractata est; in universum iudicium prolatum. Attamen quod attinet ad singula, sane nonnulli inter Hecataei fragmenta quaedam indagasse sibi visi sunt, quae haudquaquam a logographi vetusti manu essent profecta. Ac postquam iam Odofredus Müller in eiusmodi suspicionem incidit, Carolus Müller hanc exprompsit sententiam „Alexandrinorum aetate et genuina exstitisse et supposita Hecataei operis exempla; priora temporum decursu aliquoties interpolata esse et ad praesentem tunc rerum statum et orbis terrarum cognitionem adaptata; verum posteriora praeter nomen cum logographo nil commune habuisse ex Herodoto aliisque in fraudem hominum conscripta.“ Fuerunt posthac, qui ad similem opinionem inclinarent, sive totam periegesin Alexandrinorum aetate interpolatam fuisse iudicarunt, sive secundum librum, qui inscribitur *Ἀσίη*, sive partem tantum, quae Aegypti res continebat, sive denique

altius ascendentes cum audacissima confidentia contenderunt totum omnino opus Hecataei fuisse *ψευδεπίγραφον*. Contra alii veram reliquiarum originem acriter tenuerunt accurateque defenderunt, in his insignissimus vir Gutschmid. Fragmenta, quae suspecta aut visa sunt aut videntur, sunt potissimum haec: 27. 29. 58. 135. 187 cll. 278. 265. 279. 284. 289. 290. 292—294. fr. ap. Cram. Anecd. Oxon. I 287, 30. fr. ap. Harp. s. v. *ῥοδωνιά*. Vertitur autem quaestio

1. in ratione, quae inter Hecataeum et Herodotum videtur intercessisse.
2. in Argonautarum navigatione.
3. in Stephano Byzantio.
4. in singulis quibusdam fragmentis.

Nolo in praesens totam peragere controversiam, qualis a principio usque ad hoc tempus perducta est; recentium virorum doctorum libros, qui praecipue adeundi sunt, sive in hanc sive in illam partem disputaverunt, attulisse sat habeo.

Sevin, *recherches sur Hécatée de Milet. Mémoires de l'acad. des inscr.* VI p. 472 sqq.

Creuzer, hist. Graec. fragm. p. 19 sqq. — *Die histor. Kunst der Griechen*[2] p. 284 sq.

Ukert, *Untersuchungen über die Geographie des Hecataeus und Damastes. Weimar* 1814.

Klausen, Hecataei Milesii fragm. praef. p. 22 sq.

O. Müller, *Gesch. d. griech. Litt.* I p. 475 n. — Müller-Deecke, *Etrusker* I p. 167 n. 30.

C. Müller FHG I p. XII sqq.

Mure, *history of the lang. and lit. of anc. Greece* IV p. 149 sq. 532 sq.

Bähr ad Herod. vol. IV p. 435 sqq.

Gutschmid, de rerum Aegyptiacarum scriptoribus Graecis. Philol. X p. 531 sqq. = *Kl. Schr.* I p. 47 sqq.

Hollander, de Hecataei Milesii descriptione terrae quaestio critica. Bonnae 1861.

Röper, *Über einige Schriftsteller mit Namen Hecataeus. Danzig* 1877. 1878 [1]).

---

1) Cf. Hiller Burs. annal. 1879. vol. XIX p. 161 sq. Schwartz, *Hecataeus von Teos.* Mus. Rhen. XL p. 234 n. 4.

Cobet Mnemos. XI p. 3 sqq. XII p. 81 sq.

Schenkl Burs. annal. 1883. vol. XXXIV p. 232 sq.

Nissen, *Ital. Landeskunde* I p. 7 n. 1. p. 89 n. 5. p. 91 n. 6.

Bergk, *Gesch. d. griech. Litt.* II p. 406 sqq. IV p. 270.

Sittl, *Gesch. d. griech. Litt.* I p. 347 sqq.

Wiedemann, *Ägypt. Geschichte* I p. 104 sqq. — *Herodots 2. Buch mit sachl. Erläuterungen* p. 23 sqq.

Heil, logographis num Herodotus usus esse videatur. Marpurg. 1884. p. 10 sqq.

Niese *Gött. Gel. Anz.* 1885. I p. 240 sq. 244 n. 1.

Berger, *Gesch. d. wissenschaftl. Erdkunde bei den Griechen* I p. 7.

Lipsius, quaestiones logographicae. Lips. 1887. p. 15 sqq.

Max Schmidt, *Zur Geschichte der geographischen Litteratur bei Griechen und Römern. Berlin* 1887. p. 10 sqq.

Diels, *Herodot und Hecataeus.* Hermes XXII p. 411 sqq

Multa hi viri docti docte et copiose dissertaverunt, ac removerunt sane alteri nonnullos scrupulos, qui alteros subierant. At etiamnunc gliscit scintilla non penitus exstincta. Quid? quod ipse Berger in exponenda geographiae apud Graecos historia cum cautione et iudicio adhibenda esse dicit Hecataei fragmenta; reliquum esse, ut accurate omnes reliquiae tractentur examinentur comparentur cum aliis aliorum vetustioris aetatis scriptorum testimoniis? Hac nempe via, qua inita praeter singula illa suspecta fragmenta, quae viris doctis materiam dederunt et offendendi et disputandi, etiam de ceteris adhuc intactis singillatim quaeritur, dilucidum fit, num omnino alia et quot vestigia in reliquiarum numero occulte lateant, quae demonstrent aperte hoc illud fragmentum ut a prisca terrarum notitia ita ab Hecataeo esse alienum. Quae quaestio si ad finem perducta erit, tum denuo erit accedendum ad Athenaei illud de Callimacho testimonium; tum denuo disserendum de loco Porphyrii apud Euseb. praep. evang. X 3 (Hec. fr. 292—294), qui tantas difficultates de ratione inter Hecataeum et Herodotum intercedente excitavit; tum demum apparebit, utrum in tota logographi periodo interpolatio statuenda sit aut in quibusdam partibus an omnino nulla.

Sat latus patet campus pervestigandi; sat lubricum solum; sat crassae prohibent nebulae liberum oculorum prospectum.

Huc illuc deverticula; difficile iter et impeditum. Vix poteris quae conspexeris, libello comprehensa aliis narrare. Initium tantum laboris suscepi duce Klauseno, qui de colligendis et explicandis fragmentis bene meritus est, Hispaniam ac Galliam perlustrare contentus. Atque in campi exiguitate tamen id utique spero manifestum fore, qualem omnino speciem Hecataei reliquiae plerumque tam exiles ostentent. Sed de ipsis illis terris, de Hispania potissimum, vel maxime difficultatibus obstructa est via explorandi, quippe cum quidquid lucis de rerum condicione, qualis vetustis temporibus erat comparata, ex aliorum auctorum libris effunditur, admodum tenue sit ac pusillum; de eo autem scriptore, qui praeter Hecataeum subtilissimam veteris Iberiae notitiam nobis suppeditat, ne ipso quidem quaestio tam prospero eventu est absoluta, ut omnia certa sint et ab omni dubitatione exempta. Ut igitur res ipsa feret, nonnunquam ad digressiones aberrabo, quae partim vix potest fieri quin in disputationem inserantur, partim aliquantum conferunt ad illustranda ea, quae sive Hecataeus sive alius quis scriptor de vetere Hispaniae rerum statu memoriae prodidit. Quae postquam praefatus sum, veniam velim petitam, si quando longius a proposito discedere videar quam par est.

Sed priusquam ad ipsum Hecataeum accedamus, satius est ad alium auctorem animum intendere, cui plurima logographi fragmenta debemus: Stephanum dico Byzantium. Nam qui in Hecataeum est inquisiturus, eius permagni interest novisse rationem et consuetudinem, qua ethnicographus ille fontes suos adhibuerit atque excerpserit. Hanc igitur studeamus quam optime perspicere.

De Stephano Byzantio.

Primus quantum scio hanc quaestionem attigit ipsa ea, quae ad Hecataeum spectat, controversia adductus Hollander l. l. p. 11 sqq. Multa porro, quae huc faciunt magnique sunt momenti, reperiuntur in dissertatione, quam scripsit Niese de Stephani Byzantii auctoribus (Kiliae 1873). Nec tamen vereor

ne denuo perscrutandi munere suscepto operam et oleum perdam, praesertim cum nonnulla exempla a Niesio minus recte allata esse mihi persuaserim. Sunt praeterea conferendi idem Niese, *Der Text des Thucydides bei Stephanus von Byzanz.* Hermes XIV p. 423 sqq. Frick, qui censor eius dissertatiunculae exstitit in Burs. annal. 1880 vol. XXIII p. 577 sqq. Lipsius, quaest. logogr. p. 16.

Ac constat abunde epitomatorem Stephani opus miserrime circumcidisse et ad circuitum multo breviorem reduxisse. Tamen vix errabit, si quis statuerit explicationes, quascumque vides in ipso singularum sectionum initio nominibus statim appictas — lemmata dicere consuevimus —, plerumque [1]) saltem integri esse Stephani. Nam omnino est epitomatorum prima quaeque verba transscribere; ex sequentibus autem pro taedio et pigritia haec praetermittere, illa conservare — cuius rationis non est magis propinquum magisque idoneum exemplum quam ipsa tota epitome ex Stephani ethnicis facta —; nec poteris negare augeri hanc suspicionem, si epitomae frusta contuleris cum copia earum sectionum, quas forte fortuna plenas et incolumes habemus servatas. Itaque ut firmiore quodam fundamento nitamur, praestat quaestionem in primis explicationum verbis continere; mediis in tmematis nimis est metuendum, ne breviatoris iniquitate neglecta a iusta via deflectamus. Porro mittenda erunt ea tmemata, in quibus nomina probantur poetarum testimoniis, velut Homeri Lycophronis Apollonii; nam in haec cadit coniectura — idque potissimum valet de Iliadis navium catalogo — lemmata fluxisse ex commentariis, ut in Homero ex Apollodoro per Epaphroditum [2]), in Lycophrone ex Theone.[3])
Qua ex re consequitur, ut, ne praepropere iudicemus, etiam tum caveamus, cum ad nomen aliquod confirmandum, quod

---

1) Excipienda exempli gratia ea tmemata, ubi nomini terrae sat notae inanem tritissimamque interpretationem appositam deprehendis, veluti s. v. *Σικελία ἡ χώρα καὶ ἡ νῆσος.* cf. quae Meineke ad h. l. annotavit.

2) Cf. Niese Mus. Rhen. XXXII p. 276.

3) Cf. Hiller Annal. philol. CIII p. 527. Giese, de Theone grammatico eiusque reliquiis p. 51.

quidem exstet in navium catalogo, non subinde Homeri auctoritatem excitatam invenimus, sed alius cuiusvis scriptoris. Mirum ni aptissime certi quid potest enucleari de lemmatis ex eis auctoribus sumptis, quorum libri integri aetatem tulerunt. Quocirca ego quoque Herodotum Thucydidem Polybium Strabonem perquisivi, quibus examinandis Hollander et Niese operam dedere; adicere libitum est Pausaniam. Quattuor illos scriptores ipso a Stephano ad usum conversos esse probavit Niese felicissima argumentatione; similem equidem conclusionem vel ex indole quorundam lemmatum elici puto et hanc quoque rem pro argumento posse adhiberi.

Ad rem ipsam accedamus. Atque ita prosperrima spero via nos esse progressuros, ut duo lemmatum genera distinguantur: altera, quae vulgarem speciem ostentant, ita ut non constent nisi ex appellativo (*πόλις, ἔθνος*) et notissimae terrae gentisve nomine; altera, quae proprietate quadam indolis enitent. Ab his quidem oriatur inquisitio, quae cum ob ipsam propriam indolem etiam originem propriam redoleant, ut certiore gradu incedamus, permittunt.

Atque ut clarius rem aperiam, ea lemmata hoc genere comprehendi velim, in quibus ad explicandum nomen, de quo agitur, vicinia alicuius loci adhibetur sive omnino situs definitur ampliore verborum copia ne dicam ambage sive aliud nomen proprium affertur minus usitatum notumque sive peculiare quoddam appellativum, ut *μητρόπολις, ἐπίνειον*, positum sive adiectivum aliquod singulare annexum deprehenditur. Pauca rem illustrent exempla.

Χομψὼ νῆσος ἐν τῷ Νείλῳ μέση Αἰθιοπίας καὶ Αἰγύπτου.

Her. II 29: *καὶ ἔπειτα ἀπίξεαι ἐς πεδίον λεῖον, ἐν τῷ νῆσον περιρρέει ὁ Νεῖλος· Ταχομψὼ οὔνομα αὐτῇ ἐστι. οἰκέουσι δὲ τὰ ἀπὸ Ἐλεφαντίνης ἄνω Αἰθίοπες ἤδη καὶ τῆς νήσου τὸ ἥμισυ, τὸ δὲ ἥμισυ Αἰγύπτιοι.*

Ἄζωρος πόλις Πελαγονίας τῆς λεγομένης Τριπολίτιδος.

Strab. VII 327: *τρίπολις γοῦν ἡ Πελαγονία ἐλέγετο, ἧς καὶ Ἄζωρος ἦν.*

Κοτιάειον πόλις τῆς ἐπικτήτου Φρυγίας.

Strab. XII 576: *τῆς δ' ἐπικτήτου Φρυγίας Ἀζανοί τέ εἰσι καὶ Νακολία καὶ Κοτιάειον καὶ Μιδάειον κτλ.*

Πιτύεια πόλις μεταξὺ Παρίου καὶ Πριάπου.

Strab. XIII 588: *Πιτύα δ' ἐστὶν ἐν Πιτυοῦντι τῆς Παριανῆς ὑπερκείμενον ἔχουσα πιτυῶδες ὄρος· μεταξὺ δὲ κεῖται Παρίου καὶ Πριάπου κατὰ Λίνον χωρίον ἐπὶ θαλάττῃ.*

Γρῦνοι πολίχνιον Μυριναίων.

Strab. XIII 622: . . . *εἶτα πολίχνιον Μυριναίων Γρύνιον καὶ ἱερὸν κτλ.*

Καβαλὶς πόλις πλησίον Κιβύρας πρὸς νότον Μαιάνδρου.

Strab. XIII 630: *τὰ δ' ἑξῆς ἐστι τὰ μὲν πρὸς δύσιν ἡ τῶν Ἀντιοχέων πόλις τῶν ἐπὶ Μαιάνδρῳ, τῆς Καρίας ἤδη· τὰ δὲ πρὸς νότον ἡ Κιβύρα ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ ἡ Σίνδα καὶ ἡ Καβαλὶς μέχρι τοῦ Ταύρου καὶ τῆς Λυκίας.*

Μαρίαβα μητρόπολις Σαβαίων πρὸς τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ.

Strab. XVI 768: . . . *Μιναῖοι μὲν ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν μέρει, πόλις δ' αὐτῶν ἡ μεγίστη Κάρνα ἢ Κάρνανα· ἐχόμενοι δὲ τούτων Σαβαῖοι, μητρόπολις δ' αὐτῶν Μαρίαβα.*

Denique affero exempla, quae erratum excerpentis sat dilucide detegunt ideoque ipsos scriptoris locos a Stephano esse inspectos demonstrant:

Ἀρτεᾶται γένος Περσικόν — Her. I 125. Niese p. 16sq.

Μακεδνὸν χωρίον ἐν Πίνδῳ — Her. I 56.

Quas explicationes omnes, si cum auctorum locis comparantur, in aperto est ipsis ex verbis eorum profectas et a Stephano partim simpliciter translatas partim sive cum iudicio sive cum temeritate esse conformatas. Iniuria negavit Niese item esse de his:

Κανύσιον μεγίστη τῶν Ἰταλιωτίδων πόλεων. Contulit (p. 22. 48) Strab. VI 282; at debebat conferre VI 283 extr.: *οὐ πολὺ γὰρ δὴ τῆς θαλάττης ὑπέρκεινται δύο πόλεις ...., μέγισται τῶν Ἰταλιωτίδων γεγονυῖαι πρότερον, ὡς ἐκ τῶν περιβόλων δῆλον, τό τε Κανύσιον καὶ ἡ Ἀργυρίππα.*

Θευδοσία Ταυρικὴ πόλις παραλία. Respicitur sane hercle, quem Niese p. 49 attulit, Strabonis locus VII 309 (falso 305); sed legis (cap. 4, 3): *μέχρι Θεοδοσίας πόλεως ἡ Ταυρικὴ πα-*

ϱαλία — ecce significanter illustrata ratio, qua usus est Stephanus in lemmatis componendis.

Alia id genus ut proponam, sumpta sunt lemmata

ex Herodoto:

s. v. *Ἀλλαλία* (I 165). *Θυέλα* (I 167). *Θαμαναῖοι* (III 117). *Ἄμπη* (VI 20). *Ἄσσα* (VII 122). *Ψυττάλεια* (VIII 76).

ex Thucydide:

Σόλλιον (II 30, 1). *Ἀταλάντη* (II 32). *Δαιαῖοι* (II 96, 3). *Δελφίνιον* (VIII 38, 2. 40, 3).

ex Strabone:

Τάναϊς (VII 310). *Ζυγοί* (XI 492). *Ἀπάτουρον* (XI 495). *Ἀσπουργιανοί* (XI 495). *Ἀρρηχοί* (XI 495). *Αὐγάσιοι* (XI 513). *Ἀμαρδοί* (XI 514). *Μάσιον* (XI 527). *Σωφηνή* (XI 527). *Ἀμόριον* (XII 576). *Ἑκατόννησοι* (XIII 618). *Δαίδαλα* (XIV 651). *Δῶρα* (XVI 767). *Κάρνανα* (XVI 768). *Δειρή* (XVI 769).

ex Pausania:

Ζάρηξ (I 38, 4). *Σκάνδεια* (III 23, 1). *Κῦνος* (X 1, 2).

Age vero consideremus lemmata, quae Niese p. 49 ex Strabonis loco VII 319 hausta esse infitiatur:

Κάλλατις πολίχνιον ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Πόντου. Στράβων ἑβδόμῃ.

Τομεὺς πόλις πρὸς τῇ Ὀδησσῷ. Στράβων ἑβδόμῃ.

Attamen initio capitis sexti, in quo Callatis memoratur, habes ipsa verba *ἡ Ποντικὴ παραλία* (p. 318) et paulo infra inicitur etiam Odessi mentio.

Planum autem est Stephani vitium in hisce articulis:

Νικωνία πόλις ἐν τῷ Πόντῳ πρὸς ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Ἴστρου. Στράβων ἑβδόμῃ.

Quae urbs non Istri ostiis adiacebat, sed Tyrae fluvio teste ipso Strabone VII 306 (cap. 3, 16). Idoneum videtur Niesio p. 48 exemplum, quod probet explicationem Stephani multum a Strabonis verbis recedere. Sed quomodo factum est quaeso, ut falsum illud in lemmate scriberet? Conferas initium § 15 eiusdem capitis (p. 305): iam concedes verba *πρὸς ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Ἴστρου* aptum habere explicatum et hoc ipso evinci ex geographo esse lemma confectum.

Ταυροπόλιον ἐν Σάμῳ Ἀρτέμιδος ἱερόν. Στράβων ιδ'.

Non de Samo agitur, sed de Icaria. cf. Strab. XIV 639 (cap. 1, 19). At pronum est rem expedire. Legebat Stephanus *Ταυροπόλιον ἐν τῇ νήσῳ*; opus erat pro voce *νῆσος* nomen proprium substitui; incipit § 19 a verbis: *παράκειται δὲ τῇ Σάμῳ νῆσος Ἰκαρία*: hinc illud *ἐν Σάμῳ Ἀρτέμιδος ἱερόν*.

Adde denique duo exempla iam a Niesio p. 17 sq. allata s. v. *Ἵπανα* et *Μυτίστρατος* collato Polybii loco I 24, 10 sq.: nemo non perspicit, quam falso Stephanus illud *περὶ Καρχηδόνα* ex *Καρχηδονίων* voce exciverit.

Elucet opinor affatim Stephanum in excerpendis auctoribus non solum ea verba, quae cum nomine proxime coniuncta reperiebat, sed etiam totum loci contextum ad usum suum ascivisse. Ac quid mirum? cum apud scriptorem quemlibet in continua descriptione aut relatione perpetua nomen aliquod breviter generatimque (*ἐν τῇ νήσῳ, ἐνταῦθα*) definitum legebat — cuius rei exemplum modo attulimus —, non potuit omnino facere, quin accurata uteretur explanatione propriaque nomina, quibus indigebat, ex nexu et continuatione loci repeteret. Qua in re cum haud diligenter curaret, num lemmatis verba probe ad mentem scriptoris adaptaret, accidit nonnunquam, ut gravissimis erroribus implicaretur et in lemmate poneret, quae auctoris loco aut non subessent aut prorsus repugnarent. Magnopere igitur cavendum est, ne lemma, quotiescumque de re ipsa a scriptoris verbis abhorret, praecipiti cursu negemus ex eo esse derivatum. Namque dummodo adsint nomina et lemmati et fonti aliquo modo communia, ex licentia et neglegentia Stephani natum est mendum ac discrepantia rei ipsa quoque demonstrat lemma non aliunde trahere originem.

Similiter etiam ex proximis scriptoris verbis nomen aliquod proprium non recte depromptum esse sat doceat hoc exemplum:

Κορυφάσιον χωρίον Λακωνικὸν πλησίον Πύλου. Θουκυδίδης τετάρτῃ.

Refert Thucydides IV 3, 2 Coryphasium a Lacedaemoniis vocari Pylum: *ἀπέχει γὰρ σταδίους μάλιστα ἡ Πύλος τῆς*

Σπάρτης τετρακοσίους καὶ ἔστιν ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ ποτὲ οὔσῃ γῇ, καλοῦσι δὲ αὐτὴν οἱ Λακεδαιμόνιοι Κορυφάσιον. Videtur Stephani explicatio inde non manavisse (cf. Frick p. 579). Sed quid illud *Λακωνικόν*, cum de Messenia agi nemo ignoret? Id ipsum arguit ex Thucydide ethnicographum lemma esse mutuatum. Nempe ortum est *Λακωνικόν* ex voce *Λακεδαιμόνιοι*; *πλησίον Πύλου* autem suo Marte scripsit Stephanus, quia in eius loci conexu modo Pyli nomen legerat, quod cum usurparet ad Coryphasii nomen definiendum, id plane neglexit, qualem tandem scriptor inter duo nomina rationem intercedere significavisset. Ergo adhibuit ipsum hunc locum Thucydidis; nec astipulor omnino Frickio neganti illum scriptorem a Stephano ipso inspectum esse. Exempla s. v. *Κοοκύλειον* et *Μύκονος* alia via oportet expediantur nec potest Niesii argumentatio de hac re instituta everti.

Ceterum quam late circumspexerit Stephanus, ut cognoscas, conferas exempli causa tmemata a Niesio p. 19 sq. scite ex Polybio III 13 sq. repetita.

Sunt autem lemmata ex contextu loci scriptoris aliquo pacto composita:

Herodoti:

Ἰνυσσός (III 5). *Ἴρασα* (IV 158). *Σίνθος* (VII 123). *Ἀλπηνοί* (VII 176).

Thucydidis:

Ὄλπαι (III 105, 1 cf. Niese Hermes XIV p. 428. Frick l. l. p. 578). *Σολύγεια* (IV 42, 2. 43, 1). *Λαιστρυγόνες* (VI 2, 1). *Ἐπιπολαί* (VI 96, 1). *Λάβδαλον* (VI 97, 5).

Polybii:

Ὕπανα (IV 77, 9). *Ἐπιτάλιον* (IV 80, 13).

Strabonis:

Χώνη (VI 254 sq.). *Στρογγύλη* (VI 276). *Λάγουσα* et *Σίκινος* (X 484). *Ἀναριάκη* (XI 508). *Ἀπασιάκαι* (XI 513). *Φιλομήλειον* (XII 577). *Δράκονον* (XIV 639). *Ἀμαξία* (XIV 669). *Ὅλμοι* (XIV 670). *Ὠρῖται* (XV 720). *Κατταβανία* (XVI 768). *Ζῆλος* (XVII 827).

Pausaniae:

Κορυφαῖον (II 28, 2). *Χάρμις* (X 17, 9).

Venio ad aliud genus lemmatum, quae ex auctore aliquo ducta esse indicat peculiaris condicio; tamen vulgarem quandam significationem et generalem veluti terrae, de qua agitur, adiectam videmus, cuius anceps est origo.

Μένδης πόλις Αἰγύπτου παρὰ τὴν Λύκων πόλιν. Quae explicatio certe debetur Straboni XVII 802. Sed illud *Αἰγύπτου* quis poterit diiudicare, sitne elicitum ex verbis geographi *τοὺς δ' Αἰγυπτίους ἐλέγχεσθαι* an a Stephano additum iccirco, ut indicium faceret omnino, quanam in terra duo oppida *Μένδης* et *Λύκων πόλις* essent sita? Haud scilicet ignorabat illum exsequi res Aegypti.

Νύμφαιον πόλις Ταυρικὴ μεταξὺ Παντικαπαίου μητροπόλεως καὶ Θεοδοσίας. Excerpsit Strabonem VII 309. *Ταυρική* vero adiectivum cum poneret, respexitne verba, quae ibi leguntur: *Ταύρων γῆς*?

Cuius generis exempla priusquam enumeremus, praestat alia expromere.

Λαγαρία φρούριον Σικελίας πλησίον Θουρίων τοῦ Ἐπειοῦ καὶ Φωκέων κτίσμα, ὡς Στράβων. Quae non scripsisset, nisi rationem habuisset Strabonis VI 263. Quaeris Siciliae mentionem. At frustra es. Immo Italiae est locus. Ipsius Stephani esse hunc Siciliae vocis usum annotat Meineke ad v. *Σινόεσσα*: ergo ethnicographus lemma singulari natura conspicuum ex scriptoris verbis conformavit; vulgarem tamen terrae significationem addidit de suo.

Eiusdem Stephani manum agnosci si non aeque certum attamen admodum veri simile est in his sectionibus:

Σκηναὶ πόλις ἀξιόλογος Περσική, ὡς Στράβων ις'. Ubi cum epitheton *ἀξιόλογος* digito monstret locum Strabonis XVI 748, *Περσική* videtur Stephano tribuendum; nam contorta profecto et artificiosa utereris ratione interpretandi, si ex verbis *ὑπὸ Περσῶν*, quae sunt in cap. 1 § 25 (p. 747), peteres originem. cf. de v. *Ἴς* infra p. 25.

Ἱππόλα πόλις ἀρχαία Λακωνική. Πανσανίας τρίτῳ. Ad-

iectivum *ἀρχαία* quin ex Pausaniae (III 25, 9) verbis *πόλεως ἐρείπια Ἱππόλας* profectum sit, vix dubitaveris. At vero Stephani additamentum est *Λακωνική* haud ignari nimirum de Laconica eo loco agi, non secus atque s. v.

Καοῦς κώμη τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ Τελφουσίας γῆς. ὁ πολίτης Καούσιος· ἐκεῖ γὰρ οὕτως Ἀσκληπιὸς τιμᾶται Καούσιος, ὡς Παυσανίας ὀγδόῳ. Ubi etiam ipsa nominis interpretatio debetur Pausaniae VIII 25, 1.

Quod cum videatur constare Stephanum nonnunquam in lemmatis componendis vulgare ac notum terrae gentisve nomen ceteris, quae certe ex auctore quodam desumpsit, ipsum annexuisse, eo magis ambigitur, num pariter egerit incertis illis locis, quibus aliquod saltem exstet vestigium, quo ductus nomen illud potuerit conformare. Quod nobis quidem discernere non iam est licitum. Ac sunt mehercle exempla, ubi inter nomina in lemmatis memorata et scriptorum locos conexum interesse nequit contendi nisi artificiosa inita ratione. Duo tam dubiae notae exempla attuli; habes praeterea haec:

Herod.

Κροκοδείλων πόλις (II 148). *Γινδᾶνες* (IV 176 sq.). *Κύραυνις* (IV 195).

Thucyd.

Δραβῆσκος (I 100, 3. cf. IV 102, 2). *Ἰστώνη* (III 85, 4. cf. IV 46, 1). *Ἀφροδιτία* et *Κοτύρτα* (IV 56, 1. cf. Niese Herm. XIV p. 425). *Κύψελα* (V 33, 1).

Polyb.

Ἰνσόβαρες (II 17, 4. 32, 2. 34, 3 sqq.). *Ἀλθαία, Ἐλμαντική, Καρπήσιοι, Ὀλκάδες* (III 13 sq. cf. Niese p. 19 sq.). *Μοτιηνή* (III 40, 8. cf. Niese p. 18). *Κυνὸς κεφαλαί* (XVIII 22, 9).

Strab.

Ἀρδέα (V 232). *Ἀβυδών* (VII 330 fr. 20). *Παρθένου ἱερόν* (VII 308). *Μόψιον* (IX 443. 441). *Κάρυστος* (X 446). *Ἀραχωσία* (XI 516). *Δίνον* (XIII 588). *Αἰγά* (XIII 615). *Κράμβουσα* (XIV 670 extr.). *Νιτρίαι* (XVII 803). *Ζοῦχις* (XVII 835).

Paus.

Καλλίαι (VIII 27, 4). *Ἅρμα* (IX 19, 4). *Χαράδρα* (X 33, 6).

Possunt quidem huc referri etiam nonnulla lemmata sic comparata:

Ὄγκειον χωρίον Ἀρκαδίας, ἀπὸ Ὄγκου δυναστεύσαντος, ὡς Παυσανίας δηλοῖ ὀγδόῳ (VIII 25, 4).

Quanquam de his qui dicit scriptoris laudati testimonium non pertinere nisi ad verba proxime praecedentia, quae originationem nominis continent, ei non obloquor. Nam ipsam explicationem ex alio fonte interdum haustam esse intellegitur ex articulo s. v. *Ἀνάφλυστος* (Paus. II 30, 9). Tamen cum in hoc ipso exemplo s. v. *Ὄγκειον* valde fiat veri simile etiam vocem *χωρίον* ex Pausania esse transscriptam, assumo licentiam adiungendi haec:

Ὄλμωνες (Paus. IX 24, 3. cf. 34, 10) et ea, quae Pausaniae loco VIII 3, 1 sqq.[1]) debentur: *Ὀρεσθάσιον. Ἀκακήσιον. Θώκνεια. Μελαιναί. Χαρισίαι.*

His exemplis ad ea denique lemmata perducimur, quae nullo modo ex scriptore, qui in testimonium vocatur, manavere. Habes s. v.

Εὔβοια νῆσος μία τῶν ἑπτά, παραμήκης, ἣ καὶ Μάκρις, ἀπὸ Εὐβοίας. Ἡρόδοτος. — cf. Niese p. 48. Hollander p. 11 n. 1.

Non sequitur necessario totam verborum copiam ex Herodoto esse derivatam; at ne extrema quidem verba *ἀπὸ Εὐβοίας,* quae ut probarentur, scriptoris auctoritas accita videtur, habent quicquam rei cum locis Herodoteis. Quod recte Hollander monuit, procul dubio omisit quaedam breviator ante Herodoti nomen, quod cum apponeret, id egerat Stephanus, ut apud eum quoque insulae mentionem legenti obviam dari notaret; quae nunc antecedunt, sunt alius vel aliorum, quorum memoria intercidit. Ipsa enim indoles lemmatis ea est, ut epitomator varia quaedam videatur consarcinavisse. Prodit epitheton *παραμήκης* excerptum Strabonem X 444; septem insulas enumerat Alexis ap. Steph. Byz. s. v. *Σικελία.*

Duo alia exempla attulit Hollander p. 11 n. 1:

---

1) Hunc locum Stephanum ante oculos habuisse elucet ex sectionibus s. v. *Χαρισίαι Τεγέα Τραπεζοῦς.*

Ἡλιούπολις πόλις Αἰγύπτου, ἣν ἔκτισεν Ἀκτὶς ὁ Ἡλίου καὶ Ῥόδης. Ἡρόδοτος δευτέρᾳ (II 3. 7 sqq.).

Κούριον πόλις Κύπρου, ἀπὸ Κουρέως τοῦ Κινύρου παιδός. Ἡρόδοτος πέμπτῃ (V 113). Ubi haud scio an agatur de auctore, qui *περὶ νήσων* scripserat, cuius vestigia vides infixa etiam sectionibus s. v. *Κύπρος. Μάριον. Ἀμαθοῦς.*

Quod etiam certius cadit in hunc locum:

Μύκονος μία τῶν Κυκλάδων, ἀπὸ Μυκόνου τοῦ Ἀνίου τοῦ Καρυστοῦ καὶ Ῥοιοῦς τῆς Ζάρηκος. Θουκυδίδης τρίτῃ. cf. Frick p. 579.

Est series lemmatum apud Stephanum notabilis verbis *μία τῶν Κυκλάδων* vel similibus et insuper originationibus nominum et metonomasiis, quae dicuntur, sive debentur Callimacho sive Heraclidi sive Nicanori sive alii scriptori. Conferas cum alia tmemata tum v. *Ἄνδρος.*

Ad Polybium spectat

Φοιτίαι πόλις Ἀκαρνανίας, ἀπὸ Φοιτίου τοῦ Ἀλκμέωνος τοῦ Ἀμφιαράου. Πολύβιος τετάρτῳ (IV 63, 7. 10).

Est horum lemmatum singularis quaedam ratio, quae, siquidem derivationes quoque nominum admixtae sunt, non tantum valere cuipiam forsan videantur. Tamen cum ne eae quidem cum locis scriptorum, qui testes inducuntur, conveniant, id certe monstrant in culpa esse epitomatorem. Quod etiam in aliis opinor animadverteris. Ut exemplum in medio ponam, quod mihi quidem certum [1]) videtur:

Μυκαλησσὸς πόλις μεσογεία Βοιωτίας. Θουκυδίδης ἑβδόμῃ. Sunt fortasse, qui sumant adiectivum *μεσογεία*, si modo recta est scriptura, extortum esse ex eis, quae apud Thucydidem VII 29, 3 leguntur, verbis: *ἀπὸ θαλάσσης τοσοῦτον.* Quae suspicio hoc quidem loco vix plausum movebit nec magis alia, lemma ex commentario Homerico (Il. *B* 498) petitum esse: nam conferas velim Pausaniam I 23, 3: .... *ἔνθα Βοιωτῶν ἐν μεσογαίᾳ πόλις Μυκαλησσὸς ἦν·* noles annuere post vocem *Βοιω-*

---

1) Fortasse etiam s. v. *Λαέρτης Κιλικίας χωρίον. Στράβων ιδ´* (XIV, 669) lemma compositum est ex ignoto illo auctore, cui debetur tmema s. v. *Σύαγρα.*

τίας Pausaniae nomen a breviatore esse praetermissum? Unde lepida confirmatio exsisteret Meinekii coniecturae: *ἐν μεσογείᾳ*. Verba, quibus etymologia nominis exponitur, inveniuntur apud eundem alio loco IX 19, 4.

Transeo ad alterum genus lemmatum, quae vulgarem quandam speciem prae se ferunt, ut *πόλις Ἰταλίας*, *ἔθνος Θρᾴκης*, similia. De quibus nos quaesituros eis videlicet niti convenit, quae adhuc de lemmatis peculiari indole insignibus habemus explorata.

Ac primum quidem non dubium, quin haec quoque saepenumero ex ipso scriptore, quisquis erat, mutuatus sit Stephanus; etenim non raro illic ipsam nominis reperiebat explicationem, aut ita erat locus comparatus, ut facillimo negotio definitionem, qua egebat, inde posset desumere. Exemplo sunt:

Μερόη πόλις Αἰθιόπων.

Herod. II 29: *καὶ ἔπειτα ἥξεις ἐς πόλιν μεγάλην, τῇ οὔνομά ἐστι Μερόη· λέγεται δὲ αὕτη ἡ πόλις εἶναι μητρόπολις τῶν ἄλλων Αἰθιόπων.*

Κάλυτις πόλις Συρίας.

Her. II 159: *Κάδυτιν πόλιν τῆς Συρίης ἐοῦσαν μεγάλην εἷλε.*

Ἀγραῖοι ἔθνος Ἀράβιον.

Strab. XVI 767: . . . *διὰ δὲ τῶν παρακειμένων Ἀραβίων ἐθνῶν Ναβαταίων τε καὶ Χαυλοταίων καὶ Ἀγραίων.*

Ματιανὴ μοῖρα τῆς Μηδίας.

Strab. XI 509: *τοῦτο δὲ γίνεται καὶ τῆς Μηδίας ἐν τῇ Ματιανῇ.*

Ὁμόλη ὄρος Θετταλίας.

Paus. IX 8, 6: . . . . *καταλαμβάνουσιν Ὁμόλην, ὀρῶν τῶν Θεσσαλικῶν καὶ εὔγεων μάλιστα καὶ ὕδασιν ἐπιρρεομένην.*

Φανοτεὺς πόλις Φωκίδος.

Thuc. IV 89, 1: . . . *ἄπρακτος γίγνεται μηνυθέντος τοῦ ἐπιβουλεύματος ὑπὸ Νικομάχου, ἀνδρὸς Φωκέως ἐκ Φανοτέως.*

Alia id genus suppeditaverunt

Herodotus:

s. v. *Βοῦσαι* (I 101). *Δηρούσιοι* (I 125). *Βούσιρις* (II 59).

Καλάσιρις (II 164). *Ἀγβάτανα* (III 62. 64). *Ἄξος* (IV 154). *Ἀδυρμαχίδαι* (IV 168). *Ζαύηκες* (IV 193). *Ἄνανα* (VII 30).

Thucydides:

Ὀδόμαντοι (II 101, 3). *Οἰνεών* (III 95, 3. 98, 3).

Polybius:

Δοῦρα (V 48, 16).

Strabo:

Ἐλιμία (VII 326). *Τριταία* (VIII 341). *Ναυπλία* (VIII 368). *Αἴδηψος* (IX 425). *Φύλλος* (IX 435). *Ἀρτάξατα* (XI 527). *Ἄμβλαδα* (XII 570). *Ἀζανοί, Νακόλεια, Κάδοι* (XII 576).

Pausanias:

Μάσης (II 36, 2). *Ἄμφεια* (IV 5, 9). *Βιθύνιον* (VIII 9, 7). *Ἁλαί* (IX 24, 5).

Iam vero convenisse spero inter nos de lemmatis proprietate quadam exornatis Stephanum in excerpendo etiam totum loci contextum respexisse ex eoque nomen aliquod exemptum ad interpretandum usurpavisse suomet prorsus arbitrio indulgentem: idem hic valere est aequum. Atque exstat indicium, quod rem certe demonstret: id dico, quod lemmatis verba interdum ad proprium auctoris loci argumentum non plane sunt accommodata. Velut s. v.

Αἰγίνιον πόλις Ἰλλυριῶν — Strab. VII 327.

Καρμανία χώρα τῆς Ἰνδικῆς — Strab. XV 720. 726.

Κοσσαία μέρος Περσίδος — Strab. XVI 744.

Ἀσπληδὼν πόλις Φωκίδος. Πανσανίας ἐνάτῳ (IX 38, 9).

Ubi cum Aspledon non Phocidis, sed Boeotiae fuerit, — ne cogitet quis ductum esse lemma ex Apollodori commentario (Il. *B* 511), impedimento sunt ipsius Stephani verba — vix poteris, nisi forte loci Straboniani IX 415 sq. contagio statuenda, infitias ire genetivum *Φωκίδος* pro neglegentia ac temeritate excerpendi a Stephano erutum esse ex voce *Φωκεῖς*, quae est apud Pausaniam IX 39, 1.

Μυονία πόλις Φωκίδος. Πανσανίας ι'. At Locrorum Ozolarum urbs perhibetur apud Paus. X 38, 8. Ac nisi Stephanus finxit decimo libro Pausaniam Phocicas res exponere, videtur

in errorem raptus esse eiusdem capitis paragrapho prima. cf. etiam VI 19, 5.

Attamen haud paucorum lemmatum non magis certa est ratio, quam supra in nonnullis lemmatis invenimus. Nam cum pro certo sit Stephanum nonnunquam, quae ex scriptoris cuiusvis loco delibaverat, suis additamentis locupletasse idque ita, ut nota tritaque terrae vel gentis nomina aspergeret, nonne id concedamus oportet potuisse quidem Stephanum haec lemmata vulgari specie induta plena suo Marte componere? Neque enim tam imprudentem rudemque eum licet existimare rerum geographicarum, ut nesciret Herodotum exempli gratia de Libya verba facere vel Strabonem de Iberia vel de Boeotia Pausaniam. Itaque quod legimus:

Κύρτωνες πόλις Βοιωτίας. Πανσανίας ἐνάτῳ (IX 24, 4) — quem locum ipsos Stephani oculos non latuisse docent et allatum *ἀρχαῖον ὄνομα Κυρτώνη* et tmemata s. v. *Ἁλαί* et *Χορσία* ex § 5 deprompta —: num re vera Stephanus nomen Boeotiae, quod in lemmate legitur, extricavit ex verbis, quae sunt *οἱ Βοιωτοί* (§ 2) et *Βοιωτῶν ἔσχατοι* (§ 5)? Agebatur de Boeotia: potuit sane ipse de suo ponere. Disceptatio nempe denegata.

Idem valet de multis aliis lemmatis. Sunt, quae facillime ex nexu scriptoris loci potuerint transferri; sunt quoque, quae idem iudicium non sine aculeata ratione admittant multoque veri similius prodant auctorem Stephanum. Id tamen certe tenendum vulgaria tantum esse ac nota nomina, non singularia, antiqua, rara. Huc pertinent exempla haec:

Herod.

Φώκαια (I 142. 152). *Αὐτόμολοι* (II 30). *Χέμμις* (II 91). *Ἄνθυλλα* et *Ἀρχανδρούπολις* (II 97 sq.). *Ἐρυθρὰ βῶλος* (II 111). *Μώμεμφις* (II 163. 169). *Ἀλαρόδιοι* (III 94). *Ἥραιον* (IV 90). *Γιλιγάμαι* (IV 169). *Γαράμαντες* (IV 174. 183 sq.). *Ἄτλαντες* (IV 184 sq.). *Καλλάτηβος* (VII 31). *Καρήνη* (VII 42). *Δαδίκαι* (VII 66. cf. III 91). *Φυλλίς* (VII 113) [1]. *Ἴχναι* (VII 123. cf. 127) [1]. *Κασμένη* (VII 155). *Νεών* (VIII 32 sq.).

1) Cf. Hollander p. 12.

Thucyd.

Τιλαταῖοι (II 96, 4). *Εἰδομενή* (II 100, 3). *Κόροντα* (II 102, 1). *Ἀποδωτοί* (III 94, 5). *Φάκιον* (IV 78, 5). *Δρυμοῦσσα* (VIII 31, 3). *Τεύτλουσα* (VIII 42, 4).

Polyb.

Ἀρβών (II 11, 15). *Θερσῖται* (III 33, 9). *Νουκερῖνοι* et *Σενοεσσανοί* (III 91, 4). *Θέρμος* (V 7, 6. 8 et alibi).

Strab.

Αἴβουρα (III 140). *Ἀκούτεια* (III 152). *Ἀκυληία* (IV 206 sqq. V 214 sq.). *Λύγκος* (VII 326). *Κορπίλοι* et *Ὀδρύσαι* (VII 331 fr. 48). *Δάραψα* (XI 516. cf. XV 725). *Ζαρίασπα* (XI 516. cf. 514) [1]). *Μελιτηνή* (XI 521). *Καστάβαλα* (XII 535. 537). *Σύμη* (XIV 656). *Τάξιλα* (XV 691. 698). *Μενέλαος* (XVII 803). *Σίγαθα* (XVII 829). *Δρύμη* et *Θάψος* (XVII 834).

Paus.

Βρασιαί (III 21, 7. 24, 3). *Γεράνθραι* (III 2, 6. cf. 21, 7. 22, 6). *Ἄμιλος* (VIII 13, 5). *Ζοίτειον* (VIII 27, 3). *Σκιρτώνιον* (VIII 27, 4). *Θεισόα* (VIII 27, 4). *Βάσιλις* (VIII 29, 5). *Νυμφάς* (VIII 34, 6). *Λυκόα* (VIII 36, 7). *Χορσία* (IX 24, 5). *Ἀμφίκαια* (X 33, 9). *Δρυμία* (X 33, 12).

Poteram his alia pauca annumerare; sed nimis ambigua res videbatur. Velut de Strabone. Quem ab ipso Stephano ad usum esse conversum quamvis certissimum sit, tamen eis locis, qui ad Iliadis navium catalogum spectant, non semper patet, utrum Strabo explicationes Stephano subministraverit an Epaphroditus.

Ἀμφιγένεια πόλις Μεσσηνιακή. Στράβων ὀγδόῃ. ἔστι δὲ κατὰ μὲν Ἀπολλόδωρον τῆς Μακιστίας, κατὰ δὲ Ἀντίμαχον τῆς Μεσσηνίας (fr. 32 Kinkel). — Non Messeniae assignat Strabo VIII 349 Amphigeniam urbem, sed Macistiae Apollodorum ut solet (ad Il. *B* 593) secutus (cf. Niese Mus. Rhen. XXXII p. 269). Magnae rursus incuriae obnoxius esset Stephanus, si illud *Μεσσηνιακή* excudisset ex geographi verbis, quae paulo ante leguntur: *ἄλλη δ' ἐστὶν ἡ Μεσσηνιακὴ Κυπαρισσία.* At

---

1) An excidit memoria Polybii (X 49)?

ne id quidem abnuendum, quod mihi multo probabilius videtur, Apollodorum in commentario Homerico epicum poetam laudavisse, Stephanum autem in lemmate non grammatici mentem expressisse, sed Antimachi, quem ille attulerat. Itidem s. v. *Κάδοι* nonnullos illos sequitur, qui Mysiae urbem esse dicant; non Strabonem, qui in Phrygia eam sitam esse pronuntiat (XII 576). Quod postea ipsum Antimachum excitatum deprendimus, non mirum; videtur horum verborum ea ratio, tanquam si Stephanus, quod lemmate indicasset, contra Apollodori sententiam antiqui scriptoris testimonio voluerit firmare, quanquam ipsum hoc ex grammatici commentario sumpserat.

Μελίβοια πόλις Θετταλίας — Strab. IX 436. 443. cf. Il. *Β* 717.

Μακύνεια
Μολυκρία } *πόλις Αἰτωλίας* — Strab. X 451. 460.

Σίγειον πόλις Τρωάδος — Strab. XIII 599. 595—602.

Ἀμαξιτὸς πολίχνιον τῆς Τρωάδος. Στράβων ιγ΄ (XIII 604—606. 612). Legitur nomen etiam p. 620, quem locum a Stephano ipso lectum esse bene perspicitur ex tmematis s. v. *Λάρισαι* et *Καΰστριον πεδίον*. Enumerantur diversae urbes Larisae nomine nobiles: ad Apollodori commentarium (Il. *Β* 841) hanc doctrinam redire certum est (cf. Niese Mus. Rhen. XXXII p. 296). Ac mirum! Altero loco, ubi de eisdem urbibus disseritur (IX 440), statim ante Larisae illius Ephesiae mentionem habes haec: *ἡ κατὰ Ἁμαξιτὸν τῆς Τρωάδος*. Quod cum libri laudati numerum corruptum esse vix cuiquam persuadeas, Stephanus fortasse etiam noni libri locum ascivit aut lemma omnino debetur Apollodoro sive Epaphrodito.

Hoc extremum exemplum eam quoque viam monstrat, ut dicamus lemma nonnunquam ex alio eiusdem scriptoris libro petitum esse; nam aut optime cum eo concinit aut multo facilius, quomodo ortum sit, intellegitur. Stephanus enim interdum duos pluresve eiusdem auctoris locos laudavit ad unum idemque nomen comprobandum, ita ut diceret *καὶ πάλιν* vel *καὶ ἐν τῷ η΄* vel similia. Epitomatori nimirum hic quoque

multa omittere libuit. Quanquam caute hac in re agatur opus est.

Βέλβινα πόλις Λακωνική. Παυσανίας ὀγδόῳ (VIII 35, 3 sq.). Possit forsitan quem subire suspicio illud *Λακωνική* ductum esse ex vocibus, quae ibi leguntur, *Λακεδαιμονίους* et *Λακεδαίμονα.* Tamen nescio an incidat in dubitationem, si contulerit locum libri III 21, 3.

Cuiusmodi est aliud lemma, nisi quod singulari indole insignitur, s. v. *Βούδορον ἀκρωτήριον πρὸς τῇ Σαλαμῖνι. Θουκυδίδης τρίτῃ* (III 51, 2). At cf. II 93, 4. 94, 3.

Superest ut tractemus vulgaria lemmata ea, quae ex auctoris loco laudato prompta esse aut certe negandum aut, cum nonnisi obiter eum attingant, admodum difficile est credere.

Hoc utitur Niese p. 47 sqq. praeter alia argumenta adminiculo sententiae de Stephano propositae, quem putat non modo scriptores historicos et geographicos excerpsisse, verum etiam aliquot tmemata ex urbium indice hausisse ei simili, quem edidit Müller FHG V p. LXVI sqq., quae cum variis rebus tum scriptorum testimoniis ornaverit et exauxerit. Quare perspicuum fieri lemmata apud Stephanum inveniri a fonte, unde fluxisse simulentur, plane aliena; perspicuum porro explicationi alicui auctorem appictum esse, ex quo ob chronologicas vel geographicas causas nullo modo prorsus potuerit proficisci. Attulit exempla, quorum nonnulla ei supra detraxisse mihi videor, ut non parvam iacturam faciant, quae p. 48 de septimo Strabonis libro ab Stephano perlecto contendit. Atque omnino id haesitaverim, num iure liceat lemmata tam peculiari specie illustria ad indicem revocare; quae cum propter indolem ipsam alienam propriamque originem resipiant, ad vulgaria potius lemmata Niesii sententia est referenda. En cur discrimen illud statuendum susceperim. Ac profecto maximam quidem partem haec est ratio anonymi illius indicis, quem Niese ipse comparavit. Auctorem autem eius *ἀναγραφῆς*, ex qua aliquid materiae Stephano accrevisset, pro sua parte antiquos scriptores ita excerpsisse, ut explicationes eorum proprias transscriberet, nec probatum est a Niesio nec si statuitur, multum lucri re-

dundat. Ceterum quod coniectavit, solis de urbibus valere habet persuasum; de populis terris locis fluminibus aliam esse quaestionem. Atqui comparent inter exempla etiam tria lemmata, quae ad insulas spectant: *Εὔβοια, Κροκύλειον, Βούρχανις*. Haec igitur nihil ad rem. Unum s. v. *Εὔβοια* iam tractavi: est lemma procul dubio ex alio auctore confectum, cuius memoria excidit, sive unus est sive plures. Quod si in insulis res ita expedienda est, item potest credo expediri in urbibus. Atque etiam certo spero exemplo me probavisse s. v. *Μυκαλησσός* peculiare illud lemma Pausaniae potius esse quam Thucydidis: hic negabis in vulgaribus lemmatis, sive de oppidis sive de aliis agitur, eandem posse excogitari rationem? scriptori igitur alii cum liceat divinando tribuere explicationem, quid est quod cogat ex catalogo eam sumptam existimare? Hoc censeo certissime Hollandero concedendum breviatorem saepius ethnicographi verbis nos fraudavisse. Dein ex omnibus, quae adhuc disputata sunt, apparet, cum lemma et scriptoris locus non inter se conveniunt, sic quoque nodum posse dissolvi, ut Stephani licentiam arbitriumque agnoscas.

Loquantur exempla lemmatum. Quorum suo quodque auctori vindicare non meum est nec magis, num Stephani sit explicatio, disceptare. Quod plerumque omnino fieri nequit: multo certe copiosiore ac propria quaestione opus est. Id volui ostendere, quasnam rationes possis comminisci. Index autem urbium num re vera caput fuerit, unde quidam rivuli in Stephani opus manaverint, nunc equidem non ausim discernere. Atque etiamsi vir doctissimus recte iudicasset, sane nonnunquam forsan hoc quoque modo lemmatis dissimilitudo explicaretur; tamen nego rursus hoc argumento vere fulciri Niesii coniecturam, quandoquidem sunt duae aliae viae solvendae difficultatis, quae exemplis a singularibus lemmatis repetitis firmatae haudquaquam possint removeri.

Ac videtur epitomator amputavisse hanc sectionem:

Κροκύλειον νῆσος Ἰθάκης. Θουκυδίδης τρίτῃ.

cf. Hollander p. 11. Niese p. 48. Frick p. 579. — Aetoliae urbs est Crocylium apud Thucydidem III 96, 1 sq. Certissime

autem lemma *νῆσος Ἰθάκης* cohaeret cum loco Iliadis *B* 633, ex quo ipso dubito an derivatum sit — ex commentario quominus haustum existimes, videtur obstare Strabo VIII 376. X 452 sq.; nec abs re conicies Stephanum, postquam fortasse Homericum versum laudavit, cum Crocylium, cuius meminit Thucydides, vix pro eadem, quae apud Homerum est, habuerit, orationem continuasse verbis *ἔστι καί* vel *ἄλλη ἐστίν* vel similibus.

At Stephani manum certe prodit hoc tmema:

Ἠιὼν πόλις ἐν χερρονήσῳ, ὡς Θουκυδίδης.

De cherroneso nihil locis Thucydideis (I 98. IV 50. 102 sqq. V 6. 10. [IV 7]). Sed ipsius est Stephani 'χερρόνησον de Chalcidice dicere.' cf. Meineke ad h. l. et ad v. *Σάνη*. Adice exemplum s. v. *Μεσημβρία* ..... *ἔστι καὶ Θρᾴκης Μεσημβρία πρὸς τῷ τέλει τῆς χερρονήσου, ὡς Ἡρόδοτος ἑβδόμῃ.* Ecce peculiaris explicatio repetita ex Herodoto VII 108: respondent voci *ἐσχάτη*, quae ibi legitur, verba *πρὸς τῷ τέλει*. Addidit *τῆς χερρονήσου* Stephanus.

Iam vero attendamus tria lemmata maxime idonea ad illustrandum fragmentum illud Hecataei, quo Capuae urbis Italiae mentio continetur (27), quod quondam praeter alia in causa erat, cur offenderent viri docti:

Κυρτώνιος πόλις Ἰταλίας. Πολύβιος τρίτῳ (III 82, 9).

Λουκερία πόλις Ἰταλίας. Πολύβιος τρίτῳ (III 88, 5. 100, 1 et 3).

Σιγνία πόλις Ἰταλίας, ὡς Στράβων πέμπτῃ (V 237).

At Polybius altero loco de Tyrrhenia verba facit, altero de Iapygia et Daunia, Strabo autem de Latio. Quid vero vi necessitatis coarguit lemmata illa, in quibus Italiae nomen est, ex indice aliquo originem trahere? An quisquam est, qui inducat animum pro explorato venditare Stephanum interdum non suopte arbitratu in vicem singularum paeninsulae partium huius ipsius nomen substituisse, haud credo inscium Tyrrheniam et Latium ad Italiam pertinere? Accedit quod nomen *Κυρτώνιος* propter raram formam vix alii debetur atque Polybio — altera forma, quae est *Κρότων* (cf. Dion. Hal. I 26),

aliunde petita est —: iam si affirmes auctorem illius catalogi, ex quo Stephanus fortasse hanc sectionem desumpserit, ipsum quoque lemmata ex scriptoribus composuisse (cf. Niese Hermes XIV p. 424): quomodo expedies rem, cum eandem licentiam nomina usurpandi et mutandi auctori illi anonymo tribuas, deneges Stephano? Quam ab hoc alienam esse Niese non probavit nec magis Hollander p. 10. Atqui nos exemplis confirmatum vidimus eum aliquoties quaedam aut posuisse aut addidisse: et negabimus eum interdum quaedam mutavisse, quae tam facili modo sine ullo vitio potuerunt mutari?

Denique ut ex ordine eiusmodi lemmata, quae restant, enumerem eis, quae iam allata sunt, alia annectens, spectant

ad Herodotum:

Μυκάλη πόλις Καρίας. Ἡρόδοτος πρώτῃ (I 148). Hollander p. 11. Lenschau, de rebus Prienensium. Stud. Lips. XII p. 157 n. 2. — Videntur et fontis, unde lemma fluxit, memoria et verba, quae locum Herodoteum cum praecedentibus coniungebant (*ἔστι καὶ ἄκρα* vel simile quid), intercidisse.

Ἶς πόλις Περσική. Ἡρόδοτος πρώτῃ (I 179). *Περσική* fortasse Stephani est.

Βρίγες ἔθνος Θρᾳκικόν. Ἡρόδοτος ἑβδόμῃ (VII 73). Hollander p. 11. — *Θρᾳκικόν* illud non ex voce *Θρήικες*, quae legitur cap. 75 init., extricatum esse quivis largietur; itaque aut a Stephano suppositum est pro eis, quae sunt apud Herodotum: *Εὐρωπήιοι ἐόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόσι*, aut omissa est, quae egregie convenit, auctoritas Strabonis VII p. 295. 330 fr. 25.

Δᾶτον πόλις Θρᾴκης. Ἡρόδοτος ἐνάτῃ (IX 75). Lemma alienum ab Herodoto. cf. exempli gratia Strab. VII 331 fr. 33. 36.

ad Thucydidem:

Σπάρτωλος πόλις Μακεδονίας, ὡς Θουκυδίδης ἐν δευτέρᾳ (II 79, 2 sqq.). Hollander p. 12.

Οἰσύμη πόλις Μακεδονίας. Θουκυδίδης τετάρτῃ (IV 107, 3). Hollander p. 11. cf. Scymn. 656 sqq. et Müller ad h. l.

ad Polybium[1]):

Ταρσήιον πόλις πρὸς ταῖς Ἡρακλείαις στήλαις. Πολύβιος τρίτῳ (III 24). Quod ad tmema infra redibimus.

ad Strabonem:[1])

Εὐεργέται Σκυθικὸν ἔθνος. Στράβων (XV 724).

Aut Stephani est illud *Σκυθικόν* aut, quod veri similius, auctoris excidit nomen (Arriani? cf. anab. III 27, 4).

Peracta re quasi appendicis loco pauca adiciam, quae inquirenti in Stephani lemmata componendi rationem non plane sunt neglegenda. Magna licentia eum in hac re usum esse variisque modis explicationes ex scriptorum locis elicuisse sive recte sive falso, docuerunt satis exempla. At etiam tum, cum in universum accuratius auctorum verba exprimeret, libuit ei singula quaedam mutare:

primum in appellativorum usu, ita ut scriberet in lemmate pro *γῆ* — *χώρα* (s. v. *Φυλλίς*), *χῶρος* — *τόπος* (*Ἴρασα*), *τεῖχος* — *φρούριον* (*Ὄλπαι*), *ἄκρα* — *ὄρος* (*Δράκονον*), *γένος* — *ἔθνος* (*Βοῦσαι*); et omnino idem valent apud eum *πόλις πόλισμα πολισμάτιον πολίχνιον* (cf. v. *Ἄμφεια, Κάλλατις, Τομεύς, Δειρή, Σόλλιον* etc.).

Ceterum nonnunquam, cum apud scriptorem nomina tantum allata erant, appellativo in lemmate carere non potuit; quare accidit, ut interdum, cum ad terram nomen spectaret, perperam *πόλις* voce uteretur (cf. exempli causa v. *Ἀραχωσία, Ἐλιμία, Χερρόνησος*).

deinde, quod multo gravius est, in usu nominum propriorum. Veluti substituit loco gentis nominis

1) Attulit Niese p. 48

Κωνώπη πόλις Ἀκαρνανίας. Πολύβιος πέμπτῳ.

Potuit praeterea afferre

Μέταπα πόλις Ἀκαρνανίας. Πολύβιος πέμπτῳ.

Ad Aetoliam potius pertinent duo nomina; quod cum apud utrumque eadem explicatio inveniatur, non agitur nisi de locis, qui leguntur V 7, 7 sq. 13, 8 sq. Habes tamen *Ἀκαρνᾶνας* V 6, 1 et 13, 1.

Attulit ibidem

Βούρχανις νῆσος ἐν τῇ Κελτικῇ, ὡς Στράβων (VII 291).

An Celticae mentio derivata est ex p. 290 (init.) vel 292?

aut ethnicum (s. v. *Ἀρτεᾶται, Δηρούσιοι, Ἀδυρμαχίδαι*) aut terrae nomen (*Ἀρτάξατα, Ἄμβλαδα, Ἄνανα, Ἁλαί*) aut urbis significationem (*Σόλλιον, Σολύγεια, Χαλκίς, Κῦνος*).

Haec hactenus. Ad Hecataeum transeamus.

I. Iberia.

1. Mastieni — Elbestii.

fr. 6 ap. Steph. Byz. s. v. *Μαστιανοὶ ἔθνος πρὸς ταῖς Ἡρακλείαις στήλαις. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. εἴρηται δὲ ἀπὸ Μαστίας πόλεως.*

fr. (6 a) ap. Steph. Byz. s. v. *Ἐλβέστιοι ἔθνος Λιβύης. Φίλιστος η' "περὶ δὲ τοὺς Λίβυας . . . ." Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ "Ἐλβέστιοι καὶ Μαστιηνοί."*

Mastienos — nam Hecataeus haud dubie Ionica forma usus est, id quod dilucide demonstrat alterum fragmentum (6 a), cf. Meineke ad Steph. Byz. s. v. *Μάκη* p. 426, 5 — Hispaniae gentem fuisse apparet et ex aliorum scriptorum testimoniis et ex eo, quod in ipsa 'Europe' Hecataei commemorati sunt eisque ab ipso Hecataeo Hispaniae oppida attribuuntur (fr. 8—10). De his infra copiosius disputandum erit; nunc ea ita tantum velim respici, ut quam latos fines logographus genti assignaverit, cognoscatur. *Μαινόβωρα* (fr. 8) sine dubio est Maenoba, quam alii dicunt; *Σίξος* (fr. 9) est Sex; de Molybdine oppido (fr. 10) nihil scimus; fragmentum 7 denique num Hecataei sit, videtur omnino incertum. Sed hoc nequit dubitari, quin oppida sita fuerint in orientali Hispaniae ora, in sinu potissimum Malacitano. Lemma Stephani *πρὸς ταῖς Ἡρακλείαις στήλαις* si re vera ipsum quoque ex fonte promptum est, gens illa non longe a Calpe afuit; certe secundum fr. 6 a Elbestiis erat vicina. Quatenus autem ultra Sex oppidum septentrionem versus pertinuerint, ex Hecataeo non comperimus. Cf. Ukert, *Geogr. d. Griechen u. Römer* II 1 p. 244 sq.

Iam circumspicientibus, num quid alii de ea gente memoriae prodiderint, obveniunt sane pristinae aetatis scriptores, quorum non exstant nisi hic illic dispersae reliquiae. Nam ut omnino Hannibalicum bellum et Romanorum dominatio eo adepta totum Hispaniae et gentium et oppidorum statum mutavit atque subvertit, ita postea ne de Mastienis quidem quicquam accipimus notitiae, sed succedunt in locum Bastuli et Bastetani, qui quin illorum nomini respondeant, minime dubium. Itaque forma *Μαστιανοί*, quae in Stephani tmemate est, si non Hecataei est propter dialectum nec Stephanus Ionismum delevit — nam fieri potuit, ut post verba *Ἡρακλείαις στήλαις* alius scriptoris memoria a Stephani epitomatore omitteretur —, certissime prisco cuidam debetur auctori.

Ac primus post Hecataeum exsistit testis Herodorus mythographus, qui de Hercule et Argonautis libros condidit. Cuius filius Bryso sophista (cf. Aristot. hist. an. 6, 5 p. 563 a 7. 9, 11 p. 615 a 10) cum Aristippo et Antisthene Socratis discipulis componitur a Theopompo (fr. 279) ap. Athen. XI 508 CD (cf. Müller FHG II p. 27); nec tam Ol. 80. 460 eum floruisse statuendum erit, ut statuit Klautzsch, *Herodor von Heraclea* (*Brandenburg* 1853) p. 5, quam eo temporis intervallo, quod interest inter annos 450 et 430. Qui in libro decimo de Hercule Geryonis armenta arcessente fabulans scripserat haec (fr. 20 ap. Const. Porph. de admin. imp. 23 = Steph. Byz. s. v. *Ἰβηρίαι*): *τὸ δὲ Ἰβηρικὸν γένος τοῦτο, ὅπερ φημὶ οἰκεῖν τὰ παράλια τοῦ διάπλου, διώρισται ὀνόμασιν ἓν γένος ἐὸν κατὰ φῦλα. πρῶτον μὲν οἱ ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις οἰκοῦντες τὰ πρὸς δυσμέων Κύνητες ὀνομάζονται, ἀπ᾽ ἐκείνων δὲ ἤδη πρὸς βορέαν ἰόντι Γλῆτες, μετὰ δὲ Ταρτήσιοι, μετὰ δὲ Ἐλβυσίνιοι, μετὰ δὲ Μαστιηνοί, μετὰ δὲ Κελκιανοί, ἔπειτα δὲ ἤδη ὁ Ῥοδανός.* Quibuscum conferendus Stephanus s. v. *Κυνητικόν* et *Γλῆτες*. Noverat igitur colentes in ora Hispaniae inter Elbysinios et Celcianos (quo nomine quid faciendum sit, nondum planum) Mastienos — Ionico enim nomine et ipse eos appellavit: aperte vel hinc confirmatur Hecataei notitia.

Quarti deinde saeculi auctor exstat Theopompus, qui in libro 43 [1]) Massianos memoravit. cf. Steph. Byz. s. v. *Μασσία* (fr. 224) *χώρα παρακειμένη* [2]) *τοῖς Ταρτησσίοις. τὸ ἐθνικὸν Μασσιανός.* Quos Massianos non diversos esse ab Mastienis sexti quintive saeculi et *Μασσία* voce eorum fines significari luce est clarius.

Ex hoc testimonio Stephani, cuicui lemma debetur, apparet opinor etiam *Μαστία* nomen, cuius mentio fit in instrumento secundi foederis inter Romanos et Carthaginienses initi, quod memoriae prodidit Polyb. III 24, ad Hispaniam agrumque Mastienorum spectare. Sane urbem Mastiam memorat Stephanus in sectione illa s. v. *Μαστιανοί* ex Hecataeo deprompta: post auctoris memoriam adiungit: *εἴρηται δὲ ἀπὸ Μαστίας πόλεως.* Quod scilicet non in logographi periegesi invenit; merito Unger Mus. Rhen. XXXVII p. 198 n. monuit illud additamentum niti conclusione tantum ex ethnico facta: grammatici hominis doctrinam redolet et rationem prudenter sive imprudenter colligendi. Ac Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* I p. 153 recte dicit derivationem, quae apud Stephanum exstet, a Theopompo(?) in dubium vocari. Similius autem esse veri ex terrae nominatione et gentis et praecipuae urbis nomina orta esse quam vice versa ex uno urbis capite et totius tractus et incolarum significationes manavisse. Nullum igitur Stephani testimonium; ideoque removenda opinio eorum, qui apud Polybium Mastiam urbem aliquam Mastienorum dictam esse cogitaverunt[3]).

Postremo Polybius III 33 recenset Mastianos inter eas

---

1) Ex eodem libro aliud fragmentum ad Hispaniam pertinens servavit Steph. s. v. *Ξῆρα* (fr. 225); *Τλῆτες* (fr. 242) ex libro 45 afferuntur. Wichers animadvers. in fragm. p. 250 coniecit *τεσσαρακοστῷ τρίτῳ* probante Ungero Mus. Rhen. XXXVIII p. 182. Müller annotat 'sine causa'.

2) Sic Meineke emendavit; libri *ἀποκειμένη*, quod corruptum.

3) Unger, quanquam in illa annotatione de 'Mastia Hispaniae oppido' verum assecutus est, nihilominus apud Polybium nomen ad urbem pertinere existimat eamque non Hispaniae sed Corsicae insulae. Quam sententiam ut ab omni probabilitate alienam vix cuiquam placituram esse spero.

gentes, quas Hannibal ex Hispania in Africam transvexerit. Summo autem iure miraberis, quod Klausen ad fr. 6, postquam Polybii locum attulit, propterea Philistum (fr. 30) ap. Steph. Byz. s. v. *Ἐλβέστιοι* utrumque populum in Libya collocavisse profert!

Sed quid sibi volunt Philisti illa verba a Stephano partim servata? Num re vera Mastienos Elbestiosque Libyae gentes sibi finxerat? Libri Stephani habent haec: *Ἐλβέστιοι ἔθνος Λιβύης. Φίλιστος η' περὶ δὲ τοὺς Λίβυας ἐκτ** Εὐρώπης Ἐλβέστιοι καὶ Μαστιηνοί.* Berkel scripsit *ἐκτὸς Εὐρώπης,* nec sane difficile est intellectu, quomodo quis eo potuerit deduci: clamare videntur cum lemma ipsum quod legitur *ἔθνος Λιβύης,* tum verba Polybii III 24, 2, quo loco Mastiam Tarseium contendat adiacere Pulchro promunturio, quod ipse (III 23, 1) haud procul a Carthagine affirmat abesse. Quid? quod etiam clarissimus vir Meineke ad Steph. s. v. *Ταρσήιον* ex Polybii loco *Ταρσήιον* in ora Libyca situm fuisse vult concludi? At qui primus de Polybii loco recte intellegendo bene meritus est, Heynium dico (opusc. acad. III 61), quanquam mira sunt, quae protulit de Libycis oppidis Mastia et Tarseio deque coloniis cognominibus inde in Hispaniam deductis, tamen id suo iure contendit apud Polybium verbum *προσκεῖσθαι* non de loco posse accipi, ut esset 'adiacere', sed hoc valere: 'adduntur' Pulchro promunturio, qui in primo foedere solus terminus constitutus erat (cf. Polyb. III 22), *Μαστία Ταρσήιον;* nec posse de ea re dubitari demonstrant satis verba ipsa instrumenti *τοῦ Καλοῦ ἀκρωτηρίου Μαστίας Ταρσηίου μὴ λήζεσθαι ἐπέκεινα κτλ.* (Pol. III 24, 4) et Polybii explicatio (§ 1): *ἐν αἷς προσπεριειλήφασι.* Ac mirum est, quod etiam is, qui Polybii rem geographicam tractavit (Magdeburg, de Polybii re geographica. Halis 1873. p. 32), scriptorem dicit Tarseium Mastiam ad Africae Pulchrum promunturium transposuisse.

De Stephani vero articulo quid iudicabimus? Cuius vulneri sat validam medelam attulit palmaris Holstenii coniectura *Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.* Quam alii aut probavere aut quasi novam

denuo protulere [1]). Sunt autem hi Elbestii eidem atque Herodori Elbysinii; Hecataeus igitur hanc quoque gentem Mastienis vicinam in Europe recensuit itaque Stephani tmema a Klauseno et Müllero omissum in Hecataei fragmentorum numerum recipiendum. Quod autem Philistus Elbestios auctore Stephano gentem Libyae dixit, statuamus necesse est aliquid falsi subesse Stephani sectioni; ac meo quidem iudicio optime Müllenhoff p. 145 — laudatus in hac re a Meltzero *Gesch. der Karthager* I p. 510 — collegit in Sicilia etiam Elbestios fuisse Agrigenti expugnandi anno a. Chr. n. 406 participes; sed quod putat vir doctus inde perspicuum esse, quomodo eo errore implicitus sit Philistus, ut Elbestios Libycam gentem aperte indicaret aut saltem, cum verba non integra apud Stephanum exstent — nam Holstenii coniectura accepta lacuna post vocem *Λίβυας* statuatur necesse est —, in Libycorum numero duceret, mihi quidem multo veri similius videtur erroris insimulandum esse Stephanum, quem maximos errores commisisse satis superque constat. Qui cum apud scriptorem historicum, quem facile eodem modo quo Hecataei Herodoti Polybii Strabonis aliorum opera potuit inspicere, legeret in Carthaginiensium exercitu anno 406 in Sicilia res gerente Elbestios praeter Libyes fuisse — mercennarios ex Iberia arcessitos Libycosque milites conscriptos esse testatur Diod. XIII 80 —, lemma illud *ἔθνος Λιβύης* ad contextum loci neglegentius animum attendens ipse usitato more ex verbis Philisti composuit, quanquam hic illi genti Libycam originem haudquaquam attribuerat. Quam sententiam eo maiore confidentia credo nos amplectemur, cum supra haud paucis exemplis viderimus probatam. Quae cum ita sint, puto et omne indicium, quod Mastienos vel Elbestios ante Hannibalis aetatem ad Africam spectavisse indicaret, evanuisse et refutata esse aliorum Stephanei loci sanandi conamina [2]).

---

1) Cf. Schubart *Zeitschr. f. Alt.-Wiss.* 1843. p. 212. Meineke in ed. Steph. Stiehle Philol. VIII p. 591. Movers, *Phönizier* II 2 p. 630 n. 112. Müllenhoff p. 111 n.; 145. Christ, *Avien. Abhandl. d. bayer. Akad.* XI (1868) p. 137 sq. Unger Philol. suppl. IV p. 198. Müller ad Dion. Per. 338.

2) *ἔθνος Ἰβηρίας* Heyne l. l. — *ἔθνος Λιγύης* Ukert II 1 p. 244 n. 7.

Ac quoniam iam nunc de Elbestiis utpote artissimo vinculo cum Mastienis coniunctis tot verba feci, liceat mihi statim addere aliam sectionem eiusdem Stephani s. v. *Ὀλβύσιοι ἔθνος ἐπὶ*[1] *Ἡρακλείων στηλῶν. καὶ Ὀλβυσίνιοι ἄλλο.* Etenim ne hi quidem diversi sunt, ut dudum cognitum est, ab Herodori Elbysiniis, Hecataei Elbestiis; quos unde ethnicographus hauserit, quanquam nescimus, id tamen certum est etiam hos prisco alicui scriptori deberi, si modo integra nominis forma. *ἄλλο* quin falsum sit, minime est dubium; mutavit Holstenius in *ἄλλοις*. Fortasse littera *O* omnino ex genuinae litterae *E* corruptela orta.

Ad finem pervenissemus, nisi accederet gravissimus testis, quem minime omnium exspectaveris — Avienus. Nam affatim manifestum est eum in poemate, quod inscribitur Ora maritima, cuius nescio quo pacto primus liber solus tulit aetatem, fontem sat antiquum secutum esse et quaecumque ad geographiam pertinentia ibi Probo amico exposuit, ut 'petita longe' (v. 79) ad explendam et illustrandam notitiam Hispaniae et Galliae orae a priscis Graecorum scriptoribus conceptam summi esse momenti. Quam enim C. Müller (Philol. XXXII p. 106 sqq. *Phil. Anz.* III p. 456 sqq.) de eo libello protulit sententiam Orae maritimae descriptionem ab insulso stolidoque compilatore confectam esse, qui opiniones geographicas iam pridem depositas cum scientia temporum melius eruditorum perperam miscuisset (l. l. p. 116), ea perversa est; paucis, quantum nostra interest, hanc opinionem infra perstringemus. Immo fontem Avieni esse periplum veterem rectissime perspexit Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* I p. 73 sqq., qui multa de eo disputavit; atque etiam Christ, qui primus, quantum auctoritatis illi libello tribuendum esset, exposuit (*Abhandl. d. bayer. Akad.* XI (1868) p. 113 sqq.), fontem autem Pytheam Massiliensem esse suspicatus erat, postea (Annal. philol. CIII p. 714) Müllenhoffii sententiam saltem de paeninsulae regionibus, quae non ad oram occidentalem pertinerent, veram esse concessit.

---

1) Libri male *ἀπό*.

Conferendi sunt praeterea Gutschmid *Lit. Centralbl.* 1871. p. 523 sqq. Meltzer, *Gesch. d. Karthager* I p. 479 sqq. Unger Philol. suppl. IV p. 189 sqq. Mus. Rhen. XXXVIII p. 157 sqq. Sonny, de Massiliensium rebus quaestiones p. 21 sqq.

Quo autem tempore periplus ille videatur conscriptus esse, non consentiunt viri docti; quae quaestio siquidem ad Hecataei fragmenta recte intellegenda et aestimanda maximi est ponderis, mox copiosius tractanda erit. Sed alia iuvat praemonere, priusquam ad carmen ipsum accedamus. Müllenhoff enim coniecturam in medium protulerat periplum sexto saeculo exeunte a Phoenice quodam compositum sequente saeculo a Massiliensi homine in Graecum sermonem translatum et postea initio saeculi a. Chr. n. secundi ab inepto homine rerum antiquarum studioso interpolatum esse. Quae sententia postquam satis superque redarguta est ab eis, qui Müllenhoffii librum recensuere, Gutschmid quidem interpolatoris manum in Avieni carmine tenendam esse censuit; contra Unger copiose totum carmen recognoscens demonstrare conatur nullam eius sententiae esse causam, sed quaecumque peripli verbis addita sint — ac sunt quaedam addita —, prodere manum solius Avieni. Rursus Sonny nonnunquam in Ungerum vehementius invehens quibusdam locis interpolationem certe statuendam arbitratus est. Equidem num Unger omnibus locis recte iudicarit, nunc in suspenso relinquo, quoniam sunt, qui accuratius examinentur necesse sit; sed id mihi persuasi numerum eorum, quos Müllenhoff et Sonny interpolatos esse duxerunt, praesertim inde ab Ana fluvio (v. 205 sqq.) certe aliquanto imminutum iri secundis curis huic quaestioni adhibitis. Sed utut est — haec quaestio ubi valet ad id, quod nos agimus, conabor ostendere, nam singuli loci examinandi sunt, nullo modo interpolationem necessario esse agnoscendam —, multo gravioris momenti est lex a Müllenhoffio optimo iure constituta et probata ceteris interpretibus Gutschmidio Ungero Sonnio. Etenim cum Avienus multa, quae ad peripli tempus pertinent, ad suam aetatem ita revocaverit, ut, cum in periplo praesens tempus usurpatum erat utpote de rebus tunc ipsum vigentibus, saepius praeterito uteretur,

proinde ac si proficisceretur ex suis ipsius temporibus, et interdum condicionem regionis cuiusdam, qualem ipse noverat, pristino illi statui geographico opponeret, efficitur haec lex, ut omnia, quae Avienus tanquam praeterita describit, peripli aevo floruisse ac viguisse putanda sint (Müllenhoff p. 88). Avienum autem nonnulla de suo adiunxisse peripli descriptioni complures demonstrant loci. Quanquam ne ipse quidem Müllenhoff ea, qua par erat, constantia sua lege usus est in explicando carmine, id quod Gutschmid recte monuit.

Quod quoniam periplus ille antiquus nautae ipsius notitiam de istis regionibus suis oculis conceptam continebat, maxime nostra refert Avieni descriptionem accuratius contemplari; nam optime logographus antiquissimus per poetam illum inferioris aetatis illustratur.

Ac de Mastienis quidem prior est locus v. 419 sqq.:

Hic Chrysus amnis intrat altum gurgitem:
Ultra citraque quattuor gentes colunt.
Nam sunt feroces hoc Libyphoenices loco;
Sunt Massieni; regna Selbyssina sunt
Feracis agri et divites Tartessii,
Qui porriguntur in Calacticum sinum.

Chrysus fluvius quin Romanorum Barbesula sit (hodie *Guadiaro*), dubitari nequit [1]). Ac licet omittere Müllenhoffii sententiam utpote suspensam ex falsa opinione de Libyphoenicibus, quos putat communi nomine et Massienos et Selbyssinos esse complexos, cum Tartessii urbium Phoenicii incolae fuerint. Libyphoenices haud dubie, cum in Hispania commemorantur, sunt coloni Carthagine eo deducti teste Ephoro, quem compilavit Scymnus qui fertur v. 197. Quod cum Herodorus eadem via atque periplus in enumerandis gentibus progrediens — ab occidente orientem versus — Mastienos post Elbysinios recenseat atque ipsum apud Hecataeum Elbestiis finitimi sint Mastieni urbesque in sinu Malacitano sitas ut videtur inde ab Suel oppido incolant, dilucidum fit Selbyssinos peripli aetate

1) Cf. Ukert II 1 p. 295. 482. Müllenhoff p. 144. Unger p. 233.

in Chrysi fluvii occidentali, Mastienos in orientali ripa habitavisse [1]).

Carthaginiensium autem colonias existimat Unger a Chryso in occasum sitas usque ad fluvium ipsum tantum pertinuisse, inde Tartessios. Sed cum citra fluvium et trans eum quattuor gentes habitare dicantur, facile quivis concedat non necessario sequi, ut ab utroque fluminis latere binae gentes coluerint. Quid? nonne possumus quidem statuere etiam in orientem Chrysum proximos accoluisse Libyphoenices? Qui fere totam illam oram meridiei orientique adversam ad sinum Ilicitanum usque occupaverunt. Testis est inprimis ipse periplus, qui v. 375 sqq. Carthaginienses ultra columnas occidentem versus [2]) vicos habere refert et urbes — nam hos versus perperam Müllenhoff Euctemoni Atheniensi vindicaverat [3]); qui etiam Gades Carthaginis colonis attribuit (v. 311) — nam de hoc loco Unger p. 228 non recte iudicavit [4]); qui v. 440 et 459 Phoenices in ora maritima colentes novit — nam hic Phoenices non sunt nisi Poeni Carthagine advecti; qui denique v. 447 plurimas urbes illic stetisse prodit — nam non abs re Phoenicum (i. e. Poenorum) eas fuisse coniecit Sonny p. 48. Nec vero illos locos interpolatori tribuemus cum Müllenhoffio, qui suae legi recte constitutae contradixit; quid? quod ipsi, qui interpolationis vestigia Avieni carmini impressa adhuc agnoscunt, ipsos eos locos de finibus a Carthaginiensibus in Hispania occupatis periplo ut genuinos relinquunt? Testis est dein Scylax (1), qui ultra columnas novit *πολλὰ Καρχηδονίων ἐμπόρια.* Testis est Ephorus, qui secundum Scymnum v. 196 Libyphoenices in ora Hispaniensi Sardoo mari adiacente enumeravit; quanquam num iam inde a columnis Herculis istos Libyphoenices in litore consedisse significarit, non tam manifestum.

---

1) Cf. Unger p. 233 sq. Sonny p. 45.

2) Num usque ad promunturium, quod hodie vocant *Cap Trafalgar,* ut Unger conclusit ex v. 329, incertum est, quandoquidem verba 'iure sub Libyci soli' plane alio modo interpretanda.

3) Cf. Unger p. 232 n. 40. Sonny p. 45 n. 1.

4) Cf. Gutschmid p. 524 sq. Sonny p. 42 et infra p. 50.

Testis est denique Agrippa (fr. 2 Riese, geogr. lat. min. p. 2) ap. Plin. III 8 [1]).

De Tartessiis divitibus, qui in sinum Calacticum porrigi dicuntur, infra exponam; satis est interim praemonuisse haec verba de colonia eorum in sinu Malacitano sita esse intellegenda. Sed de tribus reliquis gentibus ut accuratiorem imaginem exprimamus, primum luce est clarius Libyphoenices ut ex alia terra advectos in ipsis locis maritimis habitavisse. Constat autem ut omnino in australi litore Hispaniae, sic in ea potissimum parte, de qua agimus, Phoenices vel Tyrios antiquissimis temporibus condidisse colonias veluti Abderam Six Malacam Suel.[2]) Sed postquam Tyri metropolis divitiae opesque Assyriorum bellis saeculo septimo valde sunt attritae atque afflictae, ipsius rei eventu accidit, ut etiam coloniis utique tam longe remotis quam Hispaniensibus Tyrii orbarentur, praesertim cum Graecorum manus alacri animo occidentem appeterent ac medias inter colonos et metropolin proprias colonias constituerent easque maxime efflorescentes.[3]) Quid mirum, quod Tyriae urbes gentium indigenarum fiebant? quod Suel Six Abdera aliae in Mastienorum veniebant dicionem? quos illum litoris tractum suum fecisse tuo iure ex Hecataei et Herodori testimoniis colliges. Sed ne omnia Phoenicum potestatis vestigia exstinguerentur, Carthago exstitit ut potentissima inter Tyriorum colonias atque etiam in Hispania indigenis repulsis veteres Tyrias urbes ita in posterum vigere passa est, ut eas suo imperio subiungeret, agris videlicet circumiacentibus insuper occupatis. Quodsi periplus ille Avieni Carthaginienses, quos Libyphoenices dicit, iam in Hispaniam transvectos cognovit, sequitur, ut ipsae maritimae potissimum urbes id temporis sub Poenorum potestate fuerint, quas Hecataeus indigenarum Mastienorum esse dixerat, atque omnino totum propemodum litus inde a columnis vel potius a loco amplius in occasum provecto usque ad sinum Ilicitanum. Superest, ut Mastienis et Selbys-

1) Cf. Müllenhoff p. 149. Meltzer p. 486.

2) Cf. Movers II 2 p. 632 sq. Meyer, *Gesch. d. Altertums* I p. 339 sq.

3) Cf Movers p. 655 sqq. Meltzer p. 142 sqq. Meyer p. 490 sqq.

sinis regiones magis a mari remotae assignentur, quas quidem scilicet peripli aetate incoluerint; his in occidentali, illis in orientali Chrysi fluminis ripa.

Quanquam non plane Mastienos ex ora maritima Carthaginienses demovere. Testatur Avienus v. 449 sqq.:

Nam natius inde portus oppidum prope
Se Massienum curvat alto ab aequore
Sinuque in imo surgit altis moenibus
Urbs Massiena: post iugum Traete eminet
Brevisque iuxta Strongyle stat insula.

Est ille sinus, qui pertinet a Veneris iugo (v. 437. 443) = *Cap de Gata*[1]) usque ad iugum Traete vel Trete[2]) = *Cap de Palos.*[3]) Quo vero loco Massiena urbs, de qua loquitur poeta, posita fuerit, certum non habemus. Sunt qui ibidem eam fuisse dicant ac postea Carthaginem Novam (cf. Polyb. X 10). Quam sententiam fortasse rectam esse concedendum; nec valent quicquam, quae Unger aliam sententiam amplexus opposuit. Conferas Hansenum *Philol. Rundschau* 1884. p. 1429. Qui recte negat ex Herodori illo fragmento supra allato effici eodem loco, quo postea Carthago Nova exstructa fuerit, Celcianos sedes habuisse. Concedo offensionem illud fragmentum praebere propterea, quod inter Mastienos et Rhodanum flumen — nam Berkelium recte sat leni mutatione ex traditis litteris *ἔπειτα δὲ ἡ διορόδανος* restituisse *ἔπειτα δὲ ἤδη ὁ Ῥοδανός* mihi quidem certum videtur, ut respuam coniecturam Ungeri p. 198 n. 9: *ἤδη Σαρδόνιος* scil. *πόντος* — soli isti Celciani interpositi sunt; sed fortasse eius rei explicationem poterimus infra invenire. Herodorum autem orae usque ad promunturium, quod dicunt *Cap de Palos*, tantum porrectae populos voluisse enumerare plane suo arbitrio statuit Unger. Ac quod idem

---

1) Ex sententia Ungeri p. 241 magis in septentrionem et orientem solem spectat. Sed cf. Sonny p. 48 cum n. 1 et Hansen *Philol. Rundschau* 1884. p. 1429.

2) Sic scribi voluit Müllenhoff p. 152 n.

3) Cf. Unger p. 244. Ukert p. 482. Forbiger, *Handbuch d. alten Geogr.* III² p. 17.

vir doctus ex geographica posteriorum temporum condicione aliquid argumenti repetivit, recta quidem videntur, quae de Bastulis et Bastetanis distinguendis disseruit [1]); sed eiusmodi posterioris aevi rationes non adhibere licet ad pristinum statum explorandum nisi in universum; adhibere igitur, ubi de totis terris gentibusque agitur, non de parvulis tractibus aut de singulis locis oppidisque. Non certa est et necessaria argumentatio. Itaque cum nihil certi sciamus de Massiena urbe Avieni, in Massieno sinu eam sitam fuisse dixisse sufficiat; quapropter ne eam quidem quaestionem, quem ad modum genuinus versus 449 Avieno restituatur, ausim disceptare. [2]) — Quatenus autem Massieni in mediterraneis ad septentrionem pertinuerint, non indicat periplus; qua de re non accipimus nisi aliquod notitiae frustulum quamvis tenue atque dubium ex eis, quae de Bastetanis comperta habemus; cf. Strab. III 162 sq. Ptol. II 6, 61 [60]. [3])

Haec de peripli Massienis. Sed quoniam, ut res ipsa fert, Elbysinios cum eis coniunxi, pauca de his statim annectam. Vidimus eos, quos periplus Selbyssinos videtur vocare, in occidentem a Chryso flumine habitavisse. Unde tamen oriuntur secundum periplum? Non est, quod indicet. Unger p. 234 putat a promunturio, quod nuncupant *Cap Trafalgar*, initium eos cepisse priscis temporibus, Hecataei igitur et Herodori; peripli aetate item ac Mastienos litore fuisse detrusos. Num vere iudicaverit, videant alii. Legimus apud Avienum v. 254

---

1) Nam cum Movers II 2 p. 628 sqq., quem sequitur Müller ad Scymn. 197 et ad Marc. Heracl. II 9 p. 545, falso haud dubie Elbestios cum Bastulis composuisset, rectius affinitatis rationem, quae intercederet inter Bastulos Bastetanosque et Mastienos, statuerunt Aem. Müller *Verhandlg. d. 20. Philol. Versammlg. Frankfurt* 1861. p. 89 et Müllenhoff p. 145 n. 153 sqq.; hic tamen in eo lapsus, quod Bastulos et Bastetanos plane eosdem duxit; sed Strabonis, qui huc spectant, locis remotis, qui certe utrumque nomen confudit (cf. Unger p. 231 n. 39), ex ceteris testimoniis elucet sane discrimen, quod Unger significavit, tenendum esse.

2) 'Aetius' Müller ad Ptol. p. 150. 'Namnatius' Müllenhoff et Sonny. 'Nam notius' Unger, quod Holder recepit in textum.

3) Numeri sunt Nobbianae, uncis inclusi Mülleri editionis.

ab Ibero fluvio, qui quin *Rio Tinto* intellegendus sit, non est dubium, Tartessios habitare et Cilbicenos, scilicet in orientem versus, quae verba necesse est ita accipias, ut Cilbicenos post Tartessios oram accoluisse dicas. Nam repetitur Cilbicenorum memoria 'maritima possidentium' v. 303. Haud inepte Unger p. 229 utramque gentem Besilo amne (v. 320) dividi statuit; Cilbum autem fluvium per Cilbicenos fluere, quorum nomen cum eo manifesto cohaeret; hunc esse, qui hodie appelletur *Salado de Conil*, illum qui *Lirio.*[1]) Quod quoniam Carthaginienses etiam ultra columnas vicos et urbes habere ipsius peripli verbis perhibentur (cf. v. 375 sqq. et supra p. 35), fortasse usque ad promunturium, quod est *Cap Trafalgar*, sequitur Cilbicenos maritima possedisse non usque ad Calpen, sed fere ad prominens illud litoris, quod significavimus. Sed num finium is erat terminus? Quid, si priore tempore amplius pertinuerant in ora, a Poenis autem dein ante peripli aetatem ea ipsa regione, quam periplus Carthaginienses obtinere indicat (v. 375 sqq.), erant expulsi ac peripli temporibus solam aliquam partem maritimam (v. 303) servatam tenebant, inde vero a promunturio illo etiam longius in orientem spectabant ab ipso mari remoti? Nonne tum quoque recte se habent peripli verba 'maritima possident'? Ecce similis ratio atque in Massienis. Iam animadvertas neque quatenus Cilbiceni se porrigant neque unde exordium sumant Selbyssini, lectori aperiri; animadvertas deinde apud Avienum — omissis Carthaginiensibus advenis — gentium seriem esse hanc: Tartessii Cilbiceni Selbyssini Massieni; apud Herodorum autem hanc: Tartessii Elbysinii Mastieni; animadvertas denique mythographum circa annum a. Chr. 440 librum litteris mandavisse, periplum vero, ut infra videbimus, sub finem saeculi quinti vel initio quarti esse conscriptum. Unde putas subito Herodori seriei Cilbicenos intermixtos esse[2])?

---

1) Cf. etiam Sonny p. 42.

2) Müller ad Dion. Per. 338 apud Herodorum pro tradita voce *Κελκιανοί* scribi voluit *Κελβεανοί,* quod nomen peripli Cilbicenis v. 422 responderet; quanquam ne ipsi quidem videtur persuasum fuisse rectam esse coniecturam, cum adiciat Cilbicenorum potius fines quam Tartessiorum

Quid? nonne maxime est veri simile Avieni Cilbicenos omnino non differre ab Elbysiniis? Nonne contra parum credibile duas gentes tam simili nomine indutas atque utrasque inter se finitimas non fuisse easdem? Sequeretur v. 422, ubi 'regna Selbyssina' traditum est, eiusdem gentis mentionem iterari, quo loco simul terminus, nimirum Chrysus, commemoraretur. Unger p. 234 dicit Müllenhoffium (p. 145) traditam scripturam 'Selbyssina' sagaciter et evidenter defendisse, postquam Hudson coniecit 'Cilbicena' et Wernsdorf eum secutus est. Sed quod Müllenhoff testes Philistum Herodorum Hecataeum producit, qui Elbestios et Elbysinios noverint, et de forma nominis provocat ad nomina oppidorum, quae sunt Sex et *Ἐξιτανῶν πόλις*, Salmantica et *Ἐλμαντική*, perspicuum esse spero ex eis, quae modo disputavi, illorum scriptorum locos, Herodori potissimum, mecum multo melius convenire quam cum ceteris, qui gentem alioquin plane ignotam Herodori continuae seriei immiscent. Ut autem in littera S, quam apud Avienum v. 422 legimus, offendam, tantum abest, ut contra quasi fundamento rationis meae utar. Quanquam concedo ab omni te recedere similitudine veri, si 'Cilbiceni' vocem, cum apud Avienum usurpatur, mutes in 'Selbyssini', praesertim cum Cilbum flumen cum gentis nomine cohaerere eluceat. Simplicius videtur — cum Hudsone v. 422 'Cilbicena' scribere nolim — statuere hanc formam eiusdem gentis, quae aliis cluet Elbysinii vel Elbestii (Olbysii, Olbysinii), esse poetae Romani quarti p. Chr. n. saeculi, qui hoc modo Graecam formam in fonte repertam reddidit uno excepto loco (v. 422), ubi eam fortasse neglegenter conservavit. Quae si recte disputata sunt, cognoscimus ex Avieno gentem illam, quae Hecataei et Herodori temporibus procul dubio in litore habitaverat, peripli aetate solam orae partem a Besilo fere fluvio usque ad promunturium *Cap Trafalgar* nominatum retinuisse, inde autem in proximis mediterraneis usque ad Chrysum pertinuisse a Carthaginiensibus litore exclusam.

---

usque ad Galaticum sinum poetae (v. 421 sqq.) fuisse propagandos. Nempe falsum est, quod coniecit. cf. etiam Christ p. 138.

Quae quoniam de peripli Massienis et Selbyssinis comperimus, animum attendamus necesse est ad eam, quae inter periplum et Hecataeum interest, rationem. Vidimus eam ipsam orae maritimae regionem, qua Hecataeus Mastienos indigenas noverat, ex peripli testimonio Carthaginienses coluisse, illos autem mediterranea. Iam audias quaeso, quid viri docti de peripli aetate iudicaverint. Atque ut omittam Müllenhoffii opinionem certe perperam conceptam de Phoenicio quodam auctore ac de interprete et interpolatore Massiliensibus — compositum autem esse fere sexto saeculo exeunte periplum, non multo post in Graecum versum sermonem, secundo denique saeculo interpolatum —, Gutschmid quidem praeclarissimus vir, cui Meltzer astipulatur, eodem ipso tempore conscriptum censuit periplum, quo Hecataeus vixit, nimirum propter magnum, qui inveniretur inter eum et logographi fragmenta, consensum. Quod si recte iudicatum est, nonne tum in hac ipsa re, de qua agimus, non modo non concordant peripli auctor et logographus aequales, sed etiam maxime inter se dissident? Quid, si Hecataei haec fragmenta — quanquam Gutschmidii coniectura ipso dumtaxat Hecataeo innititur — tamen, si recta illa est, non possunt consociari cum prisci illius temporis rationibus praesertim traditis a nauta ex notitia ipsius oculis percepta? Ansamne ideo dant ad offendendum?

Simplicissimum est ita solvere discrepantiam, ut periplum post Hecataeum scriptum esse dicas. Sed forsan cuipiam aliud quid libeat excogitare et re vera excogitavit Sonny. Qui licet ipse quoque periplum post Hecataeum sub finem saeculi quinti exaratum esse contendat — qua re dissensio illa penitus dissoluta esset —, tamen aliis causis commotus Carthaginienses iam ante Hecataei tempora in Hispaniam penetravisse existimat; et cum etiamtum Hecataei fragmenta, quae tractamus, sententiae repugnare videantur, hanc discrepantiam nullam esse ea ipsa ratione, quam leniter attigi, conatur demonstrare. Quae si recta esset, sequeretur, ut ex eo tantummodo, quod in periplo iam Carthaginienses Hispaniae oram tenentes commemorantur, ne minima quidem offensio ullius dissensionis cum

Hecataeo posset repeti; sequeretur, ut eo tantum argumento nixi ne minimo quidem iure periplum logographi aetate recentiorem esse statueremus.

Sic ratione ac via tota quaestio tractanda: perlustremus agedum Sonnii placitum. Qui postquam (p. 12 sq.) sententiam de Poenis iam vetustissimis temporibus Hispaniam ingressis argumentis studuit sustentare, in annotatione (1) Müllenhoffium impugnat, qui (p. 111) ipsis ex Hecataei fragmentis Carthaginienses logographi aetate nondum in paeninsula fuisse concluserit. 'Ut alia omittam' inquit vir doctus — quae re vera sint, quae omittit, doleo me nescire — 'id pro certo contendi non licet urbes illas *Σύαλις Μαινόβωρα Σίξος Μολυβδίνη* Hecataei temporibus Poenis non subditas fuisse. A Stephano enim saepius urbis nomini nomen gentis, cuius in finibus sita erat, adiungitur, non quo, qui eam teneant, significetur, sed ut situs urbis accuratius definiatur'. Exempli causa affert temmata Stephani s. v. *Ἀγάθη* et *Ἡμεροσκοπεῖον.* Sed nos, qui supra diligentius in hanc rem inquisivimus, num annuemus? Ipse permulta lemmata ex verbis scriptoris, quem suis oculis inspexit, aut transscripsit aut licentius composuit. Nec secus in altero articulo a Sonnio allato s. v. *Ἡμεροσκοπεῖον πόλις Κελτιβήρων, Φωκαέων ἄποικος. Ἀρτεμίδωρος δευτέρῳ λόγῳ γεωγραφουμένων* (= fr. 19 ap. Stiehlium, *Artemidoros von Ephesos.* Philol. XI p. 193 sqq.): probabile est haec extrema ipsi Artemidoro deberi, qui fortasse de origine Massiliensi verba fecit; cf. fr. 3—6 (Stiehle l. l. p. 199) ap. Steph. Byz. s. v. *Ταυρόεις, Καβελλιῶν, Ἀλωνίς, Σηκοανός*, nisi quid ei discrimini malis tribuere, quod quattuor illis locis Massaliotae nominantur, hic Phocaeenses. Ad *Κελτιβήρων πόλις* autem verba quod attinet, num eiusmodi Hemeroscopii oppidi significatio certe falsa ex sola Stephani libidine potuit proficisci nulla alia re comprobata? Immo ex scriptore manavit, qui in ipsius loci, quem respexit Stephanus, contextu aliquo modo Celtiberos aut Celtiberiam commemoraverat, sive ex Artemidoro sive, si statueris Artemidori testimonium non spectare nisi ad verba, quae Massiliensem originem significant, ex alio quodam vetere

scriptore. Non tam certa est res s. v. *Ἀγάθη*, ubi statim post lemma scriptoris memoria omissa est.

At enim nonnullis in lemmatis proprium arbitrium Stephano minime abnegandum, sive addidit quaedam sive omnino de suo posuit. Ac ne nos quidem abnegamus. Sed quaenam est eiusmodi lemmatum condicio? Vulgaria tantummodo terrae gentisve nomina satisque nota agi haud ambigue supra monui. Mastienorum vero nomen num putas quinto post Chr. n. saeculo a Stephano ad ‘situm accuratius definiendum’ adhibitum esse, quos sciamus post Hannibalicum bellum nemini omnino tanquam Hispaniae gentem innotuisse? At scimus Hecataeum gentem ipsam memorasse (fr. 6); scimus a Stephano ipso inspectum esse [1]: et recusabis concedere Mastienorum memoriam ex logographi periodo in Stephani opus transiisse? Unum est Sonnio refugium: non assignavit Hecataeus urbes Mastienis, sed obiter intulit mentionem gentis ei loco, quo singulas recensebat: mentitus est hic quoque excerptor Stephanus. Sed desperantis potius est haec coniectura, quae num ob ipsam rem necessaria aut omnino hoc quidem loco sit veri similis, admodum videatur dubium, quicumque solute ingenueque iudicat. Contempleris autem simplicem illam simplicis logographi rationem gentes urbes fluvios montes enumerandi: qui cum haec fere scripserit: *μετὰ δὲ Ἐλβέστιοι καὶ Μαστιηνοί* (fr. 6a), *ἐν δὲ Μαινόβωρα πόλις, μετὰ δὲ Σίξος πόλις* (fr. 9) etc. (cf. exempli gratia fr. 83), nonne evidentissime efficitur Hecataei temporibus istas urbes re vera in Mastienorum manibus fuisse? Simplicissima est ratio, si modo non praeoccupatus est animus, et mihi quidem certissima.

Itaque quoniam quae Sonnio placuerunt, admitti nequeunt, haec necesse est statui:

S i p e r i p l u s r e v e r a e o d e m t e m p o r e , q u o H e c a t a e u s v i x i t , c o n s c r i p t u s e s t e t C a r t h a g i n i e n s e s i a m a n t e H e c a t a e u m H i s p a n i a e o r a s u n t p o t i t i , l o g o g r a p h i f r a g m e n t a n o n c o n v e n i u n t

1) Cf. Niese l. l. p. 12 sqq.

aut

Si fragmenta Hecataei recte se habent, statuendum est necessario post Hecataei tempora et periplum compositum et Carthaginienses Hispaniam esse aggressos.

Sequitur ut duae hae quaestiones tractentur: quando Carthaginienses in Hispania consederint? quando periplus Avieni videatur esse confectus? Quae quaestiones cum artissimo inter se vinculo sint copulatae, una tractandae erunt ita, ut illam huic subiungam. Ac quanquam primo obtutu ab Hecataeo procul videmur abduci, tamen maximi momenti esse arbitror hanc quaestionem copiosius tractare, praesertim cum adhuc ex viris doctis, licet unusquisque multa recte diiudicaverit, tamen neminem eam ita absolvisse mihi persuaserim, ut cuiusquam sententia plena et integra mihi videretur probanda.

Quo tempore Avieni periplus videatur conditus esse quaeritur.

Ac primum [1]) quod Gutschmid peripli auctorem et Hecataeum aequales fuisse duxit propter magnum inter eos concentum nominum, iam Unger p. 195 et Sonny p. 62 recte contra dixerunt periplum cum aliis quoque scriptoribus quinti quartique saeculi (ut Ephoro potissimum) congruere. Quid? quod Müllenhoff p. 202 illi nominum conspirationi Eratosthenis tempora tanquam finem terminumque posuit? Qua re sane Gutschmidii argumentum per se solum non ita validum etiam magis debilitatur.

Aliquanto post periplum conscriptum esse existimant Unger ac Sonny; ille temporis spatio inter annos 390 et 370 interposito, hic exeunte saeculo quinto. Quod siquidem Ungero id laudi vertendum est, quod primus rectius ceteris iudicavit, equidem ex eius argumentatione proficiscar quasi fundamento sequentis disputationis.

---

1) Nam Müllenhoffii argumentum inde repetitum, quod periplus Celtas in Hispania habitantes non noverit, omittere licet. cf. Unger p. 194 sq.

1.

Gravissimum et me quidem iudice certissimum est tertium Ungeri argumentum — nam quod alio ordine argumentationis utor, spero fore ut facile mihi condonetur — a Carthaginiensibus in Hispaniam ingressis repetitum, qui quibus locis peripli auctori noti fuerint, supra (p. 35) est dictum. Ut autem advenarum invasionis tempus accuratius circumscribat, primum producit testem Hecataeum, optimo sane iure, ut supra exposui; quanquam nobis quidem lex est, ut omittatur logographus, cuius de fragmentis quid recte iudicetur, quasi dubia sit res, disceptandum.

Sequitur Herodori testimonium ab Ungero allatum. Namque ne is quidem, qui circa annum 440 floruisse putandus est, noverat in ora Hispaniae Carthaginienses. Ibericae enim nationis singulas gentes *τὰ παράλια τοῦ διάπλου* colentes percenset ex ordine Cynetes Gletes Tartessios Elbysinios Mastienos Celcianos illos dubios, denique Rhodanum fluvium. Desunt Libyphoenices. Ergo post eum in paeninsula consederunt. An minus idoneum illud fragmentum videtur ad rem demonstrandam? Nam fac aliquem sic disputare: Herodorus cum solas Ibericae nationis gentes esset enumeraturus, quid ad eum Poeni aliena ex terra advecti? Immo erant mittendi! Quid respondes? Primum verba Herodori talem sententiam vetant admitti. Etenim cum dicat: *τὸ δὲ Ἰβηρικὸν γένος τοῦτο* (de quo antea verba fecerat), *ὅπερ φημὶ οἰκεῖν τὰ παράλια τοῦ διάπλου*, necessario sequitur ei non innotuisse gentes in ora habitantes nisi quos Iberos ipse ducebat. Aliter dicendum erat *οἳ δὲ Ἴβηρές εἰσι τούτων, οἳ οἰκοῦσι τὰ παράλια τοῦ διάπλου* vel simile quid. Age vero fingas animo reapse iam Herodori temporibus condicionem illius orae eandem fuisse, qualem ex Avieno cognovimus; fingas Carthaginienses totum fere litus obtinuisse usque ad sinum Ilicitanum exceptis parvo tractu Massienorum mare attingentium (Av. 449 sqq.) et Tartessiorum coloniis (Av. 419 sqq. 428. 462 sq.); fingas Mastienos paene, Elbysinios autem, nisi eosdem ac Cilbicenos statuis,

totos in mediterraneorum recessu incoluisse. Num credis Herodorum hos recensuisse tanquam *τὰ παράλια οἰκοῦντας,* Libyphoenices autem proprios litoris incolas consulto, cum non eiusdem originis essent, praetermisisse? Videtur incredibile. Ac quamvis concedam non exilem eius regionis scientiam mythographi illius propriam fuisse [1]), quid ei, qui fabularum narrationem potissimum spectabat geographicasque digressiones aptissimo quoque loco intexebat, quid ei omnino id discrimen inter Libyphoenices et Mastienos ceterosque indigenas erat statuendum, ut, cum de incolis terrae ageret, hos memoraret, illos praeteriret? Quid? quod etiam Mastienos Elbysinios Tartessios, quos ceteri omnes strictissime ab Iberis discernebant, tamen eodem communi Iberorum nomine amplexus est, quippe cum totam terram a Rhodano in occidentem sitam Iberiam novisset?

Adde aliud idque non minus gravis momenti. Herodorus inter Cynetes et Tartessios maritima solum peragens interponit Gletes. Ubi sunt in periplo? Subsequuntur Cynetes statim Tartessii (Av. 223). Gletes autem Herodori procul dubio apud Avienum audire Ileates (v. 302) iam pridem viri docti cognoverunt. Infra etiam de his fusius disputandum erit. Pauca iam nunc praemisisse satis est. Cum enim apud mythographum Gletes mare attingant, in periplo autem mediterranei dicantur, Cynetes vero et Tartessii alteri alteris acclinent, facili ratione efficitur Gletes post Herodorum a litore ipso introrsum deturbatos esse, nimirum, ut Unger p. 223 lepide coniecit, per Tartessios, qui secundum periplum eos fines possident, quos Herodori aetate Gletes in ora possederant. Nec non veri est simile hanc Tartessiorum propagationem cohaesisse cum invasione Carthaginiensium, quibuscum videntur si non foedere aliquo iuncti, at certe amicitiae necessitudine quadam fuisse conciliati, quoniam mediis in Poenorum finibus habent colonias ante fortasse non conditas. Ut igitur Carthaginienses orientales praecipue orae partes sub imperium subiunxerunt, Tartessii ad occidentem versus Gletum arripuerunt

1) Cf. Klautzsch l. l. p. 7 sq.

fines in interiora terrae fugatorum, ubi quarto adhuc saeculo habitabant teste Theopompo ap. Steph. Byz. s. v. *Τλῆτες*. Unde apparet, quae antea de Mastienis ex Herodoro et periplo collatis elicita erant, ea optime confirmari; apparet Poenos post Herodorum Hispaniae ora potitos, apparet periplum post Herodorum esse compositum. Quae cum de Herodoro valeant, item videlicet valent de Hecataeo. En aspice, quam egregie logographus per mythographum tegatur defendaturque.

Hucusque sequor Ungerum; sed quod ex Diodoro XIII 80 vir doctus p. 199 (cf. etiam Mus. Rhen. XXXVII p. 169) recte colligere sibi visus est anno a. Chr. n. 406 Poenos, cum inter mercennarios Iberi ac Baleares fuissent, ibi non conscripsisse milites ideoque nondum eo anno regionem Hispaniae ullam obtinuisse, mihi quidem recte collegisse non visus est nec aliter Sonnio p. 13 n. 1. Etenim quominus fingamus Ibericos stipendiarios, quos commemorat rerum scriptor, ex paeninsulae partibus longius ab aequore distantibus necdum a peregrinis subiectis advenisse a Carthaginiensibus mercede conductos, hos autem nihilominus regiones maritimas redactas habuisse sub potestatem, quid est quod impediat? Qua de re conferas quaeso, quae simili argumentationi ab eodem Ungero de alia quaestione initae (Mus. Rhen. XXXVII p. 168 sq.) opposuit Meltzer Annal. philol. CXXVII p. 57 sqq.[1]) Itaque ne ex illo quidem loco, qui legitur apud Diodorum XI 1, licet concludi anno a. Chr. n. 480, cum pugna apud Himeram committeretur, Poenos, qui quidem *μισθοφόρους* cum ex aliis terris tum ex Iberia excivisse narrentur, nondum eo penetravisse; quanquam annectendum re vera ita tum fuisse propter Herodori testimonium ac — si locus est addendi — Hecataei.

Quibus auctoribus confisi quoniam Poenorum invasionem alteri demum dimidio saeculi quinti probabiliter tribui vidimus, consideremus, quibus argumentis nixi ceteri eam priori tempori assignent.

1) Cf. etiam Matzat, *Röm. Chronol.* I p. 313. Holzapfel, *Röm. Chronol.* p. 346 sq. Soltau Philol. XLVIII p. 283 n. 12.

Atque Müllenhoff p. 111 sq. Herodotum testem attulit, qui cum referret (VII 165) in pugna Himerensi Carthaginiensium exercitum constitisse ex Phoenicibus Libycis Iberis Liguribus Elisycis Sardis Corsis; indicaret quodammodo eodem tempore, quo Hecataeus scripsit, exeunte sexto vel quinto ineunte saeculo Carthaginem omnium Phoenicum coloniarum in occidente sitarum quasi patronam exstitisse eisque praeesse coepisse, cum ipse suo iure largiatur Hecataeum Mastienorum illas urbes dominationi Poenorum nondum putasse obtemperantes. Sed quivis credo perspiciet optime de mercennariis Ibericis aliarumque gentium verba Herodoti posse intellegi. Viden ipsum Diodorum XI 1, qui Ephorum sequitur, *μισθοφόροι* voce usum?

Altera vero causa a Müllenhoffio ex Euctemone Atheniensi quinti saeculi scriptore repetita, quem putat ex Avieni testimonio (v. 375 sqq.) Carthaginienses ultra columnas in Hispania vicos et urbes habentes fecisse, cum versus illos perperam Euctemoni ascriptos ipsius potius peripli esse cognosceretur (cf. supra p. 35), e medio est sublata [1]).

At enim anno a. Chr. 654 — 160 annis post conditam Carthaginem — in Pityusas insulas coloniam deduxisse Poenos auctor est Diodorus V 16. Ergo etiam prius quam quando Meltzer existimavit, Hispaniam adierunt. Haec argumentatio Sonnii p. 12 sq. Diffidere nolim Diodoro vel potius Timaeo: sed coloniae in insula fundamenta iacere num idem est atque suae facere dicionis? Non nego fortasse Hispaniae quoque oram hic illic tentasse colonos Punicos; non nego iam ab antiquis temporibus Carthaginienses commercium habuisse cum Iberia et Liguria: immo clariore luce inde circumfunditur locus Herodoteus; nam ut aliqua saltem Müllenhoffio fiat concessio, facilius intellectu est, quomodo mercennaria illarum gentium auxilia in unum congesta compareant. At ex Avieni descriptione id credo manifestissimum est: non rarae dispersaeque exstant Poenorum coloniae, sed paucis tractibus exceptis con-

1) Totus in hac re ex Müllenhoffio pendet Vollmer Mus. Rhen. XXXII p. 619.

tinua fere ora usque ad Ilicitanum sinum in eorum manibus est, armis ut videtur belloque domita — haud secus atque Ephori temporibus et secundi foederis cum Romanis pacti. Itaque cum quarto saeculo illi Hispaniae orae partem habeant acquisitam, circa annum autem 500 atque etiam medio fere quinto saeculo eam certe Mastieni indigenae obtinuerint: num quaeso septimo saeculo Poenis ista regio fuit subiecta? An Hecataei atque Herodori certa testimonia conclusione tam ambigua ab insulis quamvis proximis ad ipsam paeninsulam translata diluuntur et infringuntur? Minime gentium.

Transeo ad occidentalem orae Ibericae plagam, quae ultra columnas patescit. Etenim idem Sonny p. 13 Gadium expugnationem, post quam Carthaginienses teste Iustino XLIV 5, 1 sqq. Hispaniae partis imperium sibi peperissent, ad priscam vetustatem revocari voluit, quia Athenaeus *περὶ μηχαν.* p. 9 (Wescher) et Vitruv. X 19 tum arietis usum inventum esse narrarent, cum ab aliis (Plin. VII 202) ea machina ad Troiam oppugnandam primum adhibita esse ferretur. At eiusmodi heurematographica memoria, si modo appellare licet memoriam, minime licet uti ad fulciendam chronologicam sententiam de Poenorum invasione. Nihil de tempore inde merito concluditur.

Sed quando tandem putas hanc expugnationem Gadium factam esse? Ex Iustini narrationis conexu accuratius nequit definiri. Accedamus propius ad ea, quae ex Trogo Pompeio tradit excerpta! Cum Gaditani a gentibus propinquis bello lacessiti, ut opem sibi ferrent, petiissent, Poeni ab iniuria eos vindicaverunt; deinde partem Hispaniae imperio suo adiecerunt. Nam 'provinciae' vocem malo cum Sonnio p. 13 sic interpretari quam Müllenhoffium p. 109 et Meltzerum p. 164. 486 secutus ad Gaditanorum fines referre; cf. exempli causa Iustini verba § 1: 'imperium provinciae occupavere'. Num vero Gaditanorum angustiae cum Celtarum in Hispaniam irruptione et propagatione cohaeserint, ut arbitratur Müllenhoff p. 109, incertum est; nec enim quicquam impedit, ne statuas etiam Gades, antiquissimam Tyriorum coloniam, item ut ceteras ab indigenis gentibus advenarum viciniam indignatis pressam esse cumque

tamen, quamvis diu impetui hostili restitisset, periculum esset, ne in earum manus incideret ut Sex exempli gratia in Mastienorum dicionem, Carthaginienses arcessivisse, ut munus sustinerent tutelae. Sed utcumque est, subveniunt Poeni et ab vexatione consanguineos protegunt. Quod quoniam apud Athenaeum et Vitruvium ll. ll. scriptum invenimus Gades aliquando a Carthaginiensibus oppugnatas et expugnatas esse, vix aliter res se habuerit nisi sic, ut aut gentes vicinas, quae iam oppidum ipsum tenebant, expellerent aut, quod magis videtur veri simile, ut Gaditanos illos quidem ab hostium incursu etiamtum moenia oppugnantium tuerentur tanquam adiutores defensoresque, re vera autem non exsisterent nisi domini non modo urbis, sed ultro etiam terrae partis auctore Iustino l. l. Cognoscunt illi spem sese fefellisse utpote liberatos quidem, attamen reapse aliorum dominationi subditos: conantur obsistere iugumque exuere invitis imprudentibusque impositum; nec mirum, quod viribus minime pares succumbunt, Poeni autem capiunt urbem suamque faciunt[1]). Hinc explicatur, quod Avieni periplus (v. 309 sqq.) Erythiam insulam Poenis subiectam depinxit[2]); nec opus erat Ungero p. 228 contra monere secundum Iustinum eo tempore, quo illi Hispaniae oram obtinuissent, sui iuris Gades fuisse. Non recte eum Avieni locum interpretatum esse iam supra (p. 35) dixi; vana sunt argumenta ab arietis inventione et voculae 'primo' significatione[3]) petita. Quod vero in enarranda Gaditana expeditione Iustinus adicit Poenos partem Hispaniae subegisse, non inepte opinor referas haec verba ad totius orae meridionalis occupationem, Elbysiniorum potissimum ac Mastienorum agri, qualem statum peripli aetate fuisse didicimus ex Avieno; non inepte igitur colligas Poenos, ut hanc regionem adorirentur, expeditione Gaditana prospero successu absoluta adductos esse vel, ut hoc potius modo rem exprimam, Gades prius insedisse ac

---

1) Cf. Meltzer p. 168.
2) Cf. Gutschmid p. 524 sq. Sonny p. 42.
3) Cf. Sonny p. 42 n. 7.

deinceps etiam in orientales litoris partes extendisse imperium. Atqui Herodorus nec ultra columnas nec cis eas noverat Carthaginienses; sequitur post Herodorum et Gaditanam expeditionem et Mastienorum expulsionem factam esse, extremis igitur saeculi quinti decenniis; periplus autem, cum et Gades et totum fere litus in eorum potestate esse indicet, postea videlicet est conscriptus, sub finem igitur ipsum quinti aut iam initio quarti saeculi.

Quae cum ita sint, ne Himilconis quidem expeditio praebet quicquam propugnaculi (cf. Müllenhoff p. 111 sq.), quam temporis spatio annis 480 et 450 a. Chr. n. interposito susceptam esse statuit Meltzer p. 238 [1]), praesertim cum eius servatae sint maxime tenues tantummodo reliquiae apud Avienum v. 117 sqq. 380 sqq. 406 sqq. nec alia propemodum nisi quaedam de maris externi tranquillitate, de nebulis, de monstris marinis [2]) itaque incertis tantum nitamur argumentis ex simili Hannonis periplo translatis. Sed consentaneum est Himilconem, cum extremas illas regiones appeteret, id potissimum egisse, ut veteres Tyriorum colonias, si modo multae ibi exstabant, ex oblivionis imminente periculo eriperet et quasi redintegraret, aut, si re vera novas condidit, haec non fuisse nisi singula ac dispersa horrea commercii et mercaturae causa constituta, minime autem perpetuum litoris tractum Punicae factum esse dicionis, nedum iam antea Poeni illuc arma tulerint.

Rediens ad orientalem Ibericae orae partem accedo ad argumenta, quae multo graviora videntur, Meltzeri p. 142 sqq. 479 sqq., cuius vestigiis totus fere insistit Busolt, *Griech. Gesch.* II p. 221 sqq. Contexuit enim cum hac, quam tractamus, de Carthaginiensibus in Hispaniam ingressis quaestione duas alias, quarum una spectat ad rationem, quae intercessit antiquis temporibus inter Poenos Massaliotasque, altera ad primum foedus, quod inter Romanos atque Carthaginienses convenit.

1) Aliter Unger Mus. Rhen. XXXVIII p. 182 sq. eam plane eidem tempori cui Avieni periplum attribuit.

2) Cf. Meltzer p. 246 sqq.

Unum statim praemonendum est praecipuum sententiae fundamentum Meltzero eo detrahi, quod, quo tempore Avieni periplus compositus sit, quasi prorsus insciis nobis est disceptandum. Ille nimirum ex periplo, quem initio saeculi quinti (inde ab anno 500 usque ad 475) vindicat, antea Poenos in Iberiam irrupisse concludit, saeculo igitur sexto. Qua ex ratione argumentandi valde pendere eius sententiam ne Sonnium quidem p. 14 n. 1 fugit. Quam nos certe mittamus oportet. Iam audias virum doctum (p. 181. 341. 480): Quoniam in instrumento primi illius foederis, quod anno a. Chr. n. 509 initum esse censet secutus Nissenum (Annal. philol. LXXXXV p. 321 sqq.), Romani vetentur trans Pulchrum promunturium in Africae litore situm navibus occidentem petere [1]) (Pol. III 22 sq.); quoniam porro, cum primum foedus ferirent, in Iberica ora terminus Romanis progredientibus non constitutus sit, sed in altero demum foedere, Mastiam dicit oppidum (Pol. III 24), — probabili effici coniectura primi foederis tempore a. 509 Carthaginienses in parte occidentali aliquid habuisse, quod studerent defendere, cumque in Hispania Tyrias veteres urbes dominationi suae adiungerent, hunc laborem susceptum nondum ad finem perduxisse; postea autem, cum iterum paciscerentur, rerum Ibericarum ita fuisse mutatam condicionem, ut ibi quoque terminum Romanorum navigationi ponerent. Periplum vero ineunte saeculo quinto compositum id, quod usque ad annum 509 nondum perfecerint, tanquam perfectum denotare et absolutum.

Videtur huic rationi primo aspectu magna subesse veri species. Tamen me quidem iudice scrupulus inhaeret. Habes ipsius verba (p. 341): „*Wenn im ersten Vertrag hier (in Spanien) ein Grenzpunkt nicht angegeben war* — qua de causa non factum esse putet, significavi —, *so hatten sich eben seit einer übrigens augenscheinlich nicht zu lange danach anzu-*

---

1) Sic enim recte intellegit locum contra ipsius Polybii explicationem. cf. etiam p. 488 et Comment. Fleckeisen. p. 265. Aem. Müller l. l. p. 89. Unger Mus. Rhen. XXXVII p. 164. Soltau Philol. XLVIII p. 278.

setzenden Zeit die Verhältnisse dort geändert, und es wurde diesem Umstand nunmehr Rechnung getragen." Vellem ipse accuratius definivisset, quot annos illud spatium intercedens continuisse sibi fingeret! Primum foedus factum est secundum Nissenum Meltzerum alios anno a. Chr. 509, alterum 348. Intercedunt fere 160 anni. Num voluit Meltzer hos 160 annos intervallum illud non ita longum intellegi? An si summum triginta annorum spatium sumpseris, Carthaginienses per 130 annos, qui restant, praetermisisse existimas etiam in Iberia finem aliorum navigationi collocare? Reliquum est, ut, si re vera primum foedus anno 509 ictum est, Meltzeri illam sententiam deponamus et quomodo, ut terminus navigandi non pangeretur, acciderit, sic explicemus, ut tum, ipsius Hecataei aetate, Poenos nondum in Iberia fuisse dicamus. Nec profecto secus rem se habuisse supra aliunde eruimus. Hecataeum vero et Herodorum Meltzer nihil curavit. Sed notum est, quanta ex clarissima disputatione Mommseni (*Röm. Chronol.*² p. 320 sqq.), num primum foedus recte antiquo illi tempori tribuatur, controversia sit inter viros doctos. Quae nimis aliena ab eis, quae nos agimus: sat habeo dixisse probabiliorem mihi videri rationem eorum, qui cum Diodoro XVI 69 primum foedus anno a. Chr. 348 factum esse statuunt [1]). Id utique credo manifestum primi foederis instrumento de Carthaginiensibus in Hispaniam transgressis nihil vere evinci, cui cedat Herodori Hecataeique auctoritas.

Longe gravissimum argumentum ideoque uberius tractandum acriusque impugnandum a Meltzero derivatur ex ratione, quae inter Carthaginienses ac Massilienses aliquando intercedebat. Bellum autem inter utrumque populum gestum esse narrat Iustinus XLIII 5, 2, quo loco Massiliae res inde a condita urbe exponuntur; quam relationem Trogum ex Ti-

---

1) Cf. praeter eos, quos Meltzer p. 487 sq. laudavit, de hac re: Unger Mus. Rhen. XXXVII p. 153 sqq. Matzat, *Röm. Chronol.* I p. 296 sqq. Holzapfel, *Röm. Chronol.* p. 345 sqq. Soltau, *Röm. Chronol.* p. 474 n. 3. Philol. XLVIII p. 131 sqq. (Müllenhoff p. 111; aliter in addendis p. 499; Sonny p. 13 n. 1).

maeo deprompsisse non incommode posuit Sonny p. 1 sq.[1]) Ad idem bellum rettulit Sonny p. 11 sq. locos Strabonis IV 180 et Pausaniae X 18, 7; contra Paus. X 8, 6 ad pugnam apud Alaliam anno a. Chr. 537 commissam spectat (cf. Sonny p. 6). Thucydidis vero locum I 13, de quo multa multi inter se certantes disputaverunt viri docti, satius duco omittere [2]).

Iam quaeritur, quonam tempore hoc bellum gestum sit. Quod cum alii non accurate definiant [3]), alii quinto saeculo bellum ascribant [4]), diserte hanc quaestionem tractavit Meltzer p. 163 sqq., ex quo pendet Busolt, *Griech. Gesch.* I 287 sq. II 221 sqq., arbitratus, quin sexto saeculo belligeratum esset, non posse dubitari. Nam cum paene certum esset Massilienses iam medio sexto saeculo seriem coloniarum in Galliae et Iberiae ora orientali conditam habuisse, altera dimidia eiusdem saeculi parte exstitisse Carthaginienses adversus eos dimicantes; ac quanquam Iustinus, qui nihil traderet nisi res gestas ad urbis potestatem auctoritatemque amplificandam accommodatas et immutatas, victorias Massiliensium de Poenorum exercitibus partas praedicaret, tamen in ipso eo bello his contigisse, ut totam oram usque ad promunturium, cui hodie nomen est *Cap de la Nao,* deleta Maenaca urbe Massiliensibus eriperent sibique redderent obnoxiam.

Hoc extremum, ut statim moneam, rectissime mihi videtur statuisse nec minus periplum Avieni, cum statum Punicarum rerum bello illo perfectum iam nosset, post bellum esse com-

---

1) Cf. etiam Wilsdorf, *Beitr. zur Gesch. von Massilia im Altertum. Zwickau* 1889. p. 3 sq.

2) Post Sonnium p. 5 sqq. de hoc loco disputavit Habel *Wochenschr. f. klass. Philol.* 1888. p. 1283 sq.

3) Niebuhr, *Vortr. über Länder- u. Völkerkunde* p. 639. Mommsen, *Röm. Gesch.* I[7] p. 492. Duncker, *Gesch. des Altertums* VI[5] p. 299 sq., qui tamen de sexto saeculo videtur cogitare.

4) Völkerling, de rebus Siculis ab Atheniensium expeditione usque ad prioris belli Punici finem gestis. Vratislav. 1868. p. 39. Müllenhoff p. 177 sqq. Hirschfeld, *Gallische Studien. Sitzgsber. d. Wiener Akad.* vol. CIII (1883) p. 274. Sonny p. 12 sqq. eumque fere totus secutus Wilsdorf p. 25 sq.

positum vel potius vice versa propter ea, quae ex Avieno cognoscerentur, ante scriptum periplum utrumque populum inter se bellavisse. At sexto saeculo id factum esse nequaquam evincitur, proinde ac si ineunte quinto periplus ortus sit: qui cui tempori recte assignetur, nescimus et hac demum disputatione speramus nos esse enucleaturos.

Age vero consideres, num profecto tam certum videatur Massilienses subinde post urbem anno a. Chr. n. 600 auctore Timaeo (fr. 40) ap. Ps. Scymnum v. 211 sqq. conditam[1]) adeo audaci praecipitique impetu orientalem Iberiae oram coloniis horreisve implevisse. Demonstrat potissimum Phocaeensium rerum imago, qualem de eo tempore adumbravit Herodotus. Sic Meltzer p. 151 sq. Quod cum Phocaea anno 542 per Harpagum capta et proelio ad Alaliam anno 537 commisso Graecis in posterum amplius in occidentis maribus progrediendi finis positus esset, Maenacam, extremum oppidum Phocaicorum secundum Strabonem III 156, ante Alaliensem pugnam esse conditum. Sed suo iure Sonny p. 2 (cf. n. 5) exposuit urbes Galliae Hispaniaeque litoris, quae Phocaeensium appellarentur, certioribus ex testimoniis esse Massaliotarum; a scriptoribus igitur nonnullis illos parum accurate horum in locum esse substitutos. Namque contrarium minus facile usu venisse concedes. Conferas, quae Sonny l. l. congessit exempla. Sic Maenacae Massiliensem originem testatur Ephorus (cf. Scymn. 146); et quod Strabo III 156 eam vocat ὑστάτην τῶν Φωκαϊκῶν πόλεων πρὸς δύσει κειμένην, in promptu est eum his Phocaicis urbibus etiam eas una comprehendisse, quas Massilitanas fuisse ne ipse quidem negavit (cf. III 159. IV 180. 182)[2]). Quae cum Meltzerum fugerent, iccirco accidisse, ut etiam de Massiliensium rebus et crescentibus et adultis non plane verum assequeretur, recte perspexit Sonny p. 14 n. 1. Iam fac Maenacam quoque ut alias Massiliensem fuisse coloniam: quid est, cur abnuas Massiliam urbem,

1) Cf. Sonny p. 4 sqq.

2) Ad alteram sententiam etiamnunc inclinat Wilsdorf p. 26 n. 5.

postquam res a parvis initiis magis magisque prosperae pollentesque factae sunt, ex suis ipsam moenibus potuisse colonos emittere, etsi capta metropolis, etsi ad Alaliam erat proeliatum, cum praesertim, postquam illi Phocaeenses Massiliam se contulerunt, vires urbis auctas et amplificatas esse ipse Meltzer concedat (p. 163)?

Sed quo tandem tempore colonias in Iberica ora, Hemeroscopium, Maenacam, alias constitutas esse probabile est? Eone spatio, quod interest inter ipsius urbis initium et medium fere saeculum sextum? Num adeo Massilienses iam tum processisse statues, ut paene in columnarum vicinia Maenacam aedificarent? Immo ab omni veri similitudine abhorret. Quod optimo iure aut dixerunt aut exposuerunt viri docti Aemilius Müller (l. l. p. 89) Müllenhoff (p. 177) Unger (p. 197 sq.) Sonny (p. 12 sqq.). Quod nonnulli ex his, dico Müllenhoffium et Ungerum, Hecataeo nullamdum in Iberia Massiliensium coloniam innotuisse suspicati sunt propterea, quod inter logographi fragmenta nullius exstaret memoria, Stephanus Byzantius potius s. v. *Ἀλωνίς* et *Ἡμεροσκοπεῖον* Artemidorum testem ascisceret, equidem huic argumento tantam vim non attribuerim, ut solo ex eo eliciam conclusionem. At rectissime Sonny, cui in hac quidem re subscribo, exponit, quam duris urbs Massilia usa sit initiis; quot quantaque Ligures novis advenis facessiverint negotia; quantopere id primum spectandum eis fuerit, ut fines admodum exiguos angustosque ab impetu gentium finitimarum prohiberent, priusquam res ita se corroboraverint, ut alienas quoque regiones susciperent appetendas. Quo accedere, ut usque ad saeculi quinti initium maris Tyrrheni et Iberici principatus fuerit penes Carthaginienses et Etruscos, quem illi anno 480 pugna Himerensi, hi proelio ad Cumas (anno 474 conserto) perdiderint. Quapropter cum Maenaca post annum 474 demum condita esse videatur, ne bellum quidem, in quo Maenaca expugnabatur, sexto saeculo gestum est. An veri est simile, quorum vires nondum ita adauctae erant, eos de hostibus, qui permultum in mari valebant, triumphos reportasse? Quos certe poterant tum demum repor-

tare, posteaquam clade apud Himeram accepta Poenorum imperium maritimum admodum est afflictum. Adde Poenos, id quod monuit Müllenhoff p. 180, post annum 480 diuturnis gravibusque bellis in Libya ipsa gerendis distentos esse teste Iustino XIX 2[1]): nonne eo latior et expeditior patuit campus Massiliensibus in Iberica ora sui propagandi? Hoc igitur temporis spatio, nempe altera ex tribus saeculi quinti partibus, Hemeroscopii, Maenacae, aliarum urbium moenia videntur surrexisse. Iam scimus aliunde — Avienum nunc non curo — quarto saeculo Poenos Ibericam oram usque ad sinum Ilicitanum tenuisse. Quam ipso bello Massiliensi ab eis occupatam esse paene certum est nec minus tum ipsum Maenacam hostilem urbem, quam Strabo III 156 aliquando deletam esse tradit, captam soloque esse aequatam. Quod optime statuit Meltzer p. 167. 481 sq.[2]). Sequitur, ut bellum non modo post conditam Maenacam, sed, siquidem istam urbem aliquot saltem annos viguisse et floruisse non abs re iudicaveris, etiam aliquanto spatio post a Carthaginiensibus gestum esse dicas, fortasse igitur ipsis tribus extremis saeculi quinti decenniis. Vides me ad Müllenhoffii de hac re sententiam (p. 180) accedere.

Iam vero in animum revoco, quae de Gaditana supra (p. 49 sqq.) disserui expeditione, quam eidem fere tempori ascribi volui. Quam probe alterum alteri convenit! Corroborati sunt rursus Carthaginienses, postquam per medium saeculum bella in Libya prospere confecere; bene res gerunt in Sicilia; Gaditanis denique auxilium ferunt et partem Hispaniae imperio subiciunt: huic tempestati nonne maxime idoneum est bellum Massiliense? nonne arte cum expeditione Gaditana aptum? quae cum bene eis successisset, ipsum illum Elbysiniorum et Mastienorum tractum, in quo Maenaca sita erat, arripuerunt. Aegre ferebant, quod Massiliae incolae tam longe processerant;

---

1) Ex Trogo Timaeum secuto (cf. Enmann, *Untersuchgg. über d. Quellen d. Pomp. Trog. f. d. griech. u. sicil. Gesch.* p. 149 sq.).

2) Cf. etiam Aem. Müller l. l. Busolt I p. 289 n. 1. Sonny p. 74.

quod periculum erat, ne illi iam tum in mari praepotentes damnum suis rebus inferrent. Ob piscatum ea regio, de qua agitur, maximi erat momenti (cf. Strab. III 156. 158 sq.). Ob piscatorum naves captas bellum conflatum esse Iustinus memoriae prodidit. Quid autem mirum, quod Poeni Maenacam exstinxerunt, unam eius litoris coloniam ac longe a ceteris, quas Strabo III 159 prope Sucronem fluvium collocat, remotam, celerique incursu tota fere ora usque ad sinum Ilicitanum potiti sunt propulsis indigenis Elbysiniis et Mastienis? Qui cum Massiliensibus contra communem hostem consilia armaque sociare ut ipsius miseriae cogebantur necessitate, sic etiam narrat Iustinus XLIII 5, 3 Massilienses cum Hispanis amicitiam iunxisse. Quod ipso angustiarum periculique tempore factum esse, non post bellum demum profligatum, res ipsa indicat. Male igitur Sonny p. 12 haec verba interpretatur: 'Iustinus Massilienses post Poenos devictos cum Hispanis societatem iniisse tradit'. An conexus Iustini loci demonstrat? qui cum expromat Massiliae potestatem partim victoriis ex Liguribus Poenisque latis partim foederibus cum Hispanis et Romanis initis increvisse, planum est eum in hac ipsa re non tam chronologicam, quam, quae inter Massilienses externosque populos intercessisset, rationem respexisse, praesertim cum de Romanis locutus addat 'prope ab initio conditae urbis foedus summa fide custodierunt'.

At forsitan quaesiverit quispiam, qui factum sit, ut, cum militia tam secunda Carthaginienses perfuncti sint, triumphos Massiliensibus Iustini auctor vindicaret? ut referret pacem eos dedisse? Quippe cum Maenaca, ut iam dixi, tam procul abesset et a Massilia ipsa et a ceteris coloniis, perfacile potuit evenire, ut Carthaginienses, siquidem non suppetebant copiae ad defendendum, caperent oppidum et ad sinum illum usque dominationem prolatarent — priore igitur belli parte; sed ne inde amplius progrederentur et ceteras quoque colonias, Hemeroscopium et alias, quae trans illud prominens *Cap de la Nao* septentrionem versus sitae erant, tentarent, acerrime obstiterunt Massilienses; et cum in mari Iberico, quod quidem magis ad

septentrionem spectaret, plus possent pollerentque, Poenis navalibus proeliis superatis re vera discesserunt victores — altera belli parte. Quae si posueris, non cum Iustini narratione pugnare concedes, etiamsi, ut amitterent Maenacam, accidit; concedes item non opus esse cum Meltzero Iustini locum sic accipi, quasi non tradiderit nisi ea, quae ex rebus vere gestis omittendo et commutando confecta sint ad Massiliae auctoritatem gloriamque augendam, praesertim si tenes Trogi fontem fuisse Timaeum. Quid vero, quod pacem dedere Massilienses? Haud immerito de pactione inter utrumque populum facta cogitaverunt Movers et Meltzer [1]. Quam inierunt scilicet Poeni cum Massaliotis, cum antea ipsis, deinde illis bona belli fortuna obtigisset; inierunt, ne etiam parta amitterentur, sed sua in posterum permanerent. Et quid putabis Massilienses propter victorias ab hostibus in paciscendo impetravisse? Ut in otio ac pace viventes omnem navigationem et mercaturam etiam ultra columnas liberam haberent et expeditam. Veluti Müllenhoff p. 180 [2] conclusit pacem illam Massiliensibus non modo oram meridionalem, verum etiam mare ad occidentem diffusum aperuisse; vix enim aliter potuisse fieri, ut Pytheae et Euthymenis navigationes quarto saeculo susciperentur et conficerentur. Nam profecto, postquam Gallorum incursio urbi Massiliae feliciter cessit, vires etiam magis augebantur, ita ut quarto saeculo ad ipsum fastigium claritatis potentiaeque pervenisset. Condiciones autem pactionis servatae sunt tempore proximo: postea demum saeculo tertio statum esse mutatum, id pluribus disserere nos longius trahit ab incepto.

Haec sunt, quae de ratione inter Carthaginienses et Massaliotas intercedente probabilia mihi videntur. Quae cum eo ordine, quo apud Iustinum singula enarrantur, quam optime posse conciliari Sonny p. 14 satis ostendit. Ut breviter comprehendam, quod adhuc volui demonstrare: Carthaginienses

1) Similiter Barth Mus. Rhen. VII p. 69. 72. Cless PRE vol. IV p. 1625.
2) Cf. Barth l. l. p. 72.

propter Massiliense bellum tanquam sexto saeculo gestum iam eodem saeculo in Hispania consedisse minimo iure contenditur.

Iam vero animos attendamus ad Avieni periplum. Qui cum Carthaginienses iam usque ad sinum Ilicitanum imperium habere indicet, ex omnibus eis, quae supra disputavi, luce fit clarius eum non solum post Gaditanam expeditionem, sed etiam post Massiliensem tumultum, quo Poenorum ora illa facta est, conscriptum esse, sub ipsum igitur finem quinti aut initio quarti saeculi. Vide, quam belle quadrent Scylacis (1) Ephorique (Scymn. 196 sqq.) testimonia et foederis illud identidem allatum instrumentum. Noverat peripli auctor etiam Hemeroscopium Massiliensem coloniam (v. 476); ac Müllenhoffium p. 84. 161 non minus perperam omnium Massiliensium urbium memoriam a periplo genuino abiudicasse quam Carthaginiensium irruptionis vestigia iam pridem a viris doctis atque etiam ab eis, qui adhuc interpolationem in Avieno iubent retineri, monitum est[1]).

At enim memorat periplus Hemeroscopium non ut Massiliensium urbem, immo ut amissum ab eis Iberisque subditum oppidum. Haec Unger p. 197 sq. Nam hic quoque Massiliensium res adhibuit ad peripli tempus definiendum secundo loco — quod argumentum ut solum posset tractari, tantum aberat, ut cum hac de Carthaginiensibus quaestione necessario esset contexendum — quamvis alia prorsus ratione usus ac nos. Nec igitur credo assentiemur. Sed audiamus, quae protulerit. Massiliensium enim colonias in Hispaniae ora positas, quarum ullam ante annum 500 exstitisse recte negavit, postea fortassis exeunte saeculo quinto amitti coeptas esse et re vera fuisse amissas medio fere sequente saeculo excepto uno Emporio, cuius mentio fit in Scylacis periplo (2). Quare explicari, quod ne Scymnus quidem, si Maenacam (v. 146 sqq.) removeris, de qua certe error aliqui poetae imputandus esset, ullam Graecorum urbem in regione columnis et Emporio (v. 204)

---

1) Cf. Gutschmid p. 524.

interiecta enumeraret. Periplum vero, cum accuratius quam illi Maenacam (v. 431) Tartessiis, Hemeroscopium (v. 476) Iberis attribueret, duarum autem urbium, quas Strabo III 159 memoraret, fines aut Iberis aut Gymnetibus, haud dubie post perditas illas colonias esse compositum idque, cum aliquantum temporis floruisse putandae essent, quarto demum saeculo. Non ita difficile fore puto negotium refutandi. Sane loquitur Avienus v. 472 sqq. de Iberis, quorum primum oppidum percensetur Ilerda, dein Hemeroscopium, tum Sicana; sed cum poetae verba haec sint: 'Hemeroscopium quoque habitata pridem hic civitas', id tantum dicitur in Iberum finibus situm esse Hemeroscopium, at secundam Iberum urbem esse non disertim indicatur. Haec nempe fuit Sicana. Facile autem fieri potuit, ut peripli auctor incolarum vel conditorum memoria praetermissa solum urbis situm referret; facile id quoque potuit evenire, ut Avienus, qui hoc loco ex more suae ipsius aetatis condicione respecta aliquid addidit (nunc iam solum vacuum e. q. s.), Massiliensem originem in fonte commemoratam omitteret commemorare. Agedum recognosce mecum Massilienses periculo a Poenis instante cum Hispanis adversus communes hostes iunxisse amicitiam: num putas post victorias illas, quibus colonias a promunturio *Cap de la Nao* ad septentrionem sitas retinuerunt Massaliotae, peripli tempore post illud bellum conscripti in sociorum manibus Hemeroscopium fuisse? Duo vero cetera oppida fortasse post periplum demum compositum condita sunt non aliter atque alia a Scymno v. 202 sqq. nominata, de quibus item tacet Avienus. Sed ut exstiterint peripli aetate: quid mirum, quod regionem Iberis assignavit, singulas autem colonias non omnes auctor memoravit? Improbanda igitur Ungeri opinio. Ad eam, quae inter Scylacem Scymnumque et Avienum de hac re interest, rationem mox erit redeundum (cf. p. 68 sq.).

Superest, ut, quid de Maenaca recte iudicetur, disseram. Memorat Avienus v. 431; incolunt secundum Ungerum Tartessii. At iam belli Massiliensis fluctibus erat absumpta. Non potuit omnino in periplo post bellum scripto eius mentio inferri.

Sed longius mihi repetendum, cum praesertim a viris doctis hanc quaestionem adhuc non recte absolutam esse censeam.

Laudavi supra (p. 57) Meltzerum et alios, qui Maenacam in ipso bello Massiliensi eversam esse sumerent[1]. Obstare videtur Ephori testimonium (Scymn. 146 sqq.): noverat quarto saeculo urbem illam vigentem. Nec vero ullo modo hoc fieri potuisse ipsius Ephori Libyphoenices (Scymn. 197) testantur. Itaque suo iure Scymni loco falsi aliquid subesse contendunt Meltzer p. 481 sq. et alii; ac videtur Scymnus neglegenter Ephorum excerpsisse[2], qui non potuit non de Maenaca verba facere tanquam de prisca urbe et ex hominum conspectu ablata, quam prope columnas aliquando sitam fuisse fortasse ex aliis audiverat. Stephani autem Byzantii locum s. v. *Μάκη* (p. 426, 4) nescio quo pacto mutilatum accepimus; quo cum *Μάκη* ordini litterarum repugnet, non inepte scripsit Meineke: *Μαινάκη Κελτικὴ πόλις. εὕρηται καὶ Μάκη*, ita ut *Μάκη* corruptam eiusdem nominis lectionem intellegas. Quod vero Celtica urbs appellatur Maenaca, minus credo cum eis facies, qui ab Massiliensi origine id repetunt[3]; immo verum perspexit Müller ad Scymn. 147: hausisse Stephanum sectionem ex Ephoro, qui totam Hispaniam ad Celticam regionem rettulisset; praecipue cum Maenacam ab eo commemoratam esse ex ipso Scymno sciamus.

Sed ad periplum redeamus. Habes apud Avienum post Tartessiorum mentionem modo factam haec v. 425 sqq.:

Hos propter autem mox iugum Barbetium est
Malacaeque flumen urbe cum cognomine,
Maenace priore quae vocata est saeculo.
Tartessiorum iuris illic insula
Antistat urbem, Noctilucae ab incolis
Sacrata pridem: in insula stagnum quoque
Tutusque portus: oppidum Maenace super.

1) Aliter Müllenhoff p. 180 et Unger p. 236 n. 44 Maenacam Barcinorum demum tempore dirutam existimant.

2) Cf. Sonny p. 74 sq.

3) Veluti Holstenius et Meineke ad Steph. l. l. Müllenhoff p. 84 n. 3.

Cui loco eandem sententiam subesse vides atque eorum, qui apud Strabonem III 156 Malacam non aliam urbem nisi Maenacam arbitrati refelluntur. Iam Müllenhoffii et Gutschmidii illa lex postulat, ut, cum omnia, quae a poeta olim fuisse dicantur, peripli aetati ut vigentia ascribi iubeat, Maenacam ipsam in Avieni fonte memoratam esse statuamus. Et profecto legitur nomen v. 431. Haec est sententia Ungeri (p. 236) Hanseni (p. 1428) Sonnii (p. 46), nisi quod Unger Malacae mentionem Avieno vindicat, Sonny interpolatori. Interpolator igitur ille nescio quis consimili modo ac postea Avienus in periplo ita grassatus est, ut suae aetatis condicionem referret, tum — nimirum per enuntiatum relativum — quae in periplo invenerat, adiceret! Sed hoc remoto: primum quaero, quale tandem nomen, si re vera v. 426 pro Malaca in periplo Maenaca nominata erat, cognomini illi fluvio inditum fuerit? Etiamne Maenaca? Deinde supra vidimus Maenacam omnino in periplo non potuisse recenseri. Itaque falso illi viri docti iudicaverunt; immo Malacam in fonte repperit Avienus. At enim Müllenhoffii lex obstat. Sane quidem non convenit; ergo huic loco nequit adhiberi. Nihil aliud restat. Igitur Maenacae mentio (v. 427. 431) interpolatori tribuenda. Sic Müllenhoff p. 84 sq. 147 et Meltzer p. 482. Scilicet ne hi quidem legem illam retinent. Quae cum omnino hoc loco non possit retineri, quid impedit, quominus Maenacae memoriam tribuamus non interpolatori cuidam ignoto, de quo res est admodum dubia, sed interpolanti Avieno? Avienus nimirum, qui non magis quam illi apud Strabonem l. l. de vero urbis deletae situ quicquam sciebat, item ut alii perperam eam pro eadem habuit atque Malacam [1]); ac quod Avienus ea ratione, qua Strabonis auctor [2]) errorem reiecit, verum non expiscatus est, in eo neminem spero esse offensurum.

Quam sententiam ut probabili fulciam exemplo, Tartessus urbs in ipso Tartessi fluvii ostio sita Romanorum aetate iam

---

1) Strabonis refutationem haud iustam esse Unger p. 236 non probavit.

2) Artemidorus an Posidonius? cf. Ruge, quaestiones Strabonianae. Lips. 1888.

pridem ex hominum conspectu evolaverat nec Tartessus nuncupabatur istud flumen, sed Baetis. Non poterant ipsi antiqui scriptores nisi coniectura assequi, quemnam fluvium antiquiores Tartessum intellexerint, quo tandem loco urbs fuerit sita. Itaque cum alteri prope ad verum accederent, alteri aut Carteiam eandem esse ducebant aut Gades. In hoc numero etiam Avienus est, qui ipse Gades obiit (v. 273 sq.). Itaque nonnunquam, cum de Gadibus ageretur, sive iam in fonte repperit sive ipse iniecit urbis illius mentionem, suo arbitratu Tartessi nomen aut addidit aut substituit [1]). Velut in ipsius Orae maritimae exordio, quod certe ex poetae manu profectum est [2]), hunc versum composuit (v. 85):

Hic Gadir urbs est, dicta Tartessus prius.

Quocum conferendi sunt versus 267 sqq. Et Dionysii locum v. 455 sq.:

καὶ τὴν μὲν ναετῆρες ἐπὶ προτέρων ἀνθρώπων
κληζομένην Κοτίνουσαν ἐφημίξαντο Γάδειρα

hoc modo expressit descr. orb. 612 sqq.:

Haec Cotinussa prius fuerat sub nomine prisco,
Tartessumque dehinc Tyrii dixere coloni,
Barbara quin etiam Gades hanc lingua frequentat:
Poenus quippe locum Gadir vocat undique saeptum
Aggere praeducto.

Supposuisse autem Avienum pro *Γάδειρα* nomine, quod in fonte exstabat, Tartessi nomen luculente demonstrat or. mar. v. 332 collatus cum Dionysii v. 11. 176.

Quae cum ita sint, nonne admodum dubium est, num eis locis, ubi de Tartesso agitur, Müllenhoffiana lex semper probe conveniat? Qua nostro iure tum utemur, quotiescumque civitates stetisse apud Avienum dicuntur vel similia; sed cum duae urbes inter se plane diversae perperam confusae sunt propterea, quod altera ex eis posteriore aevo non iam exstabat ideoque, quo tandem loco olim sita fuisset, haesitabatur,

---

1) Cf. Müllenhoff p. 125. 142 sq. Unger p. 224 n. 32.
2) Cf. Müllenhoff p. 88. Sonny p. 22 sq.

tum maxime cavendum est, ne lege illa nisi falsum de Avieno feramus iudicium. Huius enim arbitrium in eiusmodi locis agnoscitur. Vides de Maenaca itidem rem se habere: et dubitabis Maenacae memoriam v. 427 et 431 Avieno tribuere? E medio proinde tollamus interpolatorem. Malaca igitur in fonte Avieni erat, non Maenaca: num residet scrupulus in eo positus, quod Maenacae urbis quamvis bello Massiliensi dirutae tamen in periplo post bellum conscripto mentio facta videatur? Accedit, quod etiam v. 181 Malaca memoratur. Nisi vero hic quoque saeviit interpolator! Adeas, si velis, Sonnium p. 31. Viarum mensura eo loco indicata, in qua offendit, quomodo recte intellegeretur, dudum intellexit Müllenhoff p. 102, quem merito laudavit Unger Mus. Rhen. XXXVIII p. 192.

Iam memineris me, cum extrema illa de Massiliensium rebus exponerem, Sonnium missum fecisse. Qui quanquam non pauca rectissime de hac re perspexit, tamen cum ceteroquin propriam protulerit sententiam, reservavi eam continuam continua disputatione tractandam atque impugnandam.

Protulit autem fere haec. Galli circiter annum 400 in Italiam permigravere. Periplus nec in ora Ligustica nec in mediterraneis, quae Rhodani ripas circumiacent, Gallos enumerat. Ergo antea scriptus est. Atqui reperitur apud Avienum in Iberica ora orientali magnus Graecorum nominum numerus. Sequitur Massilienses eam ante peripli aetatem crebrō frequentavisse. Quod cum non potuerit fieri nisi post victorias illas de Poenis reportatas, bellum autem Massiliense post Etruscorum demum cladem ad Cumas acceptam gestum sit, apparet bellum paulo post hanc cladem gestum, periplum autem rursus brevi ante Gallorum invasionem esse compositum. Nam victoriis Massilienses navigandi libertatem impetravisse ut per se veri simile est — non enim aliter Carthaginienses, qui iam inde a vetustis temporibus Ibericam oram tenebant, sua sponte eos admisissent —, ita etiam Iustini verba documento sunt, qui post Poenos devictos cum Hispanis amicitiam eos iunxisse narrat. Bello igitur prospere confecto Carthaginienses ex ora usque ad columnas depulerunt; quominus

amplius ultra columnas eos progressos esse arbitreris, obstant Avieni versus 375 sqq., qui Poenos ibi habitavisse aperte demonstrant. Quanquam etiam cis columnas continua ora interrupta fuit Phoenicum et Libyphoenicum aliquot oppidis, nempe colonorum Carthaginiensium et sociorum vel clientium, quae Massaliotis resistere perseverabant. Tum demum temporis Maenaca condita est. Quod cum a Gallis irruentibus oppressi Ligures ipsi quoque non modo Massiliam, verum etiam colonias in Galliae meridionali ora sitas opprimerent, Massilia quidem perduravit, sed coloniae illae ad defendendum ac resistendum parum validae succubuerunt et interierunt. Quod dilucide edocetur conferendo Avieni periplo cum Scylace et Scymno. Eodem autem tempore — quarti saeculi initio — etiam Carthaginienses contra Massaliotas instauravere inimicitias et orae Hispaniae partem iam prius possessam Maenaca colonia destructa denuo in dicionem redegere. Massilia vero ipsa adeo non afflicta est, ut per Gallos ex periculo erepta nihil antiquius haberet quam ut pro amissis urbibus novarum spargeret fundamenta.

Haec Sonny p. 66 sqq. At primum eum in eo erravisse, quod Carthaginienses putavit iam antiquissimis temporibus in Hispaniam penetravisse, supra satis superque exposui. Dein bellum feliciter patratum Massiliensibus oram Ibericam reclusisse ex Iustino non licet colligere: plane aliud quid rem ipsam secum tulisse, quod tamen optime cum Iustini verbis potest conciliari, antea (p. 58) dictum est. Ac quod contendit aliter Poenos, ut oram tentarent, eis sponte non permissuros fuisse: idem fere equidem dico quanquam alia ratione. Etenim Poeni cum altera belli parte navalibus pugnis victi essent, ut, quod priore victores impetraverant, servarent, paene sunt coacti in paciscendo Massaliotis ad negotiandum liberam relinquere navigationem. Hoc sane illorum triumphi effecerant.

At Poenis tota ora usque ad columnas decedendum erat. Quid ita? Nihil est, quod confirmet. Immo quam non congruit, quod periplus etiam cis columnas nominat Carthaginienses! Quem post bellum scriptum esse recte non negavit. Ergo 'continuatio imperii vel parapli' nonnullis Phoenicum et Liby-

phoenicum urbibus interrupta erat, quae etiam tum Massaliotis obsistebant. Post pacem gloriose conciliatam! Quas peripli auctor Massiliensis natione non nominatim attulit, sed quasi anxio animo tractus ab hostibus habitatos praeternavigans in universum oram depinxit. Metuendum igitur erat ab dispersis oppidis hostium victoribus Massiliensibus: et putas tum in ea ipsa regione Maenacam coloniam tam procul a ceteris condituros eos fuisse? Ceterum descriptio Avieni id reddit perspicuum non de singulis Poenorum urbibus agi, sed de continuato quodam agrorum imperio (cf. p. 48 sq.). Itaque ut de Ephori temporibus concludere licet Carthaginienses oram istam fere totam obtinuisse, idem concludendum est de peripli aetate. Et cum Sonny ex eo, quod periplus ultra columnas Poenos commemorat, coegerit illinc a Massiliensibus eos non esse deturbatos, idem debebat cogere de citeriore ora maritima. An re vera inter Avieni Carthaginienses (v. 311 sq. 375 sqq.) et Phoenices (v. 440. 459) et Libyphoenices (v. 421) quicquam interest? Mirum hercle statuit Sonny discrimen. Phoenices erant socii vel clientes Carthaginiensium, coloni Libyphoenices! Credo Phoenices non alii sunt nisi Poeni ipsi ex poetarum more loquendi in horum vicem substituti ut apud Silium I 33. XIII 730. XVI 25. Nam 'Carthaginienses' vox parum apta est versui iambico; et 'Phoenices' simplicior quam 'incolae Carthaginis' (v. 376) vel 'Carthaginis coloni' (v. 311 sq). Quid? quod etiam apud scriptorem pedestri oratione usum legimus (Mel. II 6, 96): 'in eoque Carteia, ut quidam putant aliquando Tartessus, et quam transvecti ex Africa Phoenices habitant atque unde nos sumus Tingentera?' Ac mirum profecto esset, si peripli auctor in suae aetatis condicione exsequenda vetustarum coloniarum meminisset, quas olim habuissent veri Phoenices. Ex praeteritis potius temporibus 'habuit' (v. 440) et 'incolebant' (v. 460), quae Avieno debentur, secundum legem Müllenhoffianam praesentia elicienda eaque peripli auctori tribuenda.

Iam amplius audiamus Sonnium. Cum Maenaca semel certe a Carthaginiensibus deleta sit — quod haud dubie recte iudicavit —, necesse est statuatur eos iterum hostes ad-

versus Massilienses exstitisse sub ipsum quarti saeculi initium. Ecce alterum bellum Massiliense mero arbitrio statutum, ex quo Massilienses inferiores discesserint. Pytheae navigationem quarto saeculo confectam Sonny videtur non curavisse.

Porro ex longa Graecorum nominum serie, quae Avieni lectori obvenit, apparet ante peripli aetatem Massilienses frequenter oram Ibericam celebravisse. Non incommoda est ratiocinatio. Sed quid? nonne aeque est apta ad nostram sententiam? quippe cum viderimus Massaliotas post detrimentum Etruscorum ad Cumas acceptum oram illam adiisse utpote liberos minimeque impeditos a Poenis, qui eo nondum arma transtulerant, deinde bellum inter utrosque gestum, tum demum periplum esse compositum?

Postremo quid efficitur ex collatis Scylacis periplo Ephorique notitia, quam ex Scymni periegesi haurimus, cum Avieno, cuius periplum aliquanto temporis ante eorum aetatem scriptum esse mox infra noscemus? Ac sane concedendum est, sive cum Christio p. 169 sq. et Ungero p. 260 sq. dicis Emporii mentionem exstitisse in Avieni fonte sive sequeris Sonnium p. 55 eos impugnantem — quod hoc loco nolim disceptare —, cum Scylax (2) non meminerit nisi Emporii, apud Scymnum v. 202 sqq. inde a Pyrenaeis usque ad Rhodanum nominari colonias, quae apud Avienum desiderantur. Sed praeterquam quod, cum desiderantur, nullo modo inde necessario consequitur peripli aetate eas nondum fuisse, siquidem periplus alibi non omnes enumerat urbes idque etiam in eis regionibus, quas non tenent 'Phoenices', praeter hanc verumtamen rem, etiamsi urbes illae a Scymno l. l. recensitae non exstitissent peripli aetate, sane eas posthac conditas esse diceremus nostrae tamen opinioni minime repugnantes, quia ille ad initium saeculi quarti vel finem quinti, Scymni autem notitia ad eum, qualis medio fere quarto saeculo erat, statum esset revocanda. Vides, quam bene hoc concineret cum Massilia post victorias illas extremis saeculi quinti decenniis de Poenis partas sequente saeculo etiam magis efflorescente. Ad Ibericam oram descendamus. Peripli auctor noverat Hemeroscopium. Postea haec colonia per

Carthaginiensium iteratam invasionem interiit itemque ceterae Massiliensium urbes in eadem ora sitae. Nullam enim novit nec Scylax nec Scymnus. Qui scilicet totum integrumque rerum statum memoriae prodiderunt! Apud Scymnum inde a versu 196 ora ita describitur, ut gentes tantummodo usque ad Pyrenaeos saltus enumerentur, omnis autem oppidi mentio praetermittatur. An putas Iberis urbem non fuisse propriam? Adeas Hecataeum et Avienum! Scylaci vero, qui diligenter unumquodque Graecorum oppidum commemorarit, etiam Hemeroscopium fuit commemorandum? Qui oram Hispaniae inde a columnis, nisi omnino quaedam exciderunt, tanquam volando percurrit, ut ne populum quidem nisi Iberos nominet? Adde temporis rationem. Scylacis periplus secundum Ungerum (Philol. XXXIII p. 29 sqq.) circiter annum a. Chr. n. 347 scriptus est; Ephorum post annum 334 opus composuisse Sonny quidem p. 73 collegit ex loco Clem. Alex. strom. I 21 p. 403: intercederent ad quindecim annos: et his ipsis quindecim annis Massilienses urbes illas, quae sunt apud Scymnum v. 202 sqq., excepto Emporio constituere? Quae si iam anno 347 fuissent, ex Sonnii ratione constanter servata ipsae quoque in Scylacis periplo memorandae erant. Sed unum Emporium memoratur. Iam probabile est Ephorum notitiam geographicam itineribus comparavisse, priusquam ad ipsum opus conficiendum accederet: nec igitur intervallum illud quindecim vel plurium annorum stricte premendum, sed, quae ex Scylace et Scymno accepimus, ad unum idemque tempus, nempe medium fere saeculum quartum revocanda. Quid? nonne eodem iure dices Hemeroscopii mentionem ceterarumque orae Ibericae coloniarum et a Scylace et a Scymno simpliciter omissam esse? Quam autem lubrica inde fit conclusio eo temporis intervallo, quod inter Avieni periplum et Scylacem Ephorumque intermissum fuerit, Massaliotas amisisse Hemeroscopium! Num penitus obruta est urbs atque exstincta? At Artemidori aetate exstabat (cf. Steph. Byz. s. v. et Strab. III 159). An in indigenarum manus incidit? At hanc sententiam stare non posse ex eis apparet, quae supra (p. 60 sq.) disserui. An denique Carthaginiensium facta est dici-

onis? At renovatum bellum veri similiter statui aeque negavi. Restat, ut dicam ex Avieno cum Scylace Scymnoque comparato non fieri manifestum Massilienses coloniis, quas peripli aetate in Iberiae litore possidebant, post eum conscriptum esse orbatos.

Denique ut de his quoque pauca addam, contendit vir doctus: Gallos periplus in meridiana Galliae parte non memorat. Ac ne Scylax quidem nec Scymnus. Non mirum. Nec enim peragrant nisi oram maritimam. Mare Celtae medio quarto saeculo nondum attigerant. Interest inter eos et Avienum, quod hic mediterraneos quoque prope Rhodanum enumerat incolas: Tylangios Daliternos Clachilos (v. 674 [664] sq.).[1]) Celtae autem Rhodanum transgressi quarto saeculo ineunte in Italiam migraverunt. Ergo periplus antea litteris mandatus est. Sed quid, si una ex illis gentibus ipsa Celticae erat originis vel complures? Ungeri est sententia p. 277 sq. Müllenhoffio sane (I 196 sq. II 239) videntur Ligures. Sed estne res certissima omnisque expers dubitationis? Si certa esset, Unger non potuit contra iudicare. Quid vero, si nomen Cimenices regionis (v. 622 [615]) aperte Celticam originem monstrat?[2]) Ut autem certa esset, cum periplus Celtas non nominatim afferat, num necessario efficitur eius aetate Celtas non eo fuisse progressos, praesertim cum non tam subito Ligures ex sedibus plane sint exterminati? Immo nimium ambigua est talis negantis potius quam probantis argumentatio; nec minus incerte Sonny inde sumpsit brevi post pugnam Cumanam bellum Massiliense esse gestum. Postremo si re vera hoc de Celtis quidem recte esset conclusum, id tantum concederem periplum ipsis extremis saeculi quinti annis esse conscriptum; sententia autem antea de belli Massiliensis tempore pronuntiata ne tum quidem in dubium vocaretur. Haec de Sonnii opinione.

Quibus omnibus perpensis ut brevibus rem complectar:

---

1) Numeri versuum sunt editionis Holderi inde a versu 575 a Wernsdorfianis diversi, quos uncis inclusi.

2) Cf. Gutschmid p. 526.

propter ea, quae de Massaliotarum et Carthaginiensium rebus in ora Iberica gestis eruimus, videtur periplus Avieni sub finem quinti aut quarti saeculi initium esse compositus.

2.

Transeo ad primum Ungeri argumentum (p. 196 sq.) ab Iberum sedibus repetitum, quod probatur Sonnio p. 62 sq. Nam vetusta aetate terram, quaecumque a Rhodano ad occidentem patet, Iberiae nomine comprehensam esse testatur Strabo III 166, quacum re convenit Aeschyli Heliad. fr. 73 (Nauck) ap. Plin. XXXVII 32 collatum cum Prom. sol. fr. 199 ap. Strab. IV 183. Huc etiam Herodori illud fragmentum (20) Berkelii coniectura, quam supra (p. 37) collaudavi, accepta cum Christio p. 137 et Müllenhoffio p. 121 referendum.[1]) Denique excivit Müllenhoff p. 121 et 187 Ephorum, qui teste Scymno v. 206 sqq. tradidisset Massiliam ipsam a Phocaeensibus in Ligustica ora conditam esse, Agatham autem ac Rhodanusiam in Iberica. Habes locum:

(Βέβρυκες.) ἔπειτα παραθαλάττιοι κάτω
Λίγυες ἔχονται καὶ πόλεις Ἑλληνίδες,
ἃς Μασσαλιῶται Φωκαεῖς ἀπῴκισαν·
πρώτη μὲν Ἐμπόριον, Ῥόδη δὲ δευτέρα·
ταύτην δὲ πρὶν ναῶν κρατοῦντες ἔκτισαν
Ῥόδιοι. μεθ᾽ οὓς ἐλθόντες εἰς Ἰβηρίαν
οἱ Μασσαλίαν κτίσαντες ἔσχον Φωκαεῖς
Ἀγάθην Ῥοδανουσίαν τε, Ῥοδανὸς ἣν μέγας
ποταμὸς παραρρεῖ. Μασσαλία δ᾽ ἐστ᾽ ἐχομένη
πόλις μεγίστη, Φωκαέων ἀποικία.
ἐν τῇ Λιγυστικῇ δὲ ταύτην ἔκτισαν
πρὸ τῆς μάχης τῆς ἐν Σαλαμῖνι γενομένης
ἔτεσιν πρότερον ὥς φασιν ἑκατὸν εἴκοσι.
Τίμαιος οὕτως ἱστορεῖ δὲ τὴν κτίσιν.

1) Quod a Baumstarkio PRE vol. III p. 1392 etiam locus Herodoti VII 165 affertur, ubi de Elisycis agitur, de quibus infra exponendum erit, non video, quid iste hic sibi velit.

Obstat, quod secundum v. 201 Ephorus haud dubie iam inde a Pyrenaeis Ligures habitare cognitum habuit. Quare transponi apud periegetam iubet vir doctus nescio quae. Nam cum non fusius exponat, num mentem eius assecutus sim, ignoro. Sicine fere vult scribi?

ἔπειτα καὶ πόλεις Ἑλληνίδες,
ἃς Μασσαλιῶται . . . .
Ῥοδανὸς ἣν μέγας
ποταμὸς παραρρεῖ· παραθαλάττιοι κάτω
Λίγυες ἔχονται, Μασσαλία δ᾽ ἐστ᾽ ἐχομένη e. q. s.

Quae transponendi ratio propterea mihi displicet, quia Massiliensium urbium enumeratio male perturbatur. Et eo magis ferat repulsam, quod etiam Scylax (3), cuius periplus eidem fere tempori atque Ephori notitia tribuendus est (cf. p. 69), a Pyrenaeis Ligures Iberis commixtos novit et *παράπλουν Λιγύων* ab Emporio usque facit pertinentem. Mirum ni item est apud Scymnum. Aliam viam ingressus Unger p. 197 n. 8, cum Pyrenaei montis regionem descripserit, alium fontem secutum esse Scymnum existimat, Timaeum ut videatur ob versum 214. Sic facile solvi discrepantiam. Timaeus igitur Ephoro recentior scriptor Iberiam usque ad Rhodanum putavit patescere. Scilicet Galliae illa ora etiam post Ligures latius diffusos Iberia potuit appellari, cum Iberi non extruderentur, sed mixti cum eis postea quoque permanerent. Credo si Timaeus hoc modo nomen Iberiae potuit usurpare, potuit etiam Ephorus. Non diligenter rem expressit: dicendum erat idem, quod dixit Scylax.[1]) Quocirca ne Sonnio quidem p. 73 n. 3 astipulor. Nam contorta est explicatio, si verba *ἐλθόντες εἰς Ἰβηρίαν* et *ἔσχον* ad solam Rhodam spectare affirmas; iambographum autem attractione quadam usum pro nominativis v. 208 accusativos adhibuisse. Ceterum Ligures ante Graecas urbes memorantur et apud Scylacem iam ab Emporio exordium sumunt.

Quae postquam praemonui, ad Avienum accedamus. Disertim v. 612 [608] sqq. Oranis fluvius Iberam tellurem et

1) Cf. Müller ad Scymn. 206.

Ligures intersecare dicitur et v. 629 [622] Fecyena ab arce (cf. ann.) Ligures incipere perhibentur. Oranis autem non Ledum flumen (cf. Mel. II 5, 80 et Apollin. Sid. carm. V 208), quod hodie vocatur *Léz*, cum Müllenhoffio p. 191 intellegendus est, sed, quem ille (ibid. in ann.) iam cogitaverat, Arauris (hodie *Hérault*), cuius meminerunt Strabo IV 182 Mela l. l. Plinius III 32.[1]) Quod si comparatur et cum vetustis illis, Aeschyli potissimum testimoniis et cum Scylace Scymnoque, apparet,

1) Cf. Müller Philol. XXXII p. 119. Unger p. 271. 274. Sonny p. 60. Wilsdorf p. 18 (n. 1). Utrum 'Orani' cum Müllero in 'Arauri' an in 'Aurari' cum Ungero mutandum sit, non curo. —

Quod Vossius ad Mel. II 5 p. 180 pro 'Orani' nomine 'Rhodani' scribendum esse coniecit, iam pridem falsissimam esse coniecturam intellectum est. Nam satis superque demonstrat illud 'Fecyena ab arce' v. 629 [622]. Cf. Astruc, quem laudat Boudard *Revue archéol.* XIII (1857) p. 356 sq., et Müllenhoff p. 190 sq. Non pauci sunt, qui illam perperam receperunt. Sic praeter Hudsonem et Wernsdorfium Ukert II 1 p. 475. Saulcy *Revue archéol.* XV (1867) p. 84 sqq. D'Arbois de Iubainville ibid. XXVIII (1874) p. 231. Bertrand ibid. I (III. *sér.* 1883) p. 32. 37. Lagneau *Acad. des inscr. et belles lettres. Comptes rendus* IX (1881) p. 29. Desjardins, *Géogr. hist. et administr. de la Gaule Romaine* I p. 155. II p. 57. 105. Lentheric, *Les villes mortes du golfe de Lyon* p. 283 sqq. Contzen, *Die Wanderungen der Kelten* p. 40. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme* p. 167. Duncker, Orig. German. p. 11. Müller ad Scyl. 3. —

Setius mons (v. 608 [604]) est promunturium, cui nomen est hodie *Cette*. Quod rectissime statuunt Müller ad Ptol. p. 234 et Philol. XXXII p. 119. Unger p. 273. Hansen p. 1430. Wilsdorf p. 17. Forbiger p. 88. Atque ipse Müllenhoff, qui aliter eum esse montem oppido, quod cluet *Agde*, propinquum existimat, concedit tum offensionem inesse in eo, quod periplus montem Setium a promunturio, nempe a vertice cautis (v. 601 [597]) distinxerit. Fecyi autem iugum (v. 609 [605]) tum non idem esse potest ac *Cette*; nec vero recte Ungerum 'Setyi' scripsisse Sonny p. 59 sq. perspexit (cf. etiam Ukert II 2 p. 119 n. 17). Sed etiam Sonnii rationem improbo, cum Müllenhoffium secutus Setium eundem ducat atque Agathaeum montem et in v. 629 [622] scribi velit 'Setiena ab arce' cum Wernsdorfio pro 'Secyena ab arce'. Immo 'Fecyena ab arce' Avieno tribuendum, quod suo iure Müllenhoff contendit — ex minusculis litteris perfacile explices corruptelam (Müllenhoff p. 194) —, et Fecyi iugum intellegendi sunt colles, qui in occidentem secundum Taurum paludem (*étang de Tau*) porriguntur, quos nunc vocant *lou Pié Feguié*. Cf. Ukert II 2 p. 120. Forbiger p. 88 n. 22. Müller l. l. Hansen p. 1430.

cum Ligures meridiem versus ad Pyrenaeum montem descenderent[1]), periplum inter Aeschyli aetatem et Scylacis Ephorique conscriptum esse.

Videamus, num recte iudicaverint Unger et Sonny. Iberiam vocabant vetusti scriptores omnem terram a Rhodano ad occasum solis spectantem. Sequiturne inde re vera usque ad Rhodanum Iberos priscis temporibus habitavisse? Minime me quidem iudice. Utinam sciremus, utrum res ita se habuisset necne. Num quod Scylax integros et meros Ligures a Rhodano orientem versus recenset, sufficiat ad demonstrandum, valde ambigo. Et quod Herodorus Iberum genti flumen illud videtur pro termino ponere, nihil aliud evincitur nisi eum vulgarem illam de terra Iberica sententiam ad populum ipsum transtulisse, quippe quoniam etiam Mastienos Elbysinios Tartessios, quos ceteri a propriis Iberis consueverant internoscere, Ibericae genti, de qua loquitur, annumerat. Celciani autem dubii in Galliae parte, quae Pyrenaeis et Rhodano interiacet, videntur sedes habuisse, post Hecataei aliorumque Iberos. Ceterum hoc Herodori fragmentum, cum spreta Berkelii coniectura aliter interpretetur, Unger omnino non vult huc revocari. Sed fac Iberos vere olim Rhodanum attigisse: quid? posteaquam Ligures ad Oranim processerunt, nonne etiam tum terra usque ad illum pertinens Iberiae nomine potuit comprehendi (cf. Ungerum ipsum l. l. n. 8), sive quia Iberi non a Liguribus erant expulsi sive ex parum accurata istius regionis scientia? Peripli scilicet auctor utpote αὐτόπτης veram exsecutus est rerum condicionem; peripli auctoris Strabo l. l. nullam rationem habuit; neque id mirum. Ergo non certa est conclusio periplum temporibus Aeschyli non posse tribui. Immo Ephorus, quanquam Ligures iam ad Pyrenaeos saltus descenderant, oram Galliae meridionalem appellavit Iberiam. Unde sequeretur, si constanter teneres Ungeri rationem, periplum ut Aeschylo sic Ephoro esse

---

1) Niebuhrii enim coniecturam plane contrarium in modum statuentis Iberos ad septentrionem se propagavisse — cf. *Röm. Gesch.* I[5] p. 93. *Vortr. üb. alte Gesch.* III p. 225 sq. *Vortr. üb. Länder- u. Völkerkunde* p. 637 — nunc licet omittere.

recentiorem. Quod cum statui nequeat, vides, quam instabili utatur Unger argumentatione. Similis est ratio, si Iberi antiquitus omnino non amplius quam ad Oranim se porrigebant. Nam cum periplus ex autopsia rerum statui etiam verba iuste accommodaret, Aeschyli illa de terra Iberica opinio, ut qui subtili rerum scientia careret, facile potuit oriri. [1])

Quae cum ita sint, haud inclinat animus, ut Ungerum hac argumentatione usum, si sola respicitur, sequar. Sat habeo dixisse comparationem Avieni cum veterum illorum scriptorum testimoniis factam non nisi quadrare ad ea, quae certioribus argumentis nisi eruimus, non ea stabilire aut confirmare. Sed id procul dubio recte conexuit periplum ante Scylacis Ephorique tempora scriptum esse, quippe qui novissent Ligures iam ad Pyrenaeum diffusos. Itaque medium quartum saeculum certissime terminum ante quem, qui dicitur, licet existimare. Praeterea quae erat causa, cur Ligures sedes dilatarent? Celtarumne irruptio? potestne fortasse fieri, ut hoc quoque adhibeatur ad tempus peripli definiendum? Si Iberum fines re vera olim Rhodani aequor alluisset, sequeretur periplum post Celtarum invasionem esse conditum; sin Oranis agri fuisset antiquitus terminus, postea Celtae in meridionalem Galliae partem essent ingressi. Incerta autem, ut res ipsa fert, ratio.

3.

Postremo plane alius rationis argumentum expromit Unger p. 200 sqq. Nam cum existimet auctores, quos Avienus v. 43 sqq. laudat, iam in periplo citatos inde a poeta in Oram maritimam receptos esse, recentissimus autem inter eos sit Thucydides, veri simile fieri periplum inter annos 390 et 370 conscriptum esse. [2]) Auctorem enim peripli, postquam navigationis cursum permensus reverterit, quaecumque suis oculis conspexerit, cum eis, quae sua aetate ab aliis scriptoribus litteris mandata

---

1) Simile quid ceterum videtur sensisse Wilsdorf p. 7 n. 3., quanquam non copiosius rem tractavit.

2) Cf. etiam Mus. Rhen. XXXVIII p. 182.

fuerint, comparavisse et, si quem alia tradidisse reppererit, ea operi inseruisse; ab eius manu etiam ipsam auctorum enumerationem esse profectam. Nolim in hoc campo incedere tam securo gradu, quippe cum solum nimis lubricum sit ac valde periculum, ne labamur. Nec enim puto rem tam evidenter, ut voluit, a viro docto probatam esse aut omnino posse probari. Ac ne opus quidem est argumentatione illa admodum incerta. Etenim ut recte conclusisset: quae ex certioribus causis antea elicuimus, quodammodo confirmarentur; si minus, non irrita fierent. Sic velim de hac quaestione iudicari.

Sane non abs re infitiatur Unger poetam tam recentis aetatis, quae illi ἕνδεκα tradiderint, ex uniuscuiusque libro ipsius oculis inspecto sumpsisse. Quod mihi quoque videtur consentaneum, praesertim cum nonnulli ex eo numero alioquin paene ignoti sint. Sed unde hausit eorum notitiam? Unde quae Himilco memoriae prodiderat, repetivit? Ex Sallustio? (Unger p. 203). An ex Iuba? (Hansen p. 1426). An ex Timaeo in compendium recepta? (Gutschmid p. 524). Unde denique ipse vetus periplus in eius manus incidit? Ex sylloga geographica nescio qua, id quod Sonnio p. 66 in mentem venit? Haud liquet. Ac praestat in hac re acquiescere quam ut mente latius vagati meras coniecturas easque maxime ambiguas in lucem edamus.

Sed hoc saltem licet, si qua edita sunt, quae falsa videntur, impugnare. Res est mihi cum Sonnio, cuius sententiam quin paucis perstringam, vix me contineo. Dicit haec fere: Testatur Avienus v. 36 sqq. sese Hecataeum Hellanicum ceteros adhibuisse ad Sallustii Ponti Euxini descriptionem explendam. Ad ea, quae periplo contineantur, illis enumeratis convertit orationem v. 51 sqq.: 'Hic porro habebis' e. q. s. Dedit enim totius maris interni descriptionem [1]): in ea, quae ab occidente ad Massiliam pertinet, parte usus vetere periplo;

---

1) Re vera eam dedisse Avienum, partem autem tantummodo servatam esse rectissime contra Müllenhoffium a Gutschmidio reliquisque, qui eius librum recensuerunt, demonstratum est.

in reliqua usque ad Pontum Euxinum Hecataeum Hellanicum ceteros secutus. Hausit autem et horum notitiam et ipsum periplum ex sylloga geographica eaque ita comparata, ut unius alicuius auctoris descriptione pro fundamento substituta, quae reliqui prodiderant, variarum lectionum instar essent annotata. Sic ille periplus Massiliam usque pro primario fonte fuit: Euctemonis Scylacis Damastae Phileae, qui nunc apud Avienum memorantur (v. 337. 350. 372. 695 [685]), loci ab eo, qui syllogam confecit, inspersi sunt. Pars syllogae scilicet etiam Pontum Euxinum continebat, qua ad Sallustium explendum usus est Avienus: hac ratione omnino est ductus, ut Ponti descriptioni orae maritimae periegesin adderet.

Multum abest, ut cum eo sentiam. Nam ut hoc prius moneam, quod contendit peripli veteris finem et terminum fuisse Massiliam urbem, mihi non probavit. An re vera elucet ex verbis Avieni (v. 704 [694]): 'Massilia et ipsa'? Credo vicinae regionis descriptioni perfacile urbis ipsius mentio sic potuit adiungi.[1]) An ex eo, quod, quo magis nauta urbi appropinquaverit, eo subtilius loca depinxerit? Quod non minus facile ex potestate ac splendore, quo tum Massilia excellebat, explicatur. An ex extremis poetae verbis:

si qua prisca te iuvat
Haec in novella nominum deducere —

de quibus, cum repente abrumpatur oratio, omnino non certum est iudicium? Concedo pronomen 'haec' ad omnia, quae hucusque in Ora maritima obviam se dedere, nomina spectare. Sed nihilominus id summum efficitur, ubi ad Massiliam continua processit oratio, primi libri Orae maritimae finem fecisse poetam, non nautam cursus navigationis. At Massiliensis erat auctor peripli. Nec enim ceteri Graeci post pugnam ad Alaliam pugnatam Hispaniae oras negotiandi causa adibant; nec quinto quartoque saeculo de regionibus trans Gaditanum mare sitis quicquam compertum habebant, quae inscientia post pe-

---

1) Wilsdorf p. 15 n. 1 haec verba sic explicat, ut Mastrabalam oppidum (v. 701 [691]) fortasse Massaliotarum fuisse dicat (cf. Mel. II 5, 77).

riplum publici iuris factum non potuit perdurare. Haud ita feliciter et evidenter opinor ex Graecorum illa inscientia repetitum sit argumentum. Ac licet quarto saeculo Theopompus, qui Gletes noverat, licet Ephorus, qui secundum Scymnum de Tartesso oppido, de Gadibus, de gentibus orientalem Iberiae oram colentibus quaedam prodidit memoriae, multa ex nautis Massilitanis exaudiverint: Avieni periplum si respexerit, nonne poterit quis suspicari Massiliensium victorias etiam ceteris Graecis, qui quidem cum Massilia commercium haberent, utpote consanguineis aliquam, si vellent, fecisse facultatem Iberiae oras visendi et cognoscendi? Nec igitur hinc necesse est statuatur periplum compositum esse aut a Massiliensi quinto exeunte saeculo aut rursus a Graeco homine Hecataei temporibus. An quicquam eo demonstratur, quod Phoenicum urbibus nomina non induuntur, scilicet quia auctor peripli Massiliensis propter inimicitias nondum exstinctas veloci trepidoque cursu loca illa praeternavigaverit? Quod supra (p. 67) revincere studui. Et illud quidem admodum est dubium, num re vera non exstiterit in periplo mentio Gadium — Phoenicum antiquissimae coloniae tum Poenis subiectae. Gravissimum autem est, quod plane contrarium in modum Müllenhoff p. 201 sq. hac de re ab ipso Gutschmidio p. 525 laudatus peripli auctorem non fuisse Massiliensem sagaciter conclusit ex accurata 'Massiliae ipsius' descriptione. Nisi forte haec Avieni est. Quod cur statuatur cum Sonnio, nulla adest causa ex ipsa re sumpta. Sed oportet credo ita statui, ne quid sententiae de Massiliensi quodam auctore refragetur. Vix habet, quo commendetur haec argumentatio.

Iam pergamus ad ea, quae de vetustis scriptoribus ab Avieno ad usum conversis existimat. Laudantur in Orae maritimae libro adhuc servato, qui ad Hispaniam tantum Galliaeque partem pertinet, quattuor ex undecim illis: Euctemon Scylax Damastes Phileas: re ipsa opinor nos eo ducimur, ut verba 'multa iunximus' (v. 40) ad totum mediterraneum mare referamus et hanc poetae mentem fuisse dicamus: In Maeotici aequoris situ describendo Sallustium secutus sum; addidi totius

maris interni imaginem nixus Hecataei reliquorumque notitia. Non negaverim fortasse etiam de Ponti regionibus aliquid ex vetustis illis fontibus Sallustii descriptioni affluxisse. Cui rationi minime impedimento est particula 'porro' v. 51, quae, ut aliae ab Avieno liberiore usu adhibentur, nihil aliud significat nisi, postquam fontes libelli enumerati sunt, quid libello ipso contineatur, indicari. Ac profecto in sequentibus versibus Avienus totum medium mare inde a freto Tartessio usque ad aequor Euxini sali pervolat. De 'porro' particula conferas ex. gr. v. 438. 447. Haec necessaria mihi videtur loci interpretatio. Ceterum fortasse his verbis v. 51 sqq. praecipuum suum fontem, periplum dico, respexit; antea scriptores, quorum testimonia ei intexta sunt. Nam accuratius licet definire, quid sit illud 'multa iungere'. Num putas singulorum fluminum vel gentium vel urbium memoriam singulis auctoribus ita deberi, ut aliud ex alio sit excerptum? Immo praecipuus fons Avieni fuit vetus periplus: Hecataei igitur ceterorumque auctoritas non potuit non sic usurpari, ut, quae illi tradiderant, peripli continuae orationi adderentur vel immiscerentur. Quo autem id factum sit modo, habes luculentum exemplum v. 341 sqq., ubi de Herculis columnis testes excitantur Euctemon Damastes Scylax. Quod cum in ea Orae maritimae parte, quam traditam accepimus, quattuor ex undecim illis afferantur, ubi sunt septem reliqui? In ea scilicet parte mediterranei maris descriptionis fuerunt, quae periit, in qua regiones a Massilia usque ad Pontum Euxinum erant depictae. Ibi igitur fuerunt Hecataeus, Hellanicus, Herodotus, Thucydides, ceteri; fuerunt autem eodem modo quo quattuor illi in ea parte, quae servata est. Periplus enim etiam latius quam ad Massiliam pertinens totum mare internum continebat, cui vetustorum scriptorum testimonia occasione data aliquo modo sunt inserta. Haec mihi cum Avieni verbis tum rei ipsi maxime accommodata videtur ratio; Sonnii autem sententia de his exprompta partim certe falsa partim ab omni veri similitate aliena. Haec hactenus.

Quae extrema disputantes cum tandem aliquando Hecataeum, a quo longe aberraveramus, rursus attigerimus, facul-

tate tam bene oblata usus pauca addam de ratione, quae inter Hecataeum et Avienum interest. Ex eis, quae modo exposui, spero apparere Hecataei auctoritatem ab Avieno v. 42 invocatam ad Hispaniam aut omnino ad Oram maritimam, quae quidem aetatem tulerit, non spectare, sed ad eam potius partem, quae volventibus annis intercidit. Itaque falsissima est opinio eorum, Klauseni potissimum[1]), qui, si quod nomen inter Hecataeum et Avienum convenit, hunc ex illo mutuatum esse arbitrantur. Immo cum quae nauta quidam ipsius oculis aspectaverat, ab Avieno sint reddita, tantum abest, ut poeta ex logographo pendeat, ut, quae ex illo pernoscimus, eo maioris sint momenti ad Hecataei notitiam clarius illustrandam. Consensus nimirum habet explicatum, quod et logographus et peripli auctor priscae fuerunt aetatis; dissensio vero inde, quod nihilominus unius fere saeculi intervallum inter utrumque fuit interiectum.

Itaque ut redeat oratio, unde digressa est, satis elucet Hecataeo, cum Mastienos urbes in ora habentes induxerit, minime repugnare Avieni periplum, quippe qui saeculo fere post litteris mandatus ipsas eas urbes in Carthaginiensium potestate esse quamvis tacitus indicaverit. Qui intra ipsum illud intervallum atque etiam post Herodorum, a quo maxime logographus defenditur, Ibericam oram insederunt.

Sed etiam longius licet procedere. Etenim cum inde ab extremis saeculi quinti decenniis Carthaginienses eas urbes tenerent, fieri omnino non potuit, ut sequentis saeculi et sequentium scriptor Mastienis easdem vindicaret. Nec igitur in his Hecataei fragmentis modo non inest quicquam, quo offendamur, sed plane genuinam originem probatam habemus et confirmatam. Quocirca si quis contenderit logographi periodum postea, Ptolemaeorum fortasse aetate, a nescio quo ita

1) Christ p. 154 vero suspicatur Avienum epitomam, quam Damastes ex Hecataei libro confecerit Agathemero teste, adhibuisse.

mutatam et interpolatam esse, ut, quae ille tradidisset, ad suae ipsius aetatis statum geographicum adaptaret, ea sententia de his, quae ad Mastienorum gentem urbesque spectant, fragmentis certe non valet. Sane exstiterit forsan quispiam Hecataei obtrectator, qui nimium animo indulgens affirmare audeat posterioris aetatis illum retractatorem vel interpolatorem Hecataei libro quaedam infarsisse ex alius priscorum temporum scriptoris opere derivata. Ridiculum est in eiusmodi nugis versari. Affero autem cum risu quodam verba Wilsdorfii (p. 21 n. 1): „*Dass Stephanus Byzantius ausser über Tarseion auch einen Artikel über Massia* (*Massianer bei Theopomp*) *und über Mastianer* (*angeblich nach Hecataeus*, *dem aber sonst immer die ionische Form Mastiener entnommen wird*), *schreibt*, *kann ebenso wenig beweisen wie* (*andere*) *Beispiele*“.

Explicatio denique, quam apud Stephanum legimus: *ἔθνος πρὸς ταῖς Ἡρακλείαις στήλαις*, etsi propius columnas habitabant Elbysinii vel Elbestii, nihil habet offensionis; nam si modo ipsa quoque ex periodo a Stephano petita est, cum Hecataeus duas gentes coniunctim commemoraverit (fr. 6 a), Mastieni autem re vera non longe afuerint a columnis, bonum explicatum habet ipsa ea explicatio.

Haec de ipsa gente. Reliquum est, ut de singulis oppidis disputem. Atque initium capio ab

fr. 9 ap. Steph. Byz. s. v. *Σίξος πόλις Μαστιηνῶν. Ἑκαταῖος· "μετὰ δὲ Σίξος πόλις"*.

Habes forte fortuna ipsa Hecataei verba, quae ut sat simplicia ad simplicem priscorum logographorum stilum optime conveniunt.

Vix autem Stephano hoc tmema ex Hecataeo derivatum subministravit Herodianus (cf. Theogn. in Cram. Anecd. Oxon. II 69, 15. Lentz praef. ad Herodian. p. CLXXIII). Consulas de hac re Hillerum Annal. philol. CIII p. 524 sqq. et Niesium de Steph. Byz. auctoribus p. 5 sqq. Qui cum certa argumentatione probaverit Hecataei periodum ab ipso Stephano inspectam esse, etiam in Theognosti testimonio tamen probabilius est ethnicographum omnes Mastienorum urbes una manu ex

uno periegesis loco prompsisse et ad lexici litterarum ordinem direxisse. Id constat Herodianum quoque huius urbis memoriam hausisse ex Hecataeo. Sic de omnibus eiusmodi locis iudicandum.

Urbs autem ipsa sita erat in sinu Malacitano, haud dubie eadem atque *Ἐξιτανῶν πόλις* Strabonis III 156. 170 (alterum locum laudavit Athen. III 121 A *πόλιν Σεξιτανίαν* eam appellans); Sex Ptolemaei II 4, 7; Ex Melae II 6, 94; Sexi Plinii III 8 [1]); Saxetanum denique itinerarii Antonini p. 405, 3. Adiectivum autem ab urbis nomine ductum invenitur apud Athen. l. l. (ex Diphilo Siphnio medico); Galen. de facult. aliment. III 41 (tom. VI p. 747 Kühn); Plin. XXXVII 146. Martial. VII 78. Quae nomina ab Hecataei non diversa esse recte iam pridem intellexerunt. [2]) Alii eandem dicunt urbem, quam hodie vocant *Motril*, alii quam *Almuñecar*. Erat vetustissima Phoenicum colonia [3]); nec igitur quicquam miri in eo, quod Hecataeus in orbis descriptione intulit eius mentionem.

fr. 8. ap. Steph. Byz. s. v. *Μαινόβωρα πόλις Μαστιηνῶν. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Μαινοβωραῖος.*

De hoc nomine coniecturam protulit Vossius ad Mel. II 6 p. 257, quam cum ipse Meineke in apparatum criticum Stephani editionis receperit, ut falsam esse ostendam ac tandem aliquando e medio tollam, paulo longius repetatur necesse est.

Suspicatus enim est Stephanum ex more suo in depravatum incidisse Hecataei codicem, ubi *Μαινόβωρα* legisset, quamvis ille *Μαινάκη Ἔβωρα* duo Mastienorum oppida nominavisset. Hanc Eboram multos commemorare, velut ipsum Stephanum s. v. *Ἔβορα*. Consentit Berkel ad Steph. Byz. s. v. *Μαινόβωρα*. Ac primum quidem — praeterquam quod Mae-

---

1) Quo loco nescio an cum Detlefseno Philol. XXX p. 286 'Sexi cognomine Firmum Iulium' scribendum sit ('Iulium Firmum' Hübner CIL II p. 267).

2) Sic Klausen. Movers II 2 p. 602 n. 29. 633. 657. Müllenhoff p. 148. Unger p. 198. Müller ad Ptol. p. 113. Detlefsen l. l. cf. praeterea Ukert II 1 p. 245. 350 sq. Forbiger p. 44.

3) Cf. Movers p. 633. 638.

naca non Mastienorum erat, sed colonia Massiliensium — hanc remotissimam Massaliotarum urbem Hecataei temporibus vix exstitisse supra (p. 55 sqq.) exposui. Ergo paene concidit coniectura. Quod si dixeris tum Hecataei fragmentum non esse genuinum, sed a posteriore quodam interpolatore periodo esse inspersum, num haec est via et ratio? Nonne quicumque argumentandi negotium ad certas probabilesque normas direxit, eius est logographo omnino non tribuere coniectando, quae si tribuerit, metus est, ne ansam dent offensionis?

Sed gravius accedit. Ebora illa ubi sita erat? Compluries idem nomen diversis in paeninsulae regionibus deprehendimus. At non parva est nominum turbatio. Propius ad rem accedamus et singula quaeque dignoscamus.

1) Ebora erat Baeticae oppidum, quod non procul a Baetis fluvii ostio aberat.

cf. Strab. III 140. Steph. Byz. s. v. *Ἔβορα* et *Αἴβουρα.*[1]) Cram. Anecd. Parisin. IV 100.[2]) Mel. III 1, 4.[3]) — cf. Ukert p. 341. Forbiger p. 42.

2) Ebura Cerialis Baeticae inter Baetim et oram maritimam in mediterraneis sita.

Plin. III 10. (Ptol. II 4, 11 [9]).[4]) — cf. Ukert p. 370. Detlefsen Philol. XXX p. 281 sqq.

---

1) Cf. de his Stephani articulis Hillerum Annal. philol. CIII p. 529 et Niesium p. 21 sq. oblocutos Lentzio praef. p. CLXXVIII sq.

2) Excerptum ex Stephano. cf. Geffcken, de Stephano Byzantio capita duo. Gotting. 1886. p. 10.

3) Melam hoc loco de eadem urbe loqui ac Strabonem recte dicunt Ukert et Forbiger ll. ll. nec non Müllenhoff p. 127 n. Niese p. 22. Iniuria contrarium statuit Kiepert *Sitzgsber. d. Berliner Akad.* 1864. p. 150. — Quod praeterea Niese l. l. huc rettulit locum Plinii III 1, 60, falso videtur laudatus. Non repperi. Si dixit Plin. III 10, erravit. Hanc Plinius III 11, ubi debebat, memorare omisit.

4) Quem locum Forbiger et Müller ad Ptol. p. 118 ad alteram Baeticae urbem modo (sub 1.) enumeratam spectare existimant. At non convenit illius situs ad eam, quam Ptolemaeus respicit, regionem (cf. § 9 init.). Aut errorem commisit hic quoque Ptolemaeus — commemoranda ei fuit Strabonis Ebora II 4, 5 [4] — aut, cum comparanti Plinium III 10 perspicuum

3) Ebora urbs in interiore Lusitaniae plaga posita (Liberalitas Iulia), cui hodie nomen est *Evora.*

Ptol. II 5, 8 [6]. Plin. IV 117. itin. Ant. p. 418, 1. 426, 5. geogr. Rav. IV 43 p. 306, 15. CIL II n. 110. 114. 115. 339. 505. — cf. Ukert p. 389. Forbiger p. 30. Detlefsen Philol. XXXVI p. 120.

4) Ebora, quam in Lusitaniae Magno promunturio (*Cap da Roca*) collocat

Mela III 1, 8.[1]) (= Eburobrittium Plinii IV 113?)

5) Ebora portus Gallaeciae, qui prope Tamarim fluvium iacebat in Praesamarchis.

Mel. III 1, 11. — cf. Ukert p. 438.

6) Ebora oppidum Hispaniae Tarraconensis mediterraneum, Edetanorum finibus ascriptum.

Ptol. II 6, 63 [62]. — cf. Ukert p. 417.

7) Epora urbs Hispaniae Baeticae non multum distans a Corduba.

Plin. III 10. itin. Ant. p. 403, 6. CIL II n. 2163. — cf. Ukert p. 379. Forbiger p. 49.

8) Aebura oppidum Carpetanorum.

Liv. XL 30. Ptol. II 6, 57 [56] (*Αἰβόρα*). geogr. Rav. IV 44 p. 312, 11 (Lebura).[2]) — cf. Ukert p. 427. Forbiger p. 69. Müller ad Ptol. p. 176.

Quae postquam definivimus, quod tandem oppidum ad Vossii illam Mastienorum Eboram pertineat, videamus. Non veniunt in censum nisi, quas primo et secundo loco enumeravi, urbes: Strabonis Ebora et Plinii Ebura Cerialis. Sed haec

---

fiat multa nomina utrisque communia esse nimirum eiusdem regionis, fortasse Ptolemaei Ebora non fuit diversa ab ea, quam Plinius vocat Eburam Cerialem. Hübner CIL II p. 301 eandem duxit cum Plinii Epora.

1) Nam ex descriptione Melae haec aliena est ab illa, quae est *μεσόγαιος πόλις* Lusitanorum. Eburobrittium, cuius meminit Plinius IV 113, huc revocandum esse in mentem venit iam Ukerto p. 389 n. 29; nec equidem dissenserim. Haesitat Häbler, *Die Nord- und Westküste Hispaniens. Leipzig* 1886. p. 38.

2) Ad hoc oppidum falsissime Stephani sectionem s. v. rettulerunt Ukert et Forbiger ll. ll.

erat mediterranea, vix ut Hecataeo omnino fuerit nota, cuius Mastienorum oppida haud scio an omnia non longe ab aequoris undis afuerint. Et quod gravius est, essent Maenaca et Ebora a logographo statim altera post alteram commemoratae: quod qui potuerit fieri, cum illa in Malacitano sinu esset condita, non video. Immo est Strabonis Ebora ex ipsius Vossii mente. Quae cum ultra columnas prope Baetis ostia sita esset, eadem credo obstat causa. Interiacebant enim aliae urbes, quarum unam certe videtur memorasse Hecataeus: Suel. Denique quod gravissimum est, Hecataei temporibus circa Eboram illam Mastieni omnino non habitabant; immo habitabant Tartessii, quos ipsos quoque noverat logographus. Et inter eos Mastienosque medii intercedebant Elbestii vel Elbysinii. Quae cum ita sint, ne cum discrepantia etiam scrupulos Hecataei fragmentis obtrudamus, Vossii coniectura certissime missa nobis facienda.

Itaque eorum potius vestigia premo, qui Hecataei Maenoboram intellegunt Maenobam urbem in eadem ora inde a Malaca ad orientem solem versus positam (hodie *Velez Malaga*?).[1]) Huc spectant Ptol. II 4, 7. Mel. II 6, 94. Plin. III 8. itin. Ant. p. 405, 5. geogr. Rav. IV 42 p. 305, 5. V 4 p. 343, 17 (Lenubar vel Lenuba cdd.). cf. Guid. 83 p. 515, 23.[2]) Sed ne sic Hecataei oppidi situm finiret, Vossius adductus est hisce. 'Si est Mastienorum urbs (Maenobora), non est Maenoba; illa

---

1) Ita iam Pinedo ad Steph. Byz. s. v. Klausen. Ukert p. 245. Movers p. 602 n. 29. Müllenhoff p. 148. Müller ad Ptol. p. 113 et ad Scymn. 147.

2) Sunt qui etiam Strabonis locum III 143 huc referant, qui ipse quoque Maenobam nominat, veluti Klausen et Forbiger p. 44. Perperam certe opinor. Nam merito Ukert p. 349 sq. 288 id pressit geographum p. 142 sq. de ora inter Sacrum promunturium et columnas interposita verba facere: cui cum cetera nomina Asta Nabrissa Onoba Ossonoba conveniant, ne Maenoba quidem ab eadem est aliena. Memoranda fuit Hecataei urbs Straboni p. 156 sq. Quod cum apud Plinium III 11 sq. Maenuba fluvius sit a dextro latere in Baetim infusus, non inepte Ukert et Müller urbem Strabonis eo propemodum loco sitam fuisse censent, quo ille in Baetim influxerit. Quae Unger p. 219 n. 28 opposuit, minime mihi quidem videntur necessaria.

enim longius abest a freto, Mastieni autem proximi.' Cui addit Berkel Maenobam non Mastienorum, sed Bastulorum ascribi regioni. Ptolemaei (II 4, 6 sq.) locum nescio an respexerit. At quomodo potuit fieri, ut Ptolemaeus de Mastienis loqueretur! Immo inferiore aetate eam regionem, quam olim Mastieni tenuerant, tenebant Bastuli et Bastetani! Est non modo non discrepantia, sed potius consensus. Nec usquam legitur urbem longius distare a mari. Habes apud Ptolemaeum haec: *ἐν δὲ τῷ Ἰβηρικῷ πελάγει*; apud Melam: 'in illius (Baeticae) oris ignobilia sunt oppida .... Ex Maenoba Malaca' e. q. s.; apud Plinium: 'dein litore interno oppidum Barbesula ..... Suel Malaca ..... dein Maenuba cum fluvio ..... Oram eam in universum originis Poenorum existimavit M. Agrippa'. In ora igitur sita erat Maenobora; in ora habitaverant Mastieni. Cuius rei confirmationem vel ex locorum illorum indole elicueris, ex oppidis dico, quae una cum Maenoba enumerantur (Sex, Suel). Ac potuit facile vetusto logographo innotescere: quanquam de tempore, num re vera eius aetate exstiterit, aliunde non habemus compertum. At contra id nemo potest demonstrare non fuisse tam prisco aevo Maenoboram. Si vis etiam nomine ipso, quo usus est Hecataeus, pro argumento quamvis imbecillo utaris, quod per temporum volventium decursum in hominum ore adeo sit usu detritum, ut Romanorum scriptorum aetate ei responderet Maenoba. Nisi forte ceterum mavis corruptelam statuere ex dittographia litterarum OB ortam.

Multo magis incerta est res de

fr. 10 ap. Steph Byz. s. v. *Μολυβδίνη πόλις Μαστιηνῶν. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.*

Ac primum quidem hanc nominis formam ex librorum scriptura[1]) suo iure restituit Meineke[2]) probante Stiehlio Philol. VIII p. 593 ex collato loco Herodiani *περὶ διχρόνων* in Cram. Anecd. Oxon. III 291 (= Lehrs, Herod. scripta tria p. 359 et Lentz II 1 p. 13, 28). Conferendi autem praeterea Theognost.

---

1) *Μολυβδάνα* (η superscr.) R *Μολυβδάνα* AV.

2) Cf. etiam Lobeck path. proleg. p. 216 n. 27.

II 113, 33. Arcad. 195, 6. Suid. s. v. *Μολυβδίνη*. Stephani tmema Lentz ex more suo technici *καθολικῇ προσῳδίᾳ* inserendum curavit (I p. 333, 13). cf. praef. p. CLXXIV. Nos id tantum pro explorato habemus Herodianum eiusdem urbis mentionem ex Hecataei periodo prompsisse, quam apud Stephanum legimus.

Quo autem loco haec urbs aliquando sita fuerit, plane nebulis est obumbratum. Movers p. 602 n. 29 et Müllenhoff p. 148 quanquam ipsi dubitantes cogitaverunt haud aliam esse Selambinam Ptolemaei II 4, 7 [1]), non, ut videtur, nisi aliqua nominum similitudine quamvis admodum levi commoti, qua certi nihil ostenditur. Adde, quod idem oppidum inter Sex et Abderam interpositum apud alios vocatur simpliciter Sel ut a Plinio III 8 [2]) et Mela II 6, 94, ubi sine dubio cum Detlefseno l. l. Sel scribendum; corruptela, quam exhibent libri, 'Aderas Velex' aliqua ratione cum urbe Suel cohaeret, quae nunc apud Melam suo loco desideratur. Ex ipso nomine aliquid coniectando assecutus est Müller ad Ptol. p. 114: Molybdinam agnovit Urcos oppidum in sinu Urcitano situm, quippe quod ut hac aetate sic iam olim celebre fuisset plumbi fabricis. Est coniectura fortasse recta: attamen caret argumentum vi demonstrandi.

Sed inde non effici urbem Hecataei temporibus non exstitisse aut non in Mastienorum finibus sitam fuisse planum est. An, ut statim occasione data, quid de eiusmodi nominibus iudicandum sit, disseram, quotiescumque in Hecataei fragmentorum numero in nomen incidimus, cuius alioquin memoria exstet aut nulla velut Molybdinae — nam quod Herodianus eius mentionem ex Hecataeo repetivit, non arduum est adversario dicere ante Herodianum in periodum eam interpolatam esse, Ptolemaeorum credo aetate — aut solos posteros apud scriptores ut Sixi et Maenoborae oppidorum: ex eo inquam idonea evadit causa, cur suspicio nos subeat? Et in univer-

1) Cf. Ukert p. 351. Forbiger p. 44.
2) Cf. Detlefsen Philol. XXX p. 286.

sum admirabilis illa notitia, quam Hecataei propriam fuisse recte ex fragmentis colligitur, num re vera a vetustis illis temporibus tantopere abhorret, ut rara et insolita nomina ei potius demum aetati tribuenda sint, qua Iberiae totiusque occidentis condicio magis ad lucem prolata erat atque perducta? Sic Nissen *Ital. Landeskunde* I p. 7 n. Hecataei reliquias a Stephano servatas tanta nominum ad occidentem spectantium copia conspicuas esse dixit, quanta vix posset cum Herodoti inscientia conciliari.[1])

Sed primum quidem scire vellem, unde tandem interpolator vel retractator urbium alias prorsus ignotarum ut Molybdinae et similium memoriam hausisset? An, siquidem ne ad Ptolemaeorum quidem aetatem bene accommodata est nominum reconditorum ubertas, plane finxit sibi animo interpolator cum alia tum aliquam urbem Molybdinam et arbitrio ductus ascripsit Mastienis? Mira est ratio. Quid? Eodem nonne iure potest res in contrarium verti, ut dicatur nomen tam singulare per se abunde coarguere antiqui aevi se esse proprium? Ac reputandum est sexto saeculo Ionum, inprimis Phocaeensium, mercaturam et commercium, quod colebant cum occidentis regionibus, vel maxime floruisse: potuit igitur Milesius ille, qui ipso eo saeculo ad finem vergente materiam, quam elaborandam sibi proposuerat, sive itineribus faciendis sive ex aliis percontando congesserit, multa ex nautis percipere etiam de terris tantopere remotis. Reputandum deinde Hecataeum totius orbis periegesin composuisse, qualis ei innotuerat: quorum autem priscae aetatis scriptorum exstant libri, qui continua descriptione terras illustraverint et depinxerint, ut Strabonis Plinii aliorum? Herodotus sane de Iberia perpauca prodidit memoriae. At non tetigit nisi obiter eius regiones. Nec solus est conferendus: optimo iure Lipsius praeceptor insignissimus in medio posuit Herodorum. Iam et huius et quarti saeculi scriptorum ut Philisti Ephori Theopompi exstant frag-

1) Oblocuti sunt Nisseno iam Niese *Gött. Gel. Anz.* 1885. I p. 240 sq. 244. Lipsius, quaestiones logographicae p. 16.

menta tantum, nisi quod Ephorum aliqua ex parte supplet Scymnus ille qui dicitur. Ex periplorum numero habemus Scylacem et Avienum. Et cum historici illi id agerent potissimum, ut res gestas narrarent, geographicam autem rem ita tractarent, ut sive occasione oblata digressiones operi intexerent sive aliquot libros terrarum gentiumque descriptione implerent, de Scylace et Scymno iam disseruimus, quam celeri volatu alter litora peragret, alter gentes praecipue et paucas Iberiae urbes usque ad Pyrenaeum montem nominet. Quantulacumque autem ex his omnibus de vetustiore Iberia tradita accepimus, nihilosetius quam eximie Hecataeum confirment, et vidimus et videbimus! Quam acriter defendit Herodori unum illud fragmentum! Quantam lucem tenebris aspergit periplus Avieni! Cum his igitur Nisseno erat comparandus Hecataeus. Quod cum Herodorus gentes tantummodo, in his Mastienos recenseat, periplus autem, ubi de ipso Mastienorum agro agitur, non memoret nisi in universum multa Phoenicum loca: quid mirum, quod apud utrumque nihil de Sixo, de Maenobora, de Molybdina legis? Legeres, si nomina urbium singillatim essent allata. Et quid, si, cum Sixus et Maenobora etiam Romanorum aetate exstarent, Molybdina a Poenis sicut Maenaca armis capta et diruta est utpote urbs gentis cum Massiliensibus societate coniunctae, ut nec Scylax nec auctor peripli nec ullus alius posthac eam posset nosse ac memorare? Affatim puto manifestum esse, quam nihil ex aliorum priscae aetatis scriptorum silentio de Molybdina ceterisque Mastienorum oppidis contra Hecataeum iure concludatur. Credo vetustissimus ille logographus habuit accuratissimam terrarum notitiam. Sat habeo hoc loco semel de hac re exposuisse.

Restat

(fr. 7) ap. Steph. Byz. s. v. *Σύαλις πόλις Μαστιανῶν. τὸ ἐθνικὸν Συαλίτης τῷ κοινῷ λόγῳ. δύναται καὶ Συαλεύς.*

Quanquam auctorem hic reticuit Stephanus — vel epitomator. Philisti esse fragmentum suspicatus est Müller ad Ptol. p. 112 causis tamen non allatis. Fortasse Hecataeo —

id quod facilius erat ad coniectandum — propterea noluit tribuere, quod in explicatione Stephani non ut alibi Ionica forma servata est; Philisto autem num forte tribuit propter Stephani tmema s. v. *Ἐλβέστιοι*? Quo loco ex eis, quae supra (p. 30 sq.) disserui, id tantum demonstratur Philistum de Elbestiis verba fecisse, non de Mastienis. Immo cum Elbestiorum non videatur nisi ita mentionem fecisse, ut Carthaginiensium copiis in Sicilia res gerentibus eos ascriberet, plane recedit ab similitudine veri etiam urbes et ipsorum et vicinae Mastienorum gentis in Hispania sitas eum dinumerasse. Denique non potuit omnino Syalim urbem Mastienorum appellare, quam utpote a Phoenicibus olim conditam certe eius aetate habebant Carthaginienses, nec potuit alius quarti saeculi scriptor. Sed quis tandem? Supersunt ex eis, qui gentem commemorarunt, quod sciamus, Hecataeus et Herodorus. Hic num singulas urbes percensuerit, nescimus. Ceterum ipse Ionica forma usus est. Immo etiam ignotus ille scriptor, ex quo forte quis crediderit Stephanum huius urbis mentionem petivisse, cum quinti saeculi fuerit necesse sit, Ionica dialecto, si modo pedestri oratione librum componebat, usus esset. Quare cur non vis Hecataeo fragmentum vindicare, quem tres alias Mastienorum urbes in periegesi recensuisse idem Stephanus testetur? Nam hoc necessario statuendum ethnicographum, cum ter Ionicam formam in explicatione retinuerit, in hac urbe memoranda eam delevisse eodem modo, quo fortasse (cf. p. 28) in ipsius gentis nomine s. v. *Μαστιανοί* delevit, sive Herodoro fragmentum attribuis sive ignoto cuidam auctori. Ergo paene certa est Klauseni coniectura, qui hoc fragmentum inter cetera Hecataei recepit.[1])

Urbs autem quin eadem sit, quae postea Suel vocabatur, a Malaca occidentem versus in litore sita (hodie *Fuengirola*), dubitari nequit. Huc pertinent Ptol. II 4, 7. Plin. III 8. itin. Ant. p. 405, 8. geogr. Rav. IV 42 p. 305, 7. V 4 p. 344, 1. cf. Guid. 83 p. 515, 25. CIL II n. 1943. 1944. Deest apud

1) Probant coniecturam quamvis non tali argumentatione instituta Ukert p. 245. Movers p. 602 n. 29. Müllenhoff p. 146. Unger p. 198.

Melam II 6, 94; nam cum ibi legatur 'Aderas Velex', si Abdera et Ex nomina detraxeris, litteris, quae restant, sine dubio significatur Sel Plinii III 8 et Selambina Ptolemaei (cf. supra p. 87) ob enumerationis ordinem, non Suel, quod oppidum inter Malacam et Saldubam Melae erat interponendum.[1]) Erat autem vetus Phoenicum colonia.[2]) Itaque eadem plane in eam cadunt quae in Sixum. Nec potest, ut spero, contendi in eius mentione, si modo Hecataeo debetur, quicquam offensionis inesse aut, ut accuratius rei verba adaequem, impedire quicquam, quominus vindicetur Hecataeo.

2. Tartessus.

fr. 4 ap. Steph. Byz. s. v. *Ἐλιβύργη πόλις Ταρτησσοῦ. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Ἐλιβύργιος.*

(fr. 5) ap. Steph. Byz. s. v. *Ἴβυλλα πόλις Ταρτησσίας. τὸ ἐθνικὸν Ἰβυλλῖνος. παρ' οἷς μέταλλα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου.*

Quae urbium nomina cum ambigua sint, de Tartesso ipsa prius disputandum erit.

Tartessi nomen ad veterrimum aevum recedens Graeci adhibebant loco Tarsis Iudaeorum, ut iam pridem Veteris Testamenti interpretes cognoverunt.[3]) Spectat autem ad Hispaniae regiones, quas Phoenices antiquissimis temporibus negotiandi causa frequenter adibant et celebrabant.

Sed quidnam Tartessi nomine a Graecorum scriptoribus denotatum sit, lis est inter viros doctos. Constat primum fluvium sic esse appellatum, quem Baetim Baeticae provinciae fuisse legitur iam apud Strabonem III 148 et Pausaniam VI 19, 3 (cf. Eust. ad Dion. Per. 337). Quem Stesichorus in Geryonidis carmine (fr. 5 ap. Strab. l. l.) fabellam de Hercule enarrans

---

1) Perperam Melae locum huc iubent revocari Hübner CIL II p. 246 et Forbiger p. 43. Etiam Ukert p. 348 laudans Tzschuckium ad Mel. l. l. vol. II 2 p. 447 arbitratur falso loco Melam urbem posuisse.

2) Cf. Movers p. 638.

3) Cf. quos laudavit Cless PRE vol. VI p. 1627. Litterarum sanctarum locos ibidem invenis itemque apud Moversium p. 596 sq.

memoravit, ut omnino nomen illud cum fabularum fabulosis narratiunculis solet contexi [1]). Meminerunt praeterea eius Aristot. meteor. I 13, quanquam perperam eum ex Pyrenaeo monte ortum facit [2]); Avienus or. mar. 225. 285 sqq.; Steph. Byz. s. v. *Ταρτησσός* [3]); item nescio an auctor Argonauticorum, quae sub Orphei nomine feruntur, v. 1248 [4]). Postremo etiam Herodotum I 163, qui haec habet: *οἱ Φωκαιέες ..... τόν τε Ἀδρίην καὶ τὴν Τυρσηνίην καὶ τὴν Ἰβηρίην καὶ τὸν Ταρτησσόν εἰσι οἱ καταδέξαντες* et: *ἀπικόμενοι δὲ ἐς τὸν Ταρτησσόν* —, fluvium Tartessum dixisse propter articulum *τόν* consentaneum est [5]).

Sed etiam aliud significatur nomine Tartessi. Fuit tempus, cum putarent ipsos antiquos nihil certi de situ Tartessi habuisse compertum, nisi quod ad extremum occidentem nomen pertinere vulgo esset creditum. Atque inde venisse usu, ut alii — fluvium nunc omittimus — de Hispaniae regione Tartesso loquerentur, alii de urbe, quae sive hic sive illic olim fuisset sita [6]). Dein exstitit Movers copiosa disputatione ostendere conatus (p. 594 sqq.) urbem Tartessum omnino non fuisse; cuius si apud Graecos Romanosque scriptores inveniretur memoria, commenticiam eam esse et fictam inde a primi a. Chr. n. saeculi temporibus. Terram potius inter Anam flumen et columnas interiectam significari nomine Tartessi et, quae Baeti circumiaceret, regionem. Quod probavit Christio (p. 122) Müllenhoffio (p. 125) Meltzero (p. 35 sq.). Mutavit eius sententiam paulo saltem rectius intellectis Herodoti Scymnique locis mox laudandis Müller ad Scymn. 164: at oppidi illud com-

1) Cf. Movers p. 598 sqq.

2) Ex Aristotele Basilius in Hexaemero. cf. Müllenhoff *Hermes* II p. 252 sqq. (*Deutsche Altertumskunde* I p. 224 sqq.).

3) Quod tmema ignoto cuidam debet auctori. Avieni periplo, ut putat Müllenhoff p. 81 sq. Nonne potius Ephoro? cf. Scymn. 162 sqq.

4) Aliter Movers p. 604.

5) Itaque erraverunt Bähr et Abicht ad Her. l. l. Bobrik, *Geogr. des Herodot* p. 138. Recte illud perspexerunt Cless l. l. p. 1628 n. Movers p. 602 cum n. 30 b. Niese *Gött. Gel. Anz.* 1885. I p. 244.

6) Cf. Heeren, *Ideen* I 2 p. 50 sqq. Ukert p. 242

mentum retinuit. Contra vere urbem Tartessum aliquando exstitisse confidenter studuit comprobare Unger p. 216 sq., cui totus astipulatur Hansen p. 1427. Ac profiteor mihi quoque plane eum persuasisse. Namque rectissime mihi videtur inniti locis Herodoti IV 152 et Ephori (Scymn. 162 sqq.)[1]: ex quibus tam dilucide apparet urbem fuisse Tartessum, ut, si libera mente iudicas, clam te subducere non possis. His testimoniis censeo confidendum esse; nec contra quicquam eo demonstratur, quod Romanorum dominationis temporibus urbs non iam exstabat. Periit fortasse bello, quod Hamilcarem Barcam adversus Tartessios gessisse testatur Diodorus XXV 10, ut haud inepte coniectant Cless et Unger l. l. Quare accidit, ut postea hic illic quaereretur; ut alteri eandem fuisse dicerent quam Carteiam, alteri quam Gades[2]). Sed suo iure monuit Unger hinc partim scriptorum illorum inscientiam patefieri, cum alii apud Strabonem III 148 et Pausaniam VI 19, 3 oppidum illud inter duo Baetis sive Tartessi fluvii ora situm fuisse rectius protulissent, partim confirmari rursus re vera Tartessum urbem fuisse, quippe cum omnes de urbe Tartesso aliquid haberent cognitum. In his est etiam Avienus (cf. p. 64).

Quod cum paene pro certo sit urbem fuisse Tartessum, non tam certum mihi videtur, utrum omnibus locis eisque priscorum quoque scriptorum non spectet nisi ad oppidum nomen Tartessi an nonnunquam etiam ad regionem, in qua illud fuerit situm. Regionem Tartessum eo tempore exstitisse, quo flumini idem nomen fuisset, Unger negavit. Etenim Stephanum s. v. *Ταρτησσός* nomen voce *πόλις* explicare, *καὶ*

---

1) Moversium p. 608 iambographi fons fefellerat. Ephori notitiam partim ab eo redditam esse exposuerunt Marx ad Eph. fr. 43. 52. 55. Müller ad Scymn. 153. 167 sqq. 183. Matthiessen Annal. philol. suppl. III p. 884 sqq. Dressler, *Das Geschichtswerk des Ephorus. Bautzen* 1873. p. 11. — Hoc loco certe illum secutus est propter Celticae terrae mentionem.

2) Locos omnes summa diligentia congessit Movers p. 608 sq. Gades: cf. Sall. hist. II fr. 32 (Kritz). Cic. ad Att. VII 3, 11. Plin. VII 156. Valer. Max. VIII 13, 4. Ioann. Lyd. de ostent. 12 p. 44 A. Carteia: cf. Mel. II 6, 96. Plin. III 7. Sil. III 396. Paus. VI 19, 3. Denique memorandus est Appianus Iber. 2. 63 (Carpessus).

χώρα non addere; apud Strabonem III 148 autem dici *τὴν χώραν Ταρτησσίδα.* Quas causas ad demonstrandum non sufficere in promptu est. Nam licet quidam auctores ut Eratosthenes ad terram designandam *Ταρτησσίς* voce usi sint, tamen ex aliorum eaque magis communi consuetudine nomen *Ταρτησσός* etiam terram potuit significare. Quem vero Stephanus l. l. excerpsit auctorem, is eo ipso loco de urbe simpliciter locutus est.

Iam si eos locos recognoveris, quibus non solum affertur nomen, verum etiam explanatio additur, plerique, quantum inveni, oppidum Tartessum interpretantur [1]. Unger ut doceret inferiore demum aetate interdum Tartessi nomen ad terram significandam usurpatum esse, exempli causa attulit schol. Il. *Θ* 479 et Dion. Per. 337. Sed illic, ubi agitur de bello Gigantum adversus deos *ἐν Ταρτησσῷ* gesto, ipsam legimus explicationem: *πόλις δὲ ἔστιν αὕτη παρὰ τῷ Ὠκεανῷ;* nempe *ἐν* praepositio etiam cum loco convenit, ad quem aliquid geritur (cf. Iustin. XLIV 4, 1). Dionysii autem locus (v. 337), cum dicat Tartessum *ῥυηφενέων πέδον ἀνδρῶν,* quid? nonne ex poetico more loquendi ad urbem quoque potest referri? Quae vero paraphrasis et Nicephorus exhibent: *Ταρτησσός, τῶν πλουσίων . . . . ἀνδρῶν χώρα* vel *ἡ γῆ τῶν πλουσίων ἀνδρῶν,* ex ipsis poetae verbis sunt profecta et elicita.

Porro cum nudum legitur nomen, etiamtum aliquoties oppidum est manifesto Tartessus ut ap. Prisc. perieg. 334 sqq. Avien. descr. orb. 480 et omnino omnibus eis locis, ubi Tartessus cum Gadibus aut Carteia confunditur.

At exstant, ut tandem perveniam, quo tendo, loci, quibus dubites, oppidumne an regionem scriptores Tartessum intellexerint. Eos potissimum dico, qui ad fabellae alicuius nar-

---

1) Cf. Steph. Byz. s. v. *Ταρτησσός.* schol. Arist. ran. 478. Hesych. s. v. *Ταρτησσός* et *γαλῆ Ταρτησσία.* Suid. s. v. *Ταρτησσός* et *γαλῆ.* Eudoc. p. 105. Eust. ad Dion. Per. 337. Tzetz. ad Lycophr. 643. 838. Arsen. viol. p. 174. Macar. 2, 90. Bekk. Anecd. I 229, 4. Paucos illos locos excipio, quibus insula fuisse fertur: Plin. IV 120. schol. et Tzetz. ad Lycophr. 643. — Ceterum de ipso huius poetae loco res videtur dubia.

rationem pertinent. Velut de Arganthonio Tartessi rege (Herod. I 163. Anacr. fr. 8. cf. schol. Dion. Per. 332) vel de Hercule Tartessum aggresso (Pherecyd. fr. 33. cf. Eudoc. p. 216. — Apoll. II 5, 10, 4. 7. cf. schol. Plat. Tim. 24 E) vel de aliis fabulis (Solin. IV 1) vel etiam de Phoenicum cum Tartesso commercio (Ps. Aristot. mir. ausc. 135). Quippe Arganthonius in fabula non urbi tantum imperavit, sed etiam agro, in quo illa sita erat; quid, si, qui de eo fabulati sunt, hunc potius respexerunt quam illam? Nec latet memoria gentis Tartessiorum. Ipsum Arganthonium nonnulli perhibent non Tartessi, sed Tartessiorum regem [1]). Quorum non ita angusti exilesque erant fines. Ac mox videbimus urbem Tartessum non Phoenicum vetustam coloniam nec Phoenicum colonos fuisse Tartessios: erant haud secus ac Mastieni indigena gens Iberiae et sicut illi regionem Massiam et 'Massienam urbem', ita ipsi partem Hispaniae in eaque sitam 'Tartessum urbem' tenebant: iam valde dubito an nomen Tartessi a principio etiam de gentis finibus sit usurpatum. Hac igitur in re convenit inter nos et Moversium. Cui rationi praeterea non repugnaret, si, quod monet Movers p. 611 sq., Tartessiorum veterum regioni responderet Turdetaniae nomen posterioris aetatis proprium, vel si olim, uti postea Baetis nomen dedit provinciae Baeticae, cum Tartesso flumine etiam regio Tartessus, quae ei adiacebat, cohaesisset; non repugnaret denique, si Tarsis illa Veteris Testamenti terra potius quam urbs esset accipienda. Qua disputatione longe abest, ut oppidum Tartessus e medio tollatur.

Quod vero sunt inter recentiores, qui velut Cless l. l. licet recte urbem Tartessum teneant, Phoenicum coloniam eam sibi fingant, ut auctores sunt Arrianus anab. II 16, 4 (cf. Eust. ad Dion. Per. 453) et Avienus descr. orb. 613, qui nomen Tyriis vindicat colonis (cf. supra p. 64): haec testimonia nihil prorsus valent, cum poeta ille Romanus Tartessum cum Gadibus confundere consueverit, hoc autem oppidum certissime Phoenicum

1) Herod. IV 152. Luc. macrob. 10. Phleg. Trall. fr. 29, 6. Cic. de sen. 19. Plin. VII 154. Censorin. de die nat. 17, 3. cf. Serv. Aen. VII 662.

fuerit antiquissima colonia. Nec aliter de Arriano rem se habere statuit Movers p. 609. Qui quanquam urbem fuisse Tartessum iniuria negavit, tamen id merito videtur negasse (p. 595) urbem a Phoenicibus conditam esse, tanquam si Tartessii Phoenicii fuissent coloni. Tartessii sunt, non dico ut caute loquar, Iberi, sed indigena gens Hispaniae cum Mastienis Elbysiniis Cynetibus ab antiquis scriptoribus memorata. Quod sane quidem nonnulli Tartessios et Iberos distinguunt[1]) ut Ephorus (Scymn. 199), Diodorus XXV 10, Avienus or. mar. 254, id habet inde explicatum, quod ex vulgari priscorum auctorum consuetudine, inter quos Hecataeus quoque est, Iberum gentis notio angustiore sensu usurpata non solebat nisi ad partem orientalis paeninsulae orae referri, apud Avienum etiam ad tractum meridianae orae, ceterae autem gentes, Mastieni Elbysinii Tartessii, propriis nominibus afferebantur. In cogitandi igitur ratione et usu res vertitur. Contra ab sollemni loquendi ratione recedens propriam sibi finxit imaginem Herodorus, cum ceteras quoque gentes, quas modo dixi, Ibericae nationis voce complexus est. Itaque Tartessios non Ibericae, sed alius originis fuisse, fortasse Phoenices ex Müllenhoffii et Meltzeri sententia aut Ligures, quod posuit Unger, ex Hecataei aliorumque distinguendi consuetudine nequaquam recte colligitur. Idem credo colligendum esset de Mastienis Elbysiniis Etmaneis aliis. Id vero nescio an tenendum sit Tartessios, cum Carthaginienses Hispaniam aggrederentur, si non 'consanguinei' erant, at certe magis amica quam ceteros necessitudine ne dicam societate cum eis fuisse coniunctos (cf. p. 46). Hamilcaris aetate mutata est condicio.

Age vero accedamus ad eam quaestionem, quam late patuerint fines Tartessiorum. Eratosthenes *τὴν συνεχῆ τῇ Κάλπῃ Ταρτησσίδα καλεῖσθαί φησι* apud Strab. III 148. Inter Gletes et Elbysinios intermiscet Tartessios Herodorus. Omnium autem accuratissimam notitiam praebet nobis periplus Avieni.

Atque aperiunt, unde oriantur Tartessii, versus 223 sqq. cll. v. 254. In praecedentibus dicuntur Cempsos, qui Hispaniae

---

1) Cf. Unger Mus. Rhen. XXXVIII p. 180.

latus occidenti obversum colunt, excipere Cynetes, quibus tribuitur v. 201 Cyneticum iugum, quod idem est atque *Cap de S. Vicente*[1]); deinde v. 205 Anas per Cynetes fluens memoratur; tum ‘panditur rursus sinus’ v. 206, videlicet is sinus, qui ab Anae ostio[2]) usque ad Baetim porrigitur; v. 212 duae insulae afferuntur et cautes sacra Saturni v. 215; denique v. 222 sqq. legimus haec:

Hinc dictum ad amnem solis unius via est
Genti et Cynetum hic terminus. Tartessius
Ager his adhaeret alluitque caespitem
Tartessus amnis: inde tenditur iugum
Zephyro sacratum: denique arcis summitas
Zephyris vocata e. q. s.

Conferendi sunt versus 248 sqq.:

At Iberus inde manat amnis et locos
Fecundat unda: plurimi ex ipso ferunt
Dictos Iberos, non ab illo flumine,
Quod inquietos Vasconas praelabitur.
Nam quicquid amni gentis huius adiacet
Occiduum ad axem, Iberiam cognominant.
Pars porro eoa continet Tartessios
Et Cilbicenos.

Exponam de totius loci conexu, cum, posteaquam ut mihi videtur iam recte expositum est, novissimus interpres ad aliam sententiam discesserit.

Müllenhoff p. 114 sqq. Tartessios ab Ana fluvio initium capere statuit[3]) et cautem Sacram esse promunturium *Cap de S. Vicente;* Avienum autem maxima fuisse neglegentia, qui Anam cum v. 223 Cynetes a Tartessiis dividere dicat, tamen

1) Cf. Müller Philol. XXXII p. 107. Sonny p. 33. Aliter iudicat Unger Mus. Rhen. XXXVIII p. 194 sqq.

2) Vel a promunturio *Cap de S. Maria* (cf. Sonny p. 33 n. 4); nam quod amnis ante sinum, in quem influit, apud Avienum memoratur, huic non tantum tribuerim; potest facile hic quidem ordo enumerationis vel haec loquendi ratio esse poetae Avieni.

3) Haud secus Ukert p. 479. Movers p. 613.

v. 205 Cynetum agrum faciat perfluentem, nec minus quia v. 212 duas insulas et cautem Sacram proxime ab Ana abesse indicet, v. 222 autem nugetur inde (scil. ab Ana) usque ad Anam esse solis unius viam. Incusaverunt poetam etiam Christ p. 176 et Müller l. l. p. 107, nisi quod hic cautem Sacram agnoscit promunturium *Cap de S. Marıa* et hoc Cynetum et Tartessiorum confinium esse existimat. At obstat ipsa ea, quam criminibus in poetam coniectis levare studuerunt, discrepantia, quae tamen, num alia et probabiliore ratione possit levari, ad inquirendum invitat; obstat potissimum — idque plurimum valet —, quod v. 254 ab Ibero amne, qui hodie *Tinto* nuncupatur [1]), orientem versus Tartessii incipere dicuntur. Nempe Müllenhoff p. 120 cogitur suspicari eos etiam occidentalem ad Iberum adiacentem regionem habitare. Quasi hoc per se pateat! Et haec omnia sive male intellegendo sive leviter exprimendo sua culpa peccavit Avienus!

Quae offensiones ne a Sonnio quidem solvuntur. Facit nonnulla verba (p. 34) de parum accurato poetae loquendi usu, qui eiusmodi particulas ut 'hic hinc dehinc' tam libere ponere assueverit, ut earum nulla ratio haberi possit. Ita eum v. 222 quoque 'hinc' voculam usurpasse, cum in periplo non fuerit notatum nisi usque ad Anam uno die viam confici loco, unde fiat iter, omisso (scil. a iugo Cynetico). Particularum usum sane Avienum non propriis terminis diligenterque observatis coercuisse adeo non infitior, ut ipse antea (p. 79) simile quid monuerim: sed id mero arbitrio fingit vir doctus non declaratum fuisse disertis verbis in periplo, unde distaret via unius diei Anas flumen; fingit item excidisse viae indicationem inde a promunturio Ophiusae usque ad illum locum. Mox de mensura locorum accuratius disseram. Quod autem Anas v. 205 'ante tempus' commemoraretur, Avienum, cum in fonte Cynetes usque ad Anam pertinere dicerentur, fluvium obiter memoratum in suam descriptionem recepisse; idem fecisse v. 208. At cum v. 206 de sinu agatur, in quem ipse immittitur, suo loco Anas

1) Cf. Müllenhoff p. 119. Unger p. 211. Hansen p. 1427. Sonny p. 37.

ibi commemorabatur (cf. p. 97 n. 2). Ceterum quae in periplo inter se congruebant, Avienus semel recte expressisset (v. 223), altero loco falso (v. 205)! Denique versus 249 sqq., qui Sonnio impedimento sunt, tribuuntur interpolatori. Non modo ad neglegentem Avienum confugitur, sed etiam ad personatum auctorem. En nodus discissus, non solutus! Qua de re infra uberius mihi disputandum erit. Immo Ungeri (Philol. suppl. IV p. 207 sqq.) partes assector[1]). Anas fluit per Cynetes (v. 205). Cynetes excipiunt Tartessii (v. 223). Tartessii incipiunt ab Ibero (v. 254). Ergo Iberus est limes inter Cynetes et Tartessios. Simplicissima est ratio. De caute Sacra adeas Ungerum l. l.

De viarum mensura ut exponamus, restat. Ac spectemus situm locorum. Aryium iugum (v. 160. 172) non tam fuerit *Cap Carvoeiro* (Unger Mus. Rhen. XXXVIII p. 190 sq.) quam illud, quod *Ὀρούιον ἄκρον* cluet ap. Ptol. II 6, 2 [2]); deinde Ophiusae prominens (v. 171) videtur esse promunturium apud Olisiponem situm, quod hodie appellant *Cap da Roca,* non *Cap de S. Vicente* (Unger p. 194 sqq.). Hoc ipsum est iugum Cyneticum (v. 201), quod Unger (p. 194 sqq.) non diversum esse sumit a promunturio *Cap de S. Maria.* Conferas de his omnibus ceteros Avieni interpretes. Quod cum apud Avienum v. 162 ab Aryio iugo usque in columnas classibus esse cursus quinque dierum dicatur, v. 172 indidem ad Ophiusae prominens duorum, efficitur de reliqua orae parte inter Ophiusae prominens et columnas vel Gades [3]) interiecta cursus trium dierum. Iam intendamus ad v. 266. Ubi cum apud Wernsdorfium legatur 'Dictoque ab amni,' Müllenhoff p. 124 pro eo, quod traditum est 'Dictoque ab uni' procul dubio et lenius et rectius restituit 'Dictoque ab Ana', quod etiam Unger Philol. suppl. IV p. 214 et Holder laudavere. Haec autem est viarum computatio: uno die via conficitur ab Olisipone usque ad iugum Cyneticum, uno inde ad Anam, uno denique ab Ana usque ad Gades (v. 266). Nimi-

1) Cf. etiam Hansen p. 1427.

2) *Cap Silleiro?* Ukert p. 283. Häbler l. l. p. 26.

3) Cf. Sonny p. 23. 35 n. 3.

rum deminuuntur itinera, quo propius nauta ad regiones magis celebres accedit[1]).

Attamen latet difficultas. Ab Gadibus ad Anam est via unius diei (v. 266); ab Ibero usque ad Anam item unius diei (v. 222). Qui convenit? Necesse esse reor, quod Unger p. 209 monuit, poetae verba (v. 222) 'solis unius via' ad terrestre iter referantur. Reputes autem ab Ophiusae prominente usque ad Anam navigationis cursus mensuram celari: succedit mirum in modum mensura terrestris itineris v. 178 sqq.

Et rursus inde si petat quisquam pede
Tartessiorum litus, exsuperet viam
Vix luce quarta.

Tartessii ab Ibero sumunt exordium. Rursus quanto tempore navi quis vias permetiatur, iam inde ab Ana perhibetur (v. 266): reliquum est, ut dicatur, quantum Iberus ab Ana distet. Quod factum videmus ipso versu 222, ut ibi quoque de pedestri itinere agatur, quod forsitan — si modo libet Sonnio[2]) aliquid concedere — viator eadem via conficiat, qua quis ab caute Sacra Anam transgressus perveniat Olisiponem ab ora in interiora recedens, non litus ipsum premens usque ad Anae ostium.

Iam vero quousque in mediterraneis pertineant Tartessii — quod ad nostram de Hecataeo quaestionem aliquid valere infra noscemus —, haud ita certum videtur. Res est nobis cum Etmaneis et Ileatibus vel Eleatibus. Namque post Tartessi fluminis descriptionem (v. 283 sqq.) habet poeta v. 298 sqq. haec:

qua dehinc ab aequore
Salsi fluenti vasta per medium soli
Regio recedit, gens Etmaneum accolit.
Atque inde rursus usque Cempsorum sata
Ileates agro se feraci porrigunt.

Müllenhoff p. 129 Etmaneos putat superiorem fluminis partem

---

1) Cf. Müllenhoff p. 103.

2) Cf. p. 31 n. 1, ubi haec: 'terrestris itineris spatium indicare nisi in compendiis per regionem mediterraneam faciendis ineptum est, cum orae modus navium cursu definiatur.'

accolere; ad meridiem et occidentem versus eis acclinare Ileates; utramque gentem utrique ripae adiacere. Non magis assentior quam Christ Annal. philol. CIII p. 713. Quod autem Unger p. 222 opinatur ipse quoque Etmaneos utrimque [1]) circum Hispalim habitare, quos in occasum versus usque ad Cempsorum fines Ileates excipiant, lacus autem Ligustinus (v. 284) a Tartessiis dividat, ne id quidem certum mihi videtur. Etenim num recte 'aequor salsi fluenti' (v. 298 sq.) interpretatus sit lacum Ligustinum, valde dubito. Ac ne fluvius quidem Tartessus, de quo modo locutus est poeta, eis verbis significari mihi videtur[2]), sed ipsum mare, quod paeninsulae oras alluit, ut his versibus 298 sqq. non indicetur nisi mediterranea ab Etmaneis incoli (cf. v. 432. 483. 549. 622 [615]). Deinde et citra Baetim et trans eum utramque vel alterutram gentem incolere ex ipsis poetae verbis nullo modo concludere licet. Quod cum Ileates inter Etmaneos et Cempsos interiecti esse dicantur, veri est simillimum etiam Etmaneorum partem saltem aliquam a Baeti ad occasum solis spectare; nec quicquam opinor impedit, ne universos Etmaneos ibi habitare existimes et ab sinistra ripa excludas. Itaque si in mediterraneis a Tartesso fere flumine in septentrionem et occidentem colunt fortasse usque ad superiorem Iberi amnis alveum et inde excipiuntur ab Ileatibus, qui Cempsos attingunt, sequitur, ut non necessario putes Tartessios usque ad lacum Ligustinum tantummodo pertinere, sed etiam ampliores fines eis possis quidem tribuere, regionem dico ipsi flumini proximam eique etiam superiori. Nam hoc per se magnam habet speciem veri. Mirum ni Etmanei a dextro latere non adeo prope flumen accolant, ut eos ne pusillum quidem spatium proxime fluvium habitandi Tartessiis relinquere putes. Quatenus autem re vera Tartessii secundum Tartessum introrsus se porrigant, id manet obscuritate velatum.

Superest, ut de termino Tartessiorum in ipsa ora maritima

1) Cf. etiam Sonny p. 41.

2) Quanquam Avienus etiam cum de fluviis agit, usurpat voces aequor (cf. or. mar. 546. 627 [620]. descr. orb. 30. 335. 424. 1030) et 'fluentum' (cf. or. mar. 321. 626 [619]. 631 [624]. descr. orb. 425. 1160).

posito quaeramus. Ut mittam Sonnium, qui nixus v. 223 sqq. eum fuisse Tartessum fluvium existimat (p. 35. 41), huc spectant v. 254 sq.:

Pars porro eoa continet Tartessios
Et Cilbicenos

coll. v. 303: Maritima vero Cilbiceni possident

et v. 308 sq. Tartessiorum mons dehinc attollitur
Silvis opacus.

v. 317 sqq. monte ab illo, quem tibi
Horrere silvis dixeram, cum veneris,
Litus recline et molle harenarum iacet,
In quas Besilus atque Cilbus flumina
Urgent fluentum.

Quos iam supra tetigi exponens de Cilbicenis (cf. p. 39). Sat habeo iterum Ungerum (p. 229) laudare, qui Tartessios ab Cilbicenis Besilo (*Lirio*) fere flumine seiungi statuit.

Attamen latius patuisse videntur fines Tartessiorum. Ipse enim Avienus eo loco, quem supra (p. 34 sqq.) tractavimus, ubi quattuor illae gentes Chrysum accolentes enumerantur, v. 419 sqq. testatur Tartessios porrigi in Calacticum sinum; apud Malacam eorum fit mentio (v. 428); terminus denique erat in sinu Ilicitano (v. 462 sq.). Quid? quod etiam Ephoro Tartessii ibi habitantes innotuere (Scymn. 199)?

Sed priusquam singula persequamur, quaeramus, quemadmodum omnino, cum Tartessiis iam Cilbiceni successerint, tamen illorum mentio iterata et possit et debeat intellegi. Movers p. 613 sq. putat angustiore sensu Tartessi vocem non valere nisi fluminis regionem et Turdetaniae oram columnis et Ana terminatam, ex latiore autem usu etiam citerioris orae partem comprehendere. Quod ei videtur apparere cum ex posterioris aetatis significationibus, quae sunt Baetica et Turdetania, quarum usus ad priscum terrae nomen aptatus sit, tum ex praecipuo teste Avieno, qui, quaecumque tradiderit, ex antiquioribus partim Punicis fontibus sit mutuatus. Gentem igitur Tartessiorum vetusto aevo per magnam partem paeninsulae orae, quae ad meridiem et orientem vergit, esse diffusam. Conferendi

sunt etiam Müller ad Scymn. 199, qui Polybii illum locum (III 24) ad secundum foedus Poenorum Romanorumque spectantem ascivit, et Christ p. 174 n. 1[1]).

Denique memoranda est Meltzeri opinio. Exponit p. 35 sq. 152 sq. Tarsis sive Tartessi nomen antiquitus ad totam oram inde ab Ana usque ad promunturium *Cap de la Nao* spectavisse, quae Phoenicum veterum oppidis fuerit completa; Tartessios nempe ipsos Phoenissae originis eorum fuisse incolas. Indigenas postea gentes colonias aut delevisse aut ad minorem numerum reduxisse; Poenos denique gentibus illis subiectis Phoenicum adhuc superstites urbes suae vel societati vel dominationi adiunxisse et ipsorum colonos intermiscuisse. Quare esse factum, ut, cum tractus ille Libyphoenicum nomine comprehensus sit, Tartessi nomen contraheretur nec referretur nisi ad terram columnis ulteriorem. Atqui etiam posthac in sinu Ilicitano nomen inhaesisse ex memoria pristini status non oblitterata. Sane quidem Phoenicum oppida ab indigenis Hispanis occupata et dein a consanguineis Poenis quodammodo recuperata esse satis superque supra diximus. Sed rursus item sat verba fecisse nobis videmur Tartessios non fuisse Phoenicum colonos oppidorumque illorum incolas. Qua causa frangitur Meltzeri sententia. Immo magis videtur probabile Tartessios antiquitus brevioribus finibus coercitos latius se propagavisse, qui Gletum regionem post Herodorum obtinere coeperint idque, ut videtur, belli inter Carthaginienses et Massaliotas gesti temporibus (cf. supra p. 46. 57). Quid? quod apud ipsum illum mythographum Tartessiorum nomen non pertinet nisi ad oram, quae patet extra columnas? Inter Cynetes Gletesque et Elbysinios interponuntur.

Ex eo autem, quod modo dixi, aliquid affulget luminis huic quaestioni. Dicunt ad orientalem oram Hispaniae Tartessios priscis temporibus pertinuisse. At quonam modo eo usque pertinebant? Qualis ratio inter eos intercedebat et Elbysinios Mastienos Libyphoenices? Non possum facere, quin

1) Ubi quam antea (p. 122) opinionem conceperat, ipse — recte scilicet — deposuit.

de hac quoque re profitear Ungerum (p. 223. 234 sq. 246), quid rei esset, clare expressisse: loci, quos laudavi, ad colonias Tartessiorum spectant, quae ab ipsorum finibus procul aberant. Nec ita moleste nescio an videatur adiectivum ‘divites’ gentis nomini a poeta appositum (v. 423). Quid enim in ipso fonte reppererit, ut hoc ipsum ad exprimendum eligeret, quis est, qui sciat? An addidit ornatus causa? Sed utut est, nullo modo Avieni verba ita accipere licet, ut de continuo Tartessiorum agro cogites. Non magis diligenter ‘porrigendi’ (v. 424) verbum a poeta ad veram rei condicionem accommodatum est quam ‘terminus’ (v. 462) significatio[1]). Nimirum ille locus, a quo Tartessii ad sinus Calacticum et Ilicitanum non pertinebant, sed pertinuisse mente tantum cogitandi sunt, si Avieni verba spectas, intellegendus est Iberus fluvius, a quo initium capiebant ipsi ad Besilum fere amnem tantummodo pertinentes.

Iam accedamus ad ipsos Avieni versus 419 sqq.:

Hic Chrysus amnis intrat altum gurgitem:
Ultra citraque quattuor gentes colunt.
Nam sunt feroces hoc Libyphoenices loco;
Sunt Massieni; regna Selbyssina sunt
Feracis agri et divites Tartessii,
Qui porriguntur in Calacticum sinum.
Hos propter autem mox iugum Barbetium est
Malacaeque flumen urbe cum cognomine,
Maenace priore quae vocata est saeculo.
Tartessiorum iuris illic insula
Antistat urbem, Noctilucae ab incolis
Sacrata pridem: in insula stagnum quoque
Tutusque portus: oppidum Maenace super.

A Chryso flumine colonos Tartessios incipere opinatur Unger p. 239; at si, quae modo de voce porrigendi dixi, retines, nulla nos urget vis necessitatis. Quin etiam ob ‘terminus’ voculam (v. 462) aequum est locum, unde Tartessii — ab Avieno — tanquam se porrigentes inducuntur, Iberum intellegi, non Chry-

1) Cf. Unger p. 234 sq.

sum. Nihil impedit, quominus in citeriore quoque ripa Chrysum proxime Libyphoenices accolere (cf. supra p. 35) ac divites Tartessios (v. 423) apud Malacam (v. 428) vel omnino in sinu Malacitano consedisse credamus. Etenim cum apud Malacam Tartessios nominatos inveniamus, vix possumus Calacticum, qui dicitur, sinum cum Müllenhoffio p. 146 et Sonnio p. 45 sq. ad eam regionem retrahere, quae inde a iugo Barbetio (quod hodie vocant *Punta de Cala Moral*) ad meridiem vergit: simplicissimum videtur Calacticum sinum agnoscere sinum Malacitanum.

Quanquam illi plane contrarium ex poetae verbis eliciunt. Quia iugi Barbetii post Tartessios, qui in sinum Calacticum porrigantur, mentio fiat, necessario sinum, qui praecedat, nempe illum, qui a Chryso usque ad iugum Barbetium patescat, esse intellegendum. At accuratius consideremus rationem, qua singula ab singulis apud Avienum excipiantur. Agitur de Chryso. Percensentur primum gentes, quae ultra citraque colunt. In his Tartessii. Quorum mentioni per relativam enuntiationem adicitur, ubinam habitaverint, scilicet in sinu Malacitano. Attamen apud Chrysum etiamtum remanet descriptio. Dein memorantur Barbetium iugum et Malaca. Anticipata igitur est Tartessiorum sedium memoria, quae per praepositionem 'propter' cum eo loco, quo descriptio substiterat, a poeta conectitur. Itaque Calacticum sinum esse Malacitanum recte iudicavisse mihi videntur Unger p. 235 et Hansen p. 1428[1]. Quod si tenes, vix potes facere cum Sonnio p. 45, qui putat Avienum, cum in periplo post Tartessios nudum Calacticum sinum allatum deprehenderit, hunc cum illis mero arbitrio inductum coniunxisse verbo porrigendi; 'orationem' igitur — ut ipsius viri docti verbis utar — 'ab illis ad hunc rhetorice traducturum Tartessios usque ad Calacticum sinum habitare commentum esse.' 'Porrigendi' verbum sane

1) Ceterum aliud quid possis excogitare: verba 'qui porriguntur in Calacticum sinum' anticipatione quadam adhibita iam ad extremum Tartessiorum terminum v. 462 sq. spectare, qui tum, postquam eatenus provecta est descriptio, suo loco indicatur. Cuiusmodi praecurrendi rationis exemplum habes v. 223 sqq., ubi simulatque, unde Tartessii incipiant, dictum est, praemittitur mentio fluvii Tartessi.

est Avieni; sed videtur nihil esse impedimento, ne arbitremur re vera aliquo modo in periplo indicatum fuisse Tartessios (colonos) in Calactico sive Malacitano sinu habitare. Quanquam num praeter insulam Malacae obiectam in ipso illo sinu ampliora tenuerint Tartessii coloni, ignoramus. Quid vero nomini quale legitur 'Calacticus sinus' faciendum sit, in incerto est. Liceat mihi hanc quaestionem hic praetermittere; breviter infra ad eam redibo.

Restat extremus eius gentis terminus. Post iugum Traete (*Cap de Palos*) mentio inicitur v. 456 Theodori amnis (cf. Ps. Aristot. mir. ausc. 46) non diversi ab eo, qui dicitur Tader a Plinio III 19 (hodie *Segura*)[1]. Dein Phoenicum vel Carthaginiensium, qui illic incolunt, memoria continetur versibus 459 sq. Sequuntur v. 460 sqq.:

rursus hinc se litoris
Fundunt harenae et litus hoc tris insulae
Cinxere late: hic terminus quondam stetit
Tartessiorum; hic Herna civitas fuit.
Gymnetes istos gens locos insederant e. q. s.

Patet eum sinum agi, qui inter promunturia *Cap de Palos* et *Cap de la Nao* interiectus est, quem Ilicitanum appellant posterioris aetatis geographi. Sed quo loco Herna civitas sita fuerit, nescimus[2]. Quam prope eam urbem fuisse Unger suspicatur, quae nunc cluet *Alicante,* eo fortasse loco, quo posuerit *λιμένα Ἰλικιτανόν* Ptolemaeus II 6, 14. 'Terminus' autem vox iamiam vix latet: nam ibi quoque consederant Tartessiorum coloni. Quod confirmatur ab Ephoro (Scymn. 198 sq.) iam supra laudato.

Confirmari videtur praeterea eiusdem saeculi testimonio, dico secundi, quod Romani Poenique inierunt, foederis instrumentum. Nam *Ταρσήιον* nomen, quod apud Polybium III 24 exstat, vix iniuria Movers et alii cum Tarsis et Tartessi nominibus cohaerere suspicati sunt nec videntur redarguti ab

---

1) Cf. Ukert p. 482. Müller ad Scymn. 199. Christ p. 172. Müllenhoff p. 157. Unger p. 244. Sonny p. 49. Wilsdorf p. 21.

2) Cf. Sonny p. 49.

Ungero[1]), qui Massiliensem coloniam fuisse Tarseium auguratus est, tertiam nempe ex eis, quae teste Strabone III 159 non procul a Sucrone afuissent. Quod plane incertum. Si vero cohaeret, cohaeret scilicet cum Tartessiis illis colonis, quos in orientali Hispaniae litore habitavisse Scymnus testatur et Avienus. Hoc certe Müllero ad Scymn. 199 debemus concedere.

Quanquam quae ratio inter ipsa duo nomina *Μαστία* et *Ταρσήιον* intercesserit, difficile est dictu. Terrae significationem utrumque continere non posse satis opinor patet: nam ut omnino ratione caret totos orae tractus pro terminis navigationis constituere, sic eo magis careret ratione, si duae diversae eiusdem litoris regiones statuerentur. Eandem videlicet causam impedire, ne et Mastia et Tarseium simul urbes fuisse affirmarentur, rectissime notavit etiam Meltzer p. 520. Satis erat unam nomine designare, altera supervacanea. Atqui supra (p. 29) vidimus Mastiam agrum esse Mastienorum: efficitur, ut Tarseium urbem esse dicamus, quod plurimi profecto dicunt inter viros doctos. Cuius conclusionis fidem auget Stephanus s. v. *Ταρσήιον πόλις πρὸς ταῖς Ἡρακλείαις στήλαις. Πολύβιος τρίτῳ*, qui nomen quidem ipsum Polybii testimonio comprobavit, explicationem vero inde non repetivit[2]). Iam quidni oppido alicui, quod illic Tartessii habebant, nomen Tarseium fuisse credamus[3])? Ac reputemus, quam probe concinat, quod hunc terminum Romanorum navigationi pepigerunt Carthaginienses, qui secundum Avieni periplum saeculo quinto exeunte vel quarto ineunte usque ad ipsam illam regionem pertinebant, quo accedit Libyphoenicum apud Scymnum mentio.

Attamen residet difficultas. Etenim ne id quidem aequum est cogitari et regionem et urbem termini loco esse constitutas ita, ut utraque idem valeret. Nec possunt probari, quae adhuc

---

1) Cf. Mus. Rhen. XXXVII p. 198 et Philol. suppl. IV p. 197. 250.

2) Cf. Unger Mus. Rhen. XXXVII p. 198.

3) Ceterum si re vera Moversii sententia falsa esset, tamen id tantum ad irritum caderet, quod Tarseium nomen fuisse oppidi Tartessiorum statuimus; exstitisse autem in illa regione oppidum Tarseium cum fiducia teneremus.

prolata sunt conamina nodi solvendi. Ungeri illam coniecturam de Corsicae quadam urbe Mastia ab omni probabilitate alienam esse antea (p. 29 n. 3) diximus; quod vero Meltzer p. 520 suspicatur in instrumento tale quid indicatum fuisse, quod Graeci ita exprimant, ut scribant *Μαστία Ταρσηίων* (Mastia Tartessiorum), propterea improbabile est, quod Mastia non locus quidam erat in Tartessiorum finibus situs vel Tartessiis aliquo modo obnoxius, sed tota regio gentis Mastienorum [1]). Certi quicquam vix licet statuere: sed id persuasum habeo errorem aliquem Polybii verbis subesse, id quod eidem Meltzero in mentem venit. Ac praestat rem in incerto relinquere [2]).

Haec postquam de Tartesso Tartessiisque praemonui, ut statim a principio, qualis adumbranda esset imago, illucesceret, iam perscrutemur Hecataeum, num quid in eis fragmentis, quae quidem huc faciant, lateat, quod ab imagine illa adumbrata discordet.

Ac primum quidem propter ipsam rem consentaneum est Hecataeum extremo saeculo sexto Tartessi nomen in periodo afferre potuisse. Etenim vel septimo saeculo regionem, quam Tartessi nomine significabant, attigerant Graeci, qui cum Colaeo Samio vi tempestatum illuc deferebantur (Herod. IV 152). Deinde Phocaeenses cum occidentales regiones tum eam ipsam oram obierunt, quos ab Arganthonio Tartessi rege liberaliter

1) Mastiam urbem accipiunt praeter Meltzerum Ukert p. 244 cum n. 7. Müller ad Scymn. 199. Christ p. 168. Müllenhoff p. 152 sqq. Vollmer Mus. Rhen. XXXII p. 619. Wilsdorf p. 21 cum n. 1. Magdeburg l. l. p. 32. —

Sero animadverti, quae disputat Rühl, *Vermischte Bemerkungen.* Annal. philol. CXXXVII p. 347 sqq. Illud quidem recte negat *Μαστία* vel *Μασσία* nomen ad urbem spectare; sed minus feliciter eo mihi videtur inclinare, ut *Ταρσήιον* oppidum in Africa situm fuisse dicat. Nec assentior, quod 'Massienae urbis' mentionem, quae fit apud Avienum — nomen ipsum sane reticetur —, in periplo non exstitisse existimat, sed a poeta descriptioni esse insertam, qui hac ratione Carthaginis Novae situm significaverit.

2) Cf. Soltau Philol. XLVIII p. 140 n. 14.

receptos esse idem fabulatur Herodotus I 163. Hi nempe erant, qui Adriam et Tyrrheniam, Iberiam et Tartessum in notitiam Graecorum perferrent. Itaque factum est, ut Stesichorus Tartessum fluvium in Geryonidis carmine memoraret (fr. 5 ap. Strab. III 148); ut fabulam de Arganthonio aetatem centum et quinquaginta annorum nancto respiceret Anacreon (fr. 8 ap. Strab. III 151); ut Pherecydes Atheniensis, unus ex recentioribus logographis, qui circa medium quintum saeculum (ol. 81) vixit, Herculem Tartessum narraret pervenisse (fr. 33 ap. schol. Apoll. Rhod. IV 1396); ut Herodorus (fr. 20) Tartessios in meridionali Iberiae ora habitare novisset; ut Herodotus ipse IV 152 *ἐμπόριον τοῦτο* Tartessum vocaret, quasi aetate sua notitia in vulgus esset pervagata; ut denique eodem quinto saeculo Tartessiae mustelae (Herod. IV 192) et Tartessiae muraenae (Aristoph. ran. 475) omnibus essent notae. De quarti saeculi testimoniis conticescere licet, quae quidem ad nomen tantum pertineant. Potuit igitur Tartessum nosse Hecataeus ac noverat.

Sed quale noverat nomen Tartessi? Ibyllam urbem (fr. 5) in praesens omitto. Habemus apud Stephanum s. v. *Ἐλιβύργη πόλις Ταρτησσοῦ* (fr. 4). Etiam nomen ipsum 'Elibyrge' velim nunc removeri: solam curamus explicationem. Ac videtur Moversii Müllenhoffii aliorum sententia quodammodo confirmari. Urbs aliqua Tartessi memoratur: ergo Hecataeus Tartessum in terrae vel regionis loco habebat. Sed ad regionem quoque Tartessi nomen spectavisse ne ipse quidem negavi. Itaque si Hecataeus re vera Elibyrgam Tartessi oppidum appellavit, bene hoc quadrat ad ea, quae supra (p. 93 sqq.) exposui. Attamen ne constat quidem illud de Hecataeo: quem perfacile potes cogitare ita huius urbis mentionem intulisse, ut eam Tartessiorum esse simpliciter diceret, Stephanum autem inde Tartessi nomen ad lemma conformandum adhibuisse. Quod hic quidem valde est veri simile: nam ut Stephani et omnino posterioris aetatis sollemnis erat sententia Tartessum esse urbem, non terram (cf. supra p. 94), sic non inusitatum est Stephano pro gentis nomine, quod apud auctorem erat, supponere urbis significa-

tionem. Exempla nonnulla supra (p. 27) attuli. Ceterum hoc unum est Ungero refugium, quem memineris quaeso contendisse eo tempore, quo Baeti nomen Tartesso fuisset, terram Tartessum non exstitisse. Nam aliter hoc Hecataei fragmentum esset impedimento.

Qualis vero fuit Tartessiarum civitatum status Hecataei aetate? Regnum Tartessi quondam reges habuere. Arganthonium Tartesso imperavisse in fabula est. Quae fabula id certe demonstrat Tartessios sui iuris fuisse nec alii populo subditos. Quod teste Herodòto I 165 tum, cum Phocaea per Harpagum capta est anno a. Chr. n. 542, Arganthonius iam mortuus fuisse fertur, inde nihil evincitur ad eam, quam tractamus, quaestionem collustrandam. Sed Tartessum eo tempore, quo Hecataeus periodum condidisset, libertatem amisisse et Carthaginem omnibus veteribus Phoenicum coloniis, quae in occidentali orbis parte erant, praeesse coepisse a Müllenhoffio p. 111 non recte affirmatum est propter ea, quae antea eruimus et de Carthaginiensium in Hispaniam invasione et de Tartessiorum gentis condicione et de ea, quae inter utrosque intercessisse videtur, ratione. Inimicitias enim inter utrumque populum Hamilcaris demum temporibus (Diod. XXV 10) exortas esse credideris. Nemini igitur Hecataei aetate obnoxii erant Tartessii nec Carthaginiensibus nec ulli alii nationi. Huic autem libertatis condicioni optime convenire hoc Hecataei fragmentum, quod Tartessiorum oppidi mentionem continet, apparet.

Iam vero de ipsa urbe Elibyrga quaeramus. Semel praeterea legimus nomen apud Arcadium 105, 12; unde facile est divinando assequi Herodianum nomen illud ex Hecataei periegesi deprompsisse[1]). Ac fuerunt[2]), qui ab Elibyrga non differre putarent Iliberrim urbem, cuius mentio fit apud Plin. III 10. Ptol. II 4, 11 [9] et in titulis CIL II n. 2069 sqq. Erat oppidum

---

1) Cf. Lentz praef. p. CLXXIII.

2) Velut Pinedo ad Steph. Byz. l. l. Pauly RE vol. IV p. 110. Boudard *Revue archéol.* XIII (1857) p. 187. Quo inclinant etiam Ukert p. 244. 364 et Forbiger p. 46.

Baeticae, quod hodie vocatur *Granada*[1]). Alii[2]) Elibyrgam pro eadem habent, quae Iliturgi dicitur Livio XXIII 49 (cf. Priscian. VI 13). XXIV 41. XXVI 17. XXVIII 19. 20. 25. XXXIV 10. Plinio III 10. itin. Ant. p. 403, 2; *Ἰλούργεια* Polybio (XI 24) ap. Steph. Byz. s. v.[3]); *Ἰλυργία* Appiano Iber. 32; *Ιλουργίς* Ptolemaeo II 4, 10 [9]. Alii utrum rectum sit, in dubio relinquunt[4]).

Duo exstant tali modo coniectandi fundamenta: alterum nominum similitudo, admodum tenue profecto et lubricum; alterum Stephani explicatio, quod multo sane certius atque firmius. Hanc ad argumentationem adhibere utinam nobis liceret! Namque lemmata, quamvis nonnunquam non ita res se habeat, tamen plerumque ipsa quoque a Stephano ex Hecataeo hausta et ex eius more variis modis conformata habeantur necesse est. Quocirca priusquam lemmatis nitamur, id nobis propositum est, num lemmata plena et integra cum priscae aetatis scriptorum notitia congruant, examinare. En misera ratio, quae intercedit inter nomina ex lemmatis definienda et lemmata nominum examinanda. Proclivis sane patet Klauseno via argumentandi nobis molestis impedimentis obstructa. 'Iliberris urbs neque Tartesso flumini adiacet neque Tartessi urbis vicina est, sed Mastianorum dicioni rectius attribuenda'. Assentitur Müllenhoff p. 111 n. Recte nimirum. Recognosce mecum imaginem, quae Avieni descriptionem intuenti ante oculos obversatur: iam videbis circa Iliberrim non Tartessios neque ipsos neque colonos depictos, sed Mastienos illos a Poenis in mediterranea repulsos. Unde et de Herodori illis, qui sunt *παράλιοι,* Tartessiis et de Tartessiaca urbe Elibyrga, quam Hecataeus memoravit, facile elicitur conclusio. Quod si quis dixerit, cum Iliberris, quae videatur Elibyrga fuisse, Tartessi oppidum appellari non potuerit, fragmentum esse suspectum, primum opinor, quicumque ratione et via argumentatur, cavebit omnino, ne

1) Cf. Hübner CIL II p. 285.
2) Ut Holstenius ad Steph. Byz. l. l. Klausen. Müllenhoff p. 111.
3) Cf. Magdeburg l. l. p. 30.
4) Cf. Hübner l. l. Müller ad Ptol. p. 120.

quid inferat in antiquos scriptores, quod eos reddat suspectos. Deinde si Elibyrga non fuisset diversa ab Iliberri ideoque Hecataei aetate Tartessi vel Tartessiorum urbs non potuisset vocari, quo tandem tempore potuit? quando exorta est illa notitia inque Hecataei opus interpolata? Haud dubie post Avieni peripli aetatem. Sed per quartum saeculum vix fuerint res, quales ex Avieno cognoscimus, ita immutatae, ut Tartessii in mediterraneis circa Iliberrim habitarent. Quin etiam tertio saeculo dubito an in eodem fere statu res perseveraverint usque ad Hamilcaris Hannibalisque tempora. Accedit enim posterioris aetatis condicio. Quae hic eo rectius potest adhiberi, quod eam non ad pristini aevi tenebras simpliciter transferimus, sed, quoniam vetustam rerum indolem naturamque clarissime ex Avieno habemus compertam, ex recentiore condicione non cogimus aliquid nisi de tempore, quod medium est interpositum. Habitabant autem Bastetani ad Orospedam ac paene Malacam cum Oretanis attingebant teste Strabone III 156. 162 sq. Bastetaniae ad mare vergenti Plinius III 10 attribuit oppida inter Baetim et oram maritimam interiecta, in his ipsam Iliberrim[1]). Quae vestigia indagantes nos eo perducunt, ut etiam quarto tertioque saeculo ibi Mastienos incoluisse arbitremur. Iam ad ipsa Punicorum bellorum tempora pervenimus. Nullo igitur temporis spatio Iliberris potuit dici urbs Tartessiorum ac ne ab interpolatore quidem nescio quo.

Reliquum est, ut colligamus Iliberrim non fuisse Elibyrgam, quod Klauseno faciliore sane negotio concludere licebat. Ceterum ut hoc statim addam, singulare illud Elibyrgae nomen optime convenit cum accurata Hecataei notitia. Contra a tertio saeculo alienum videtur; ac mirum foret, si tum, cum Carthaginienses viam extremas occidentis regiones obeundi praeclusam tenerent (cf. Eratosth. fr. I B 9 [Berger p. 49] ap. Strab. XVII 802), Graeculus quidam homo tam bene illas cognitas

1) Obstare videtur locus Ptolemaei II 4, 9—11 [9], qui eo usque pertinentes facit Turdulos. Attamen hic potest removeri, quippe cum unus ceteris de Turdulorum sedibus testimoniis repugnet. cf. Pol. (XXXIV 9, 1) ap. Strab. III 159. Strab. III 148. 151. Mel. III 1, 4. Plin. III 8. 13. 14.

habuisset, ut Iliberris vel alius Tartessii oppidi memoriam ex Hispaniae mediterraneis expromptam posset afferre et in Hecataei periodum infarcire. Cf. quae de Molybdina supra disserui (p. 87 sqq.).

Altera est opinio Elibyrgam fuisse urbem Iliturgim. Ac suspicatus est Klausen[1]) logographum fortasse scripsisse Ἐλιθύργη vel Ἐλιδύργη. Utrumque sane ad litterarum ordinem probe quadraret; sed tam ambigua res est, ut ab omni abstineam disceptatione. Illud vero si non certum, at perquam probabile tamen mihi quoque videtur. Erat autem Iliturgi Baeticae oppidum ad fines fere provinciae prope Baetim situm[2]). In Hannibalico bello ob defectionem proditionemque a Scipione captum et dirutum est (Liv. XXVIII 19. 20. Pol. et App. ll. ll.). Quodsi haec urbs propter nominis similitudinem Elibyrga fuit, Hecataei temporibus Tartessii secundum ipsum Tartessum flumen inde ab ostio eo usque propemodum videntur pertinuisse, quatenus Romanorum aetate Baeticae provinciae fines patebant. Quod quanquam nullo testimonio confirmatur, tamen, cur statui nequeat, non video. Etenim vel per se consentaneum est Tartessiorum regionem fluvio fuisse proximam, praesertim illam agri fertilitate insignem, quae simul praeterea propter metallorum copiam Tartessiis prosperam praebebat potestatem cum alienis populis commercii habendi colendique. Iam vero supra (p. 100 sq.) studui exponere eorum sententiam non esse necessariam, qui apud Avienum Etmaneos prope medium fere Tartessi alveum accoluisse rati ab Iliturgi vel Elibyrga excluserunt Tartessios. Immo Etmaneorum sedes, quales definivimus, minime impediunt, quominus Avienum interpretantes tam latos fines Tartessiis assignemus, ut fluvium proxime habitantes hoc quoque oppidum, de quo agimus, tenere potuerint. Ex Avieni autem periplo licet optimo iure etiam de Hecataei aetate aliqua coniectare. Atque etiamsi de hac re falsi fuimus, etiamsi Tar-

1) Non Müller, ut putat Hübner l. l., cum fragmentorum historicorum ille editor in Hecataeo plerumque Klauseni notas expresserit.

2) Cf. Ukert p. 380. Forbiger p. 41. Hübner CIL II p. 297. Detlefsen Philol. XXX p. 291 sq.

tessii non usque ad Iliturgim pertinebant, tamen potuit logographus, qui fortasse urbem illam prope Tartessum fluvium sitam esse audiverat, facile eam Tartessiis vindicare, quorum sedes non procul a fluminis regione abesse pronum erat conicere. Nam si Iberiam, licet magna fecerit itinera ἀνὴρ πολυπλανής (Agathem. I 1), non ipse adiit, tamen multa certe rescivit ex navigatoribus et mercatoribus, qui ad illas regiones commeaverant. Et quid mirum, quod ei innotuerat etiam urbs tam longe a freto distans? nonne auctore Herodoto I 163 Phocaeenses etiam fluvium Tartessum ad Graecorum scientiam pertulerant? Denique id quoque potest cogitari Hecataeum in conexu loci, quo Elibyrgae meminit, flumen Tartessum, cui adiacebat, commemorasse, Stephanum autem inde Elibyrgam interpretatum esse πόλιν Ταρτησσοῦ.

Alterum fragmentum (5), quo Ibyllae Tartessiae oppidi memoria continetur, Hecataeo vindicare ausus est Klausen, quanquam auctoris nomen apud Stephanum nunc quidem non legitur. Ad consensum inclinat Müllenhoff p. 111 n.; cautius antea iudicaverat Movers p. 602 n. 30. Antiquiori certe debetur scriptori; nec, si confertur fr. 4, obstat illud Ταρτησσίας, quod in lemmate est, ne de Hecataeo cogitemus: Stephani solius arbitrium hic quoque prodi mihi videtur. Et quoniam fragmentum a Klauseno in numerum reliquiarum receptum est, etiam in hoc inquiramus: quodsi male res successerit, tamen integer manebit Hecataeus incolumisque.

Nusquam alibi Ibyllae nomen deprehendimus. Atque ut omittam Berkelium, qui suspicatus est eandem urbem fuisse Ibalsam sive Balsam Lusitaniae, alii[1]) ad Ibyllam trahi iusserunt Hispalim Baeticae oppidum, quod tam notum est, ut scriptorum locos afferre supersedeam[2]). Sed multo rectius iam Ortelius huc rettulit Ilipam, cuius meminit Strabo III 141 sq. 174 sq., quippe cum apud Stephanum addantur haec: παρ᾽

---

1) Sic Caro ap. Ukertum p. 353. Holsten. ad Steph. Byz. s. v. Movers l. l.

2) Cf. Ukert p. 353. Forbiger p. 39 sq.

οἷς μέταλλα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, Strabo III 142 autem tradat maximam argenti copiam esse *ἐν τοῖς κατὰ Ἴλιπαν τόποις*. Ecce lepidus consensus, qui nos a suspicando paene ad confidendum perducit. Probaverunt coniecturam Klausen et Müllenhoff p. 111 n. Attamen Klausen in nomine 'Ilipa' aliis exemplis probando lapsus est, cum allato praeterea Livii loco XXXV 1 contendit apud Plinium esse formam Ilipulam. Sunt singula nomina haec:

I. Ilipa.

Oppidum Baeticae Baeti adiacens, quod septingenta ferme stadia a mari aberat.

Polyb. XI 20. Strab. III 141 sq. 174 sq. Ptol. II 4, 13 [10]. Liv. XXXV 1. (Silpia XXVIII 12). Plin. III 11. CIL II n. 1085. 1091.

II. Ilipula.

1) Ilipula Magna sive Laus, oppidum eius Baeticae partis, quae ad orientem vergebat, conventus Cordubensis.

Ptol. II 4, 11 [9]. Plin. III 10.

2) Ilipula Minor, oppidum stipendiarium in eadem Baeticae parte a Baeti ad meridiem et orientem solem sita, conventus Astigitani[1]).

Plin. III 12. CIL II n. 1469. 1470 in addend. p. 702.

3) Illipula, oppidum alterius Baeticae partis inter Baetim Anamque interpositum, conventus Hispalensis.

Ptol. II 4, 12 [10]. itin. Ant. p. 432, 1 (Ilipa). geogr. Rav. IV 45 p. 317, 14 (Hilpula). CIL II n. 954.

Tres igitur eiusdem Ilipulae nominis urbes distinguendae sunt et inter se et ab Ilipa, de qua nos agimus[2]).

Quodsi haec Ilipa est Ibylla, quam memoravit sive Hecataeus sive alius scriptor vetustus, Tartessiorum fuit aliquando Ilipa. Qua in re nihil prorsus miri inesse spero libenter mihi

---

1) Quo revocaverunt Hübner CIL II p. 200 et Müller ad Ptol. p. 119 etiam Ilipam itinerarii Ant. p. 411, 2 et Olipium geogr. Rav. IV 45 p. 316, 15.

2) Cf. de diversis his oppidis Ukert p. 263. 371 sq. 374. Forbiger p. 46 c. n.; 48. Hübner CIL II p. 122. 141. 200. Müller ad Ptol. p. 119. 121. 125. Detlefsen Philol. XXX p. 288 sq. 295. 298.

quemvis concessurum, si, quae de Elibyrga exposui, recta esse sibi persuaserit. Nam quae in illam cadunt, eo magis certiusque cadunt in Ibyllam sive Ilipam. Itaque simpliciter ad ea relego. Reliquum est, ut concludam non esse, cur hoc fragmentum Hecataeo abiudicemus, aut ut accuratius loquar, non esse, cur ei non attribuamus.

Haec de Tartesso.

3. Iberi.

Transeo ad Iberos perscrutandos. Pertinent huc Hecataei fragmenta 11—18. Atque ita materiem mihi liceat disponere, ut in praesens eis omissis, quae nimis incerta sunt, primum dicam de gentibus, deinde de oppidis.

Ilaraugatae.

fr. 14 ap. Steph. Byz. s. v. *Ἰλαραυγᾶται οἱ Ἴβηρες. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. καὶ Ἰλαραυγάτης ποταμός.*

Hos Ilaraugatas affirmat Klausen eosdem fuisse atque Ilercaones sive Ilergetes sive Ilurgetas sive Ilercaonenses sive Illurgavonenses, populum Iberi fluminis ripas tenentem. Falso omnes confudit. Discernuntur recte Ilercaones et Ilergetes.

a. Ilercaones.

Habitabant in orientali Iberiae ora Edetanos excipientes inde a fluvio Uduba vel Udiva, qui a Sagunto oppido septentrionem versus in mare cadebat: patebant usque ad Iberum ipsi excepti a Cessetanis cum Tarracone oppido (cf. Plin. III 20 sq.). Quocum conspirat Ptolemaeus, qui II 6, 16 post Edetanos maritimos enumerat Ilercaones, dein Cosetanos cum Tarracone; altero autem loco II 6, 64 [63] Edetanis mediterraneis, qui Iberum attingunt, in orientem finitimos facit Ilercaones eisque complures tribuit urbes. Non dubium est, quin huc spectent Ilurcaones et Ilercaonia Livii (fr. 19 ex libro XCI vol. IV p. 227 sq. Hertz); Ilergavonenses eiusdem Livii XXII 21; Illurgavonenses Caesaris bell. civ. I 60.[1]

---

1) Cf. Ukert p. 316. 418 sqq. Forbiger p. 54. Müllenhoff p. 168.

b. Ilergetes.

Habitabant in sinistra Iberi ripa cum aliis gentibus *ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἴβηρος καὶ τῆς Πυρήνης τμήματι* (Ptol. II 6, 65 [64]) ac praecipuas tenebant urbes Oscam (hodie *Huesca*) et Ilerdam (hodie *Lerida*) ad Sicorim (*Segre*) fluvium sitam (cf. Strab. III 161. Ptol. II 6, 68 [67]). Secundum Ptolemaeum, quocum Strabo l. l. coll. III 156 conveniret, non erant nisi mediterranei. Tamen teste Plinio III 21 ipsum mare videntur tetigisse, qui oram tantum peragrans post regionem Cessetaniam enumerat regionem Ilergetum, oppidum Subur, flumen Rubricatum, a quo Laeetani et Indigetes, cum apud Ptolemaeum II 6, 16 sqq. ordinem habeas hunc: *Κοσητανῶν* (17) *Λαιητανῶν* (18) *Ἰνδιγετῶν* (20 [19]) *παράλιοι*. Id autem certissimum est hos immane quantum differre ab Ilercaonibus. Ilergetum praeterea mentionem faciunt Polyb. X 18 coll. Liv. XXVI 49; porro Liv. XXI 23. 61. XXII 21. XXVIII 32. XXIX 2. 3. XXXIV 11. 12[1]). Ex collatis Livio XXI 23 et Polybio III 35 luculenter elucet ne eos quidem, qui apud hunc *Ἰλουργῆται* appellantur, diversos esse ab Ilergetibus. Contra supra (p. 111) vidimus nomina, quae sunt *Ἰλούργεια* (Pol. (XI 24) ap. Steph. Byz. s. v.), *Ἰλυργία* (App. Iber. 32), *Ἰλουργίς* (Ptol. II 4, 10 [9]), ad Iliturgim Baeticae oppidum referenda esse[2]).

Ex his, quae modo de Ilergetibus attuli, testimoniis nullum est vetustius secundi belli Punici temporibus: solus inter antiquiores videtur hic quoque esse Hecataeus. Quanquam exstitit vir doctus, qui in priscorum scriptorum reliquiis vestigia eiusdem gentis indagasse sibi visus est. Scilicet multum valent ad Hecataeum aequalium aut ferme aequalium testimonia. Itaque etiam hanc quaestionem tractaturus sum, quanquam nos longe rursus abstrahit ab Hecataeo.

Ratus est Müller ad Ptol. p. 192 non alios nisi Ilergetes fuisse Igletes vetustiorum auctorum, quos respiceret Strabo

1) Livii loco XXI 22 error videtur subesse (cf. Weissenborn ad h. l. et Schweighäuser ad Pol. III 33 vol. V p. 554 sq.). Apud Polybium III 33, 15 legitur *Λεργητῶν* Iberica origine omissa.

2) Cf. de Ilergetibus Ukert p. 316. 450 sqq. Forbiger p. 76 sq.

III 166, Gletes Herodori (fr. 20), Tletes Theopompi (fr. 242 ap. Steph. Byz. s. v. *Τλῆτες*), Ileates Avieni v. 302[1]). Altero autem loco (Philol. XXXII p. 116) credibile reddere conatur Gletum nomen ex Ilergetum exortum esse hac ratione: *Ἰλεγῆτες, ᾿-γλῆτες, Γλῆτες*. Hoc quidem removeamus; sed, cum Gletes in Iberiae ora meridiei adversa habitarent, ad septentriones spectarent Ilergetes, quemadmodum possunt illi cum his conferri? Videlicet sic: prisci illi geographi mediam paeninsulae partem esse omnino ignorabant; meridionales ideo et septentrionales regiones confundebant; consueverant opinari Pyrenaeum montem et Sicanum Iberumque fluvios in ea Hispaniae parte exstare, quae ad meridiem vergit. Profert nonnulla ad rem illustrandam.

Pauca tantum nunc opponam. Velut de Herodoro, cuius testimonium bene cum Mülleri sententia videtur convenire. Nam apud eum Mastienos excipiunt Celciani et Rhodanus: media pars paeninsulae praetermittitur. Qua de re ad Ungeri rationem supra (p. 37) commemoratam equidem haudquaquam confugerim: certa videtur Berkelii coniectura. Celciani autem qui fuerint, quis scit? Qui si in Galliae ora incolebant a Rhodano ad occidentem versus, ut simile est veri, inter eos et Mastienos intererant Iberi. Atqui Ibericae nationis (*γένος*) singulas gentes (*φῦλα*) enumerat ille mythographus: potuitne singularum Ibericae nationis gentium seriei etiam Iberos inserere? Potuit, si accurate rem voluit exprimere; potuit autem altera ex parte eo ipso facile, ut ceterorum illos Iberos omitteret, adduci. Nempe in hac ipsa re a ceteris discrepat. Illi Iberos putabant esse unam gentem Hispaniae, alias Mastienos Elbysinios ceteros: hic omnes Iberum nomine complexus est. Hinc igitur fortasse explicatur hians illa lacuna. Hecataeum vero certissime constat non confudisse meridiem et septentrionem. Quod ex hac ipsa disputationis parte, quae ad Iberos

---

1) Quod Müller ad Dion. Per. 338 coniecit non diversos fuisse a Gletibus vel Ileatibus Saefes Avieni, qui hos ex alio fonte sumpsisset atque Ileatum nomen, hanc coniecturam omittere licet.

pertinet, affatim spero fore manifestum. Cum Hecataeo conspirat Herodorus de Mastienis et Elbysiniis: et putabis eum, qui gentium illam continuationem enumerans etiam Gletes nominat inter Cynetes et Tartessios, errore deceptum Ilergetes sive Gletes ex septentrione ad meridiem transtulisse? putabis Theopompum, qui eosdem Tartessiis vicinos fuisse refert?

Denique ne nimium commorer, attulit gravissimum testem Avienum. Etenim apud Avienum quoque eiusmodi confusionis vestigia elucescere ut Bebrycum memoriam, Sicani mentionem, Iberi notitiam cuiusdam meridionalis — qua ratione dicendi quod compendiose utor molesti circuitus vitandi causa, veniam peto —, quae ad meridiem spectarent. Quae vestigia ne uno tenore persequar, impedit continuae commentationis cursus, qualis mihi propositus est. Nam de Sicano fluvio et Etmaneorum gente infra suis locis disputandum erit. Quae ad meridionalem illum Iberum pertinet quaestio, artissime cohaeret cum hac, quae est de Gletibus vel Ileatibus. Praemitto interim de his rebus minime probari posse Mülleri sententiam. Restant Bebryces. Sed cum Avienus v. 482 Tyrium fluvium memoret, qui procul dubio idem est ac Turia Hispaniae Tarraconensis, de Bebrycum sedibus non licet dubitare. A Turio enim ad septentriones habitabant in mediterraneis (v. 483 sqq.); nec igitur tam longe aberant a Pyrenaei radicibus. Quod firmatur evidentissimo consensu Ephori (Scymn. 200 sq.).

Concidit denique Mülleri sententia eo magis, quod iam pridem intellectum est peripli veteris descriptionem Avieni Orae maritimae subesse. Quapropter cum, quae apud Avienum legimus. nauta in navigando suis ipse oculis auribusque perceperit, adeo non manet suspicio intuentibus nobis offerri imaginem rerum turbatam atque confusam, ut potius summam eis, quae conspicimus, fidem habere liceat. Vidimus autem et Avieno et Hecataeo Herodoro Ephoro Theopompo pro horum reliquiarum tenuitate multa esse communia nec inveniri nisi eam discrepantiam, quam ex ratione diversorum temporis spatiorum effici par est. Sequitur scriptores illos eo magis per peripli auctorem confundendi opprobrio liberari. Iam vero recte perspe-

xerunt et Müller et alii Ileates, quos dicit Avienus v. 302, non diversos esse a Gletibus Herodori ac Tletibus Theopompi[1]). Quod Müllenhoff p. 129 cavendum esse dicit, ne quis in eam suspicionem incidat, non intellego causam. Certissime igitur constat hanc gentem in meridiana Hispaniae parte habitasse et ex peripli auctoris contemplatione et ex aliorum scriptorum testimoniis. Vides immensum quantum ab Ilergetibus differant Gletes. Ubi vero secundum peripli descriptionem habitavisse putandi sint Ileates sive Gletes, ex eis perspicuum est, quae supra (p. 100 sq.) de Etmaneis exposui. Quos excipiebant, ut videtur, inde ab Iberi superiore alveo et pertinebant in occasum solis usque ad fines Cempsorum. Porro qui fiat, ut apud Avienum mediterranea, oram autem incolant apud Herodorum, id quoque supra (p. 46 sq.) dictum est. Accedit igitur tertius Theopompus, qui fecit teste Stephano Tletes *ἔθνος Ἰβηρικὸν περιοικοῦν τοὺς Ταρτησσίους*; quo loco quin pro participio *περιοικοῦν* cum Müllero et Ungero *παροικοῦν* scribendum sit, vix est in dubio; sed nescio an praestet accusativum *τοὺς Ταρτησσίους*, quem Unger retinuit, in dativum mutare[2]).

Ad finem huius quaestionis pervenissemus, nisi tota eius summa in dubium videretur vocari loco Strabonis III 166. Unde comperimus inter Iberum et Pyrenaeum testibus quibusdam scriptoribus habitavisse Igletes, qui quin plane eidem sint atque Gletes Herodori, non potest dubitari. Ipsum igitur testimo-

---

1) Cf. Müller ll. ll. et ad Dion. Per. 338. Unger Philol. suppl. IV p. 223. Hansen p. 1427. Phillips, *Die Wohnsitze d. Kelten auf d. pyren. Halbinsel. Sitzgsber. d. Wiener Akad.* vol. LXXI (1872) p. 703 n. 11. Ceterum num gentis nomen, quale apud Avienum legitur, cum Ungero in 'Gleates' mutandum sit, quod placuit Genthio Burs. annal. 1883. vol. XXXV p. 276, in dubio relinquo. Sonny autem p. 41 n. 8 utrum coniecturam tantum illam improbandam censeat an etiam Ileates cum Gletibus eosdem fuisse neget, mihi non satis planum fit.

2) Fuerunt, qui Gletes pro Celtis haberent propter similitudinem nominum *Γλῆτες* et *Γαλάται*. Cf. Movers p. 603. O. Müller, *Etrusker* I p. 145 n. 74 (Deecke). Christ p. 137 n. 3. Forbiger p. 101. Sed haud dubie indigenae erant Gletes, ut, qui O. Mülleri librum retractavit, Deecke recte annotavit.

nium accepimus traditum hanc gentem re vera ad septentriones spectavisse. Quod primo obtutu admodum videatur idoneum, quo quasi praecipuo fundamento nixus aliquis in Mülleri sententiam inclinet. Quocum praeterea alia quaestio cohaeret. Habes apud Iberum septentrionalem Iberiam et Igletes; Gletes Iberiamque apud australem Iberum: quid? interceditne aliqua ratio? Proinde statim ad eum locum animos advertamus, quo exstat Iberi illius meridionalis memoria, Avieni dico versus 248 sqq.:

At Iberus inde manat amnis et locos
Fecundat unda: plurimi ex ipso ferunt
Dictos Iberos, non ab illo flumine,
Quod inquietos Vasconas praelabitur.
Nam quicquid amni gentis huius adiacet
Occiduum ad axem, Iberiam cognominant.
Pars porro eoa continet Tartessios
Et Cilbicenos.

Ex nexu descriptionis Iberus is fluvius est, quem hodie vocant *Tinto* (cf. supra p. 98). Ac Müllenhoff p. 120 rectissime ostendit verba v. 252 'amni gentis huius' non spectare nisi ad meridionalem Iberum, quia opponuntur inter se occiduus axis (v. 253) et pars eoa (v. 254), quae Tartessios et Cilbicenos complectitur. Quae igitur ad occidentem ab Ibero sita erat regio, Iberia appellabatur. Iberi autem in hac parte terrae mari illabentis nulla alias fieri videtur mentio. Num Scylax (2) hunc Iberum respiciat, cum prope Gades eum afferat: *τῆς Εὐρώπης εἰσὶ πρῶτοι Ἴβηρες, Ἰβηρίας ἔθνος, καὶ ποταμὸς Ἴβηρ· καὶ νῆσοι ἐνταῦθα ἔπεισι δύο, αἷς ὄνομα Γάδειρα. τούτων ἡ ἑτέρα πόλιν ἔχει ἀπέχουσαν ἡμέρας πλοῦν ἀπὸ Ἡρακλείων στηλῶν κτλ.*, nimium est incertum. Agnoscit sane hoc loco australis Iberi vestigium Sonny p. 37 n. 3 et addit obscura illius Iberi mentione factum esse videri, ut Appianus Iber. 6 et Aethicus Ister p. 17 Iberum in oceanum immitti dicant[1]).

Utcumque est — equidem hoc nolim disceptare —, cetero-

1) Contra quae duobus his locis imago obversetur, eam alii inde repetunt, quod, cum Hispania divisa sit in duas partes, quarum altera

quin, ut dixi, non memoratur meridionalis Iberus. Tamen minime faciemus cum Christio p. 174 sqq., qui Avienum putat hunc Iberum esse commentum, nec magis cum Müllero Philol. XXXII p. 108, qui existimat in ea Hispaniae parte, quae ad meridiem vergat, Iberum non fuisse, sed Avienum septentrionalem illum Iberum, quem per quintum quartumque saeculum ad meridiem spectare putarint [1]), cum maximo illius orae flumine Ana eundem duxisse, Anae autem nomen ad alium quemlibet fluvium transtulisse: immo nunc quidem constat peripli veteris descriptionem ab Avieno expressam esse, cuius in continuatione necesse erat flumen tanquam confinium inter Cynetes Tartessiosque commemorari et nomine aliquo significari; cumque plurimi illi, quos dicit poeta v. 249, ad unum illum praecipuumque fontem revocandi sint — ut Gutschmid potissimum monuit (p. 524) —, verba autem, quae cognominis fluvii mentionem continent (v. 250 sq.), ipse Avienus — nimirum quod alterum fluvium in fonte memoratum repperit — addiderit [2]): ex periplo procul dubio hausit poeta Iberi memoriam; peripli igitur aetate re vera ei fluvio, qui a Plinio III 7 Urius, nunc *Tinto* nuncupatur, nomen erat Ibero. Quid autem est, cur in hoc offendamus? Quippe qui etiam alioquin propria ac singularia quaedam ex Avieno cognoscamus, plura autem cognosceremus, nisi prospere accidisset, quod ex ceterorum priscorum scriptorum libris aliquae saltem aetatem tulerunt reliquiae, Hecataei Herodori Ephori aliorum. Et fortasse mihi continget, ut ostendam etiam aliud testimonium exstare, dico eiusdem

---

intra, altera extra Iberum sita fuerit, venerit usu, ut nonnulli Iberum totam paeninsulam intersecare sibi fingerent. Cf. Forbiger p. 12 n. 45. Pauly RE vol. IV p. 41 sq.

1) Testem affert p. 114 ipsum Scylacem (2), ubi — cum antea in peripli editione verba *καὶ νῆσοι ἐνταῦθα κτλ.* in primam paragraphum ita transposuisset, ut ad Herculis columnas spectarent — continuum, qualis traditus sit, contextum tenendum esse censet. Scylacem scilicet non alium memorasse nisi Iberum illum notissimum, sed finxisse eum in meridiana plaga esse Hispaniae.

2) Cf. Müllenhoff p. 119 sq. Unger p. 212. Sonny p. 38.

Asclepiadis Myrleani, quem de Ibero illo in caligine versatum esse Müllenhoff contendit.

At enim Iberiae Iberumque memoria et nominis ab Ibero facta derivatio interpolata est. Sic iudicant Müllenhoff p. 79. 119 et Sonny p. 37 sq. Scrutemur Müllenhoffii argumenta. Etymologia nominis et plurimorum inaudita auctoritas ostentant interpolationem. Hunc Iberum nemo novit; ac ne Asclepiades quidem in ipsa Turdetania quicquam de eo comperit. At tam simplex tamque propinqua nominis originatio, qualis hoc loco invenitur, nullo modo per se sufficit ad demonstrandum. Non iniuria Müllenhoffio de hac re oblocutus est Unger e. g. p. 225. Quid? quod Sonny, quanquam omnes eiusmodi locos, quibus, unde originem ducant nomina, indicatur, interpolatos esse censet, tamen p. 38 id certe largitur potuisse quidem tales nominum derivationes etiam a peripli auctore proficisci? Porro plurimorum illorum auctoritas, ad quos provocat Avienus et hic et alibi, non demonstrat nisi, quae illis attribuuntur, ea in fonte Avieni exstitisse (cf. Gutschmid p. 524).

Age vero audiamus Sonnium. Hi versus cum v. 223 sqq. de loco, unde exordium habeant Tartessii, evidentissime discrepant; nulla insuper de Iberum gente, quae in hac australi Hispaniae parte sedes habere dicitur, apud ceteros fit mentio. Cognoscitur manus interpolatoris. Sed discrepantia illa, quam sibi fingit vir doctus, plane nulla est, si modo probabili ratione Avienum interpreteris. Multa supra (p. 97 sqq.) de hac re Ungerum secutus exposui. Itaque praecipuum Sonnii argumentum a discrepantia repetitum corruit. Et quod ad alterum attinet, certum opinor indicium nobis offertur, quod ostendat Iberiae nomen a meridionali paeninsulae parte non prorsus fuisse alienum. Continetur ipso illo loco Strabonis III 166. Quod si rectum esset, praeberet Avieno Asclepiades non modo optimam confirmationem, sed etiam optimam refutationem eorum, quibus interpolationem eo loco statuendam esse persuasum est.

Ac valde dolendum est non integrum esse locum servatum, sed hiare aliquam lacunam. Sunt verba haec: *ἐπεὶ καὶ Ἰβηρίαν ὑπὸ μὲν τῶν προτέρων καλεῖσθαι πᾶσαν τὴν ἔξω*

τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Γαλατικῶν κόλπων σφιγγομένου, οἱ δὲ νῦν ὅριον αὐτῆς τίθενται τὴν Πυρήνην συνωνύμως τε τὴν αὐτὴν Ἰβηρίαν λέγουσι καὶ Ἱσπανίαν· ⟨ἄλλοι δ' Ἰβηρίαν⟩ μόνην ἐκάλουν τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος· οἱ δ' ἔτι πρότερον αὐτοὺς τούτους Ἰγλῆτας, οὐ πολλὴν χώραν νεμομένους, ὥς φησιν Ἀσκληπιάδης ὁ Μυρλεανός. Ῥωμαῖοι δὲ τὴν σύμπασαν καλέσαντες συνωνύμως Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν τὸ μὲν αὐτῆς μέρος εἶπον τὴν ἐκτός, τὸ δὲ ἕτερον τὴν ἐντός. ἄλλοτε δ' ἄλλως διαιροῦσι πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτευόμενοι.

Loquitur igitur geographus de Iberiae nominis significationibus, quae per saeculorum cursum variaverint. Et ob ipsam hanc rem manifestum est ante vocem *μόνην* excidisse *Ἰβηρίαν*, non *Ἱσπανίαν*: Hispaniae nomen ex sollemni usu non est nisi tota paeninsula, quae a columnis usque ad Pyrenaeos patescit. Itaque minus recte iudicaverunt Kramer et Unger p. 223 n. 31, qui eum secutus est. Praeterea autem simile quid supplendum esse atque *οἱ δὲ* (*Ἰβηρίαν μόνην ἐκάλουν κτλ.*), quod voluit Casaubonus, vel *τινὲς δὲ* (cf. Meineke, vindic. Strab. p. 37) vel *ἄλλοι δὲ*, quod edidit idem vir doctissimus, apparet.

De argumento autem loci nec in Groskurdii abeo sententiam nec in Müllenhoffii, quas in annotatione appinxi[1]). Nam

---

1) Putat Groskurd (vol. I p. 286 n.) tria diversae consuetudinis tempora esse distinguenda:

1) primum idque vetustissimum, quo incolae Iberum septentrionem versus accolentes Igletes appellati sint.
2) alterum, quod in duas discesserit partes, quo
   a) alteri Iberiae nomine totam oram a Rhodano ad occasum pertinentem complexi sint.
   b) alteri eam tantummodo orae partem, quae inter Pyrenaeum Iberumque interiecta fuerit.
3) tertium, quo eadem solita sit Iberia nominari atque Hispania paeninsula Pyrenaeis terminata.

Müllenhoffii (p. 120) opinio est haec: iudice Asclepiade Igletum nomen, quod eius aetate parvulae tantum gentis proprium erat, olim omnes incolas regionis Ibero citerioris comprehendebat. Qui primi appellabantur Iberi; deinde nomen ex vetustiorum Graecorûm consuetudine ad totam terram usque ad Rhodanum patentem est translatum; Romanorum denique aetate ad minorem rursus notionis circuitum reductum.

ut vetustissima omnium de Iberiae nomine cogitatio nescio an omnium obscurissima fuerit et incertissima — quod nimirum cadit in Aeschyli illam opinionem, de qua iam supra (p. 71 sqq.) disserui —, sic consentaneum est verba *οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον αὐτοὺς τούτους Ἰγλῆτας* non posse intellegi nisi ita, quasi his scriptoribus ei opponantur, *οἳ Ἰβηρίαν μόνην ἐκάλουν τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος*; qui igitur Igletes memoraverunt, antiquiores erant eis, qui Iberiae nomen ad partem intra Iberum sitam referebant, non illis *προτέροις*, qui Iberiae nomini latissimum ambitum tribuerant usque ad Rhodanum extendentes. Itaque vetustissima est ea opinio, ex qua Rhodanus Iberiae terminus perhibebatur. Huic opponitur recentissima cum Graecorum — nam hos haud dubie intellegi vult geographus, cum dicit *οἱ δὲ νῦν ὅριον τίθενται τὴν Πυρήνην* — tum Romanorum potissimum: eadem Iberia dicebatur atque Hispania (cf. etiam Artemid. fr. 21 (Stiehle l. l. p. 203) ap. Const. Porph. de admin. imp. 23 = Steph. Byz. s. v. *Ἰβηρίαι*).

Iam tertia inter has media exsisteret sententia eorum, qui terram intra Iberum sitam vocabant Iberiam. Quibus qui erant antiquiores, illius regionis incolas nominabant Igletes. Itaque qui apud Strabonem dicuntur *οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον*, possunt recentiores esse quam vetustissimi illi *πρότεροι*, quos primo loco affert geographus; attamen possunt eodem iure illorum aequales haberi atque etiam fortasse plane eidem. Quod mox noscemus.

Haec mihi quidem videtur necessaria loci, qualis traditus est, interpretatio. At quominus integram fidem habeamus, duae gravissimae obstant causae. Nec enim usquam scriptum invenimus Iberiae nomen spectasse ullo tempore ad illam tantum terrae — vel orae — partem, quam Pyrenaeus saltus et Iberus circumcludunt. Quod eius rei comprobandae causa loci Polybii III 37 et Eustathii ad Dion. Per. 281 afferuntur[1]), nihil valent. Namque plane aliud quid tradit Polybius: Iberiam appellatam esse oram, quae inter Pyrenaeos columnasque interiacet. Eustathium vero e medio tollamus, quippe qui

1) Cf. Forbiger p. 4. Baumstark PRE vol. III p. 1388.

non respexerit nisi hunc, quem tractamus, locum Strabonis nec alia legerit ac nos legimus. Quod suo iure Kramer ex eius verbis conclusit. Deinde rursus non modo plane insolita sed etiam diversa est memoria, cum Gletes ad meridiem spectaverint, Igletes aliquando intra Iberum habitavisse[1].

Duae exstant expediendi rationes: altera qua inita corruptum esse statuis nomen Igletum. Atque optio tibi datur, utrum malis: *Ἰνδικῆτας* scribendum esse coniecit Unger l. l., Hansen p. 1427 autem *Ἰλεργῆτας*, quod propius abesset. Sed hanc viam si ingressus eris, restabit tamen prior illa offensio repetita ex singulari Iberiae nominis usu. Quod si quis Strabonis locum tanquam unum inauditae rei testimonium, postquam per coniecturam alteram offensionem removit, integrum ceteroquin retinere mavult, non flocci facio: eidem ego diiudicandum relinquo, utra ex coniecturis praeponenda sit, Ungeri an Hanseni. Equidem aliter iudico; ac videamus, num alteram potius viam ingredi praestet.

Proinde Igletum nomen apud Strabonem omni confidentia teneamus: integritatis certe speciem prae se fert. Namque ita commemorantur Igletes, ut accolae sint Iberi notissimi illius fluvii, apud Strabonem: Gletes autem, quos dicunt Herodorus et Theopompus, apud Avienum, qui eos Ileates vocat, a meridionali Ibero proxime absunt: quid? nonne prona est suspicio aliquo modo alterum locum cum altero cohaerere? Audacter in via procedamus. Ecce nos mox in bivio. Huc fert semita, qua Müllero socio utaris et eo denique pervenias, ut dicas Herodorum ceterosque priscos scriptores meridiem et septentriones confudisse; illuc patet altera via, quam permensus ad eam sententiam perductus sis Strabonis loco subesse aliquem errorem. Utram sequamur? Num re vera Asclepiades testatur Gletum sedes in septentrionali Hispaniae parte fuisse? num convincit ideo ab Herodoro aliisque perperam ad meridiem eas esse translatas?

---

1) Eorum sententiam, qui putaverunt Igletes eosdem fuisse cum Gnetibus sive Ignetibus, qui ex Rhodo insula advecti Rhodam condidissent (cf. Ukert p. 252 n. 86), praetermitto.

At illi *οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον*, qui Igletes commemoraverunt, sine dubio sunt ipse Herodorus vel alii. Conveniunt temporum rationes. Recentissimo enim Iberiae nominis usui opponitur aliorum vel quorundam opinio, qui antea Iberiam nominaverint (*ἐκάλουν*) *τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος*; qui autem his antiquiores erant, *αὐτοὺς τούτους Ἰγλῆτας* appellavisse dicuntur; quibus quominus ipse Herodorus annumeretur, nihil impedit. Quod cum Herodorus inter illos *προτέρους* sit, qui Iberiae notionem usque ad Rhodanum dilatabant, discordia tamen hac re non continetur. Nam, ut ante dictum est, *οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον* possunt cum vetustissimis illis *προτέροις* non modo eiusdem fuisse aetatis, verum etiam plane eidem. Habemus igitur Strabonis loco memoriam ex vetustiorum scriptorum libris depromptam, quam etiam Stephanus tradidit, nisi quod angustos fines habuisse Igletes comperimus; at non redundat inde quicquam, quo Mülleri illa sententia firmetur aut coarguatur. Immo vidimus Herodorum Theopompum peripli veteris auctorem Gletes novisse in meridiana parte Hispaniae habitantes: iam facere non poteris, quin statuas etiam Strabonis vel Asclepiadis illos Igletes non spectavisse nisi ad meridiem.

Accedit aliud, quod magni est momenti. Vocat geographus in testimonium Asclepiadem Myrleanum, quem ipse alio loco (III 157) testatur Turdetaniae gentium periegesin condidisse. Qui si de Turdetania quaedam exponenda sibi proposuerat, quid ei rei erat cum Igletibus notissimi illius Iberi accolis? At ex trium scriptorum testimoniis Gletes in ea parte paeninsulae incolebant, quae postea Turdetania nominabatur!

Sed quomodo fit, ut apud Strabonem et Gletum sedes et nomen Iberiae cum septentrionalis Iberi mentione iungantur? Conferas Avienum, qui meridionalis Iberi fluvii meminit! Legimus quicquid Ibero occiduum ad axem adiaceat, Iberiam cognominari: in eadem autem regione Ileates sive Gletes secundum Avieni descriptionem habitavisse supra (p. 101. 120) didicimus. Vix negabis Strabonis loco errorem subesse, qui inde duxerit originem, quod notitia illa de Iberia Gletumque gente, quae ad australem Iberum spectabat, perperam ad septentrionalem

translata est, cum de illo postea nemo iam quicquam sciret. Itaque mihi quidem certa videtur suspicio illa ab Hanseno dubitanter pronuntiata hisce: „*Oder sollte bei Strabo (oder seiner Quelle, dem Asclepiades von Myrlea) ein Missverständnis vorliegen, die Verwechslung des Iberus-Ebro mit dem Iberus-Tinto, an welchem nach Avien die Ileates (Igleates) wohnten?*"

At accuratius rem persequamur. Haberes verbis ⟨*ἄλλοι δ' Ἰβηρίαν*⟩ *μόνην ἐκάλουν τὴν ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος* eandem expressam imaginem, quae Avienum perlegenti comparet. Sed occiduo axi, quem dicit poeta, nullo modo respondet Strabonis illud *ἡ ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος*, sed *ἡ ἐκτός*. Ergo *ἐντός* in *ἐκτός* necessario mutandum. Deinde verbis *οἱ δ' ἔτι πρότερον αὐτοὺς τούτους Ἰγλῆτας* Herodorus aliive respiciuntur. Quod autem apud Herodorum, quia post Cynetes enumerantur, Gletes non *ἐκτός*, sed *ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος* videntur habitasse, inde non opus est discrepantiam repeti cum Asclepiadis testimonio vel, ut accuratius loquar, cum Asclepiadis ipsis verbis a Strabone servatis. Nam illi *οἱ δ' ἔτι πρότερον* non dicuntur nisi gentem, quae postea peripli aetate *ἐκτὸς τοῦ Ἴβηρος* colebat in ea regione, quae Iberia cognominabatur, appellavisse Gletes; poterant hi etiamtum *ἐντὸς τοῦ Ἴβηρος* habitare. Denique ne Theopompi quidem fragmentum ab his, quae modo exposui, discrepat. Commemoraverunt Gletes etiam peripli aetate vetustiores; scilicet Theopompi, cum ad illos *ἔτι πρότερον* provocaret, non rationem habuit Asclepiades. Ceterum nemo habet compertum, num post Theopompi aetatem Iberiae illa cognominatio non iam permanserit. Vix est, quod addam voculas *ἐκτός* et *ἐντός* perfacile potuisse confundi praesertim hoc loco, ubi mox agitur de Romanorum dividendi usu, qui *τὴν ἐκτός* et *τὴν ἐντός* inter se discernebant. Si exempla desideras, adeas de ipso Ibero fluvio Niesium de Steph. Byz. auct. p. 19 sq.

Si vero ex me quaesiveris, utri errorem imputare malim, Straboni an Asclepiadi, illi responderim. Quae sententia ut possit probári, necesse est ponatur non totam Strabonis disputationem de diversis Iberiae nominis significationibus ex Asclepiade depromptam esse, quod Müllenhoff p. 120 arbitratur.

Sed quid necessario nos eo perducat, non video. Immo alterum veri est similius. Neque enim in Iberia describenda Asclepiade praecipuo auctore usus est; pauca ex eius libro hausit et descriptioni intexuit. Nota ei fuit — non curo unde — et recentissimorum (cf. Artemid. fr. 21) et vetustissimorum scriptorum consuetudo: iam plane singularem Iberiae nominis usum repperit apud Asclepiadem, ex quo tota terra Ibero exterior nominata erat Iberia. Ille nimirum, qui primo a. Chr. n. saeculo vixit, nec Iberum meridionalem sua aetate ipse noverat nec gentem, cui nomen esset Igletes. Sed illi, quam de Turdetaniae gentibus composuit, periegesi etiam Iberiae illam et Igletum parvulae gentis memoriam inseruit, quae ad praeterita tempora recedebat et a vetustis scriptoribus posteris erat tradita. Hanc singularem Iberiae notitiam, cum de meridionali Ibero ageretur, tamen Strabo perperam intellegens ex eo orationis contextu, qualis erat apud Myrleanum, evellit et duobus illis nomine utendi rationibus admiscuit. Unde eo facilius explicatur confusio ista diversorum eiusdem nominis fluminum.

Quae omnia si recte sunt disputata, ex Strabonis prava opinione triplex Iberiae nominis significatio efficitur haec:

1) Ἰβηρία = πᾶσα ἡ ἔξω τοῦ Ῥοδανοῦ.
2) Ἰβηρία = Ἱσπανία.
3) Ἰβηρία = μόνη ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἴβηρος.

En ambitus gradatim decrescens! Attamen tertia re vera non spectabat nisi ad meridionalem illum Iberum! Quapropter nescio an manifestum sit non modo Mülleri sententiam esse improbandam, verum etiam Avieni locum, quo Iberi et Iberiae ad meridiem pertinens exstat mentio, per Asclepiadem et claro lumine illustrari et acri defensione liberari ab suspicione eorum, qui interpolationem ibi duxerunt statuendam.

Sed ut redeam, unde digressus sum, quid ex tota hac disputatione sequitur? Sequitur Ilergetum mentionem apud priscos scriptores non fieri a Müllero falso illis tributam. Supra (p. 116 sq.) autem ex posterioris aetatis testimoniis sedes et Iler-

getum et Ilercaonum definivimus: quaestio est, utri genti responderint Ilaraugatae vel Ilaraugetae — nam sic fortasse eos appellavit Hecataeus. Ac primo obtutu nemo credo infitiabitur Ilergetes probabilius cum eis comparari propter nominum similitudinem. Cui opinioni lepidissime convenit *Ἰλαραυγάτης ποταμός*. Nam etiamsi huius fluvii mentionem post Hecataei auctoritatem allatam infert Stephanus, tamen hoc quidem loco videtur ethnicographus etiam illum ex logographi periodo hausisse. Gentem et fluvium Hecataeus nonnunquam una nominavit (cf. e. g. fr. 40). Intellegemus autem *Ἰλαραυγάτην ποταμόν* — a gente duxit fluminis nomen — Sicorim fluvium in Iberum ex sinistra parte infusum, cui Ilergetum urbs Ilerda adiacebat[1]). Itaque nonnulli viri docti Ilaraugatas eosdem esse duxerunt atque Ilergetes[2]). Contra Müllenhoff p. 168[3]) putavit Ilaraugatas non differre ab Ilercaonibus, qui oram maritimam incolentes ob hanc ipsam causam potius Hecataeo noti fuissent quam mediterranei Ilergetes, id tamen concedens Ilaraugatem amnem bene ad Sicorim quadrare.

Ecce nos iam ad eam quaestionem deducti, num, quae ex Hecataei libro tradita accepimus, tam integra sint, ut dubitatio non possit oriri; ecce rursus infelix illa ratio, quae intercedit inter hanc quaestionem diiudicandam et nomina omnino definienda. Attamen ut eidem fuerint Ilaraugatae et Ilergetes — id quod maxime est consentaneum —: num iustus est ille scrupulus, quod logographus Ilergetes mediterraneos prorsus non potuerit novisse? Non constat omnino certo Ilergetes mare non attigisse. Quos oram perlustrans enumerat Plinius III 21 (cf. supra p. 117). Ac plane contraria ratione Müller ad Ptol. p. 153. 192 Hecataei, cui innotuerint maritimae tantum gentes et urbes, testimonium adhibet, ut, quae Plinius tradat, vera esse comprobet. Sed etsi Ptolemaeus recte condicionem descripserit, etsi Ilergetes non fuerint nisi mediterranei: num tandem

1) De Sicori cf. Ukert p. 285. Forbiger p. 12.

2) Holstenius et Berkel ad Steph. Byz. l. l. Ukert p. 245. Forbiger p. 76. Müller ad Ptol. p. 192.

3) Cf. etiam Wilsdorfii nominum tabulam p. 30.

in intimo Hispaniae gremio quasi erant abditi, ut ne fama quidem ad diem lucemque posset emergere? Haud immensum ab ora distabant, quorum Celsa et Ilerda afferuntur oppida; ipsum autem Iberum accolebant, quem per CCLX M pass. a Vareia oppido navium capacem esse refert Plinius III 21. Potuit credo ad Hecataei quoque aures et gentis et fluminis notitia pervenire. Nec igitur est, cur tanquam genuinae originis fragmenti tutandae causa Ilaraugatas eosdem esse dicamus ac maritimos Ilercaones, quorum nomen nimium ab illo recedit, nec rursus, cur, si Ilergetes fuerunt Ilaraugatae, in hoc fragmento offendamus. Num vero Stephani explicatio conveniat, in praesens non curo; infra, postquam de ipsis nominibus disputavero, etiam lemmata Stephani uno tenore examinabo.

Quod denique ad ipsam nominis formam attinet, utrum Ilergetum gentem re vera Ilaraugatas vel Ilaraugetas nominaverit Hecataeus an haec forma in depravato illo periodi codice, quem Stephanus adhibuit, iam corrupta exstiterit, nescimus[1]).

Hesdetes.

fr. 11 ap. Steph. Byz. s. v. *Ἔσδητες ἔθνος Ἰβηρικόν. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.*

Habent quidem libri *Εἰδητές,* sed obstat ordo litterarum. Praecedit *Ἑρχιά*; sequitur *Ἑσπερία.* Scribendum esse *Ἕσδητες* recte iam Holstenius perspexit, quo nomine significarentur Edetani[2]).

1) *Ἰλαρδυγᾶται* dubitanter Müller ad Ptol. p. 192. An *Ἰλαργᾶται* vel *Ἰλαυργᾶται*? Obtusam diphthongum habes etiam in Polybiana forma *Ἰλουργῆται.* Ex dittographia nimirum orta esset corruptela. Sed nolo hariolari.

2) Praeter Meinekium probaverunt hanc coniecturam Stiehle Philol. VIII p. 593 et Müllenhoff p. 168.

Klausen quamvis ipse haesitans *Ἕσκητες* scribendum suspicatus est, quod Escuam memorarent Plin. III 10 et Ptol. II 4, Ascuam Liv. XXIII 27, Hispaniae Baeticae urbem. Sane quidem apud Ptolemaeum II 4, 11 [9] est *Ἔσκουα* oppidum; at Plinius III 10 Oscam — quid huic nomini faciendum sit, nescio; cf. Müller ad Ptol. p. 119. 121 et Detlefsen Philol. XXX p. 290 – et Oscuam nominat, oppida sita in regione Baeti et ora

Incolebant autem Edetani vel Sedetani teste Strabone III 156 oram maritimam, quae a Carthagine Nova usque ad Iberum pertinebat, pars autem citra ipsum fluvium. *Τὸ ὄρος τὴν Ὀροσπέδαν καὶ τὴν περὶ τὸν Σούκρωνα χώραν* habitare dicuntur III 163. 162[1]). Multo subtilius describunt condicionem locorum Plinius et Ptolemaeus. Ptol. II 6, 14 Contestanos enumerat, qui accolunt sinum Ilicitanum (cf. II 6, 62 [61]); sequitur septentrionem versus a Sucrone fere fluvio § 15 *Ἠδητανῶν παράλιος*, cui tribuit Dianium[2]) ac fluvios Pallantiam, cui Saguntum adiacet, et Turim; tum § 16 *Ἰλερκαόνων παράλιος* usque ad Iberum (cf. II 6, 64 [63] et supra p. 116). Sunt autem etiam mediterranei Edetani (II 6, 63 [62]), qui a Contestanis Bastetanis Celtiberis ad orientem colunt et Iberum attingunt; inter urbes eorum est *Ἤδητα ἡ καὶ Λείρια*, quae haud dubie cum gentis nomine cohaeret. Nec aliter Plinius III 20. A Sucrone oritur regio Edetania; patet in ipsa ora usque ad Udubam vel Udivam fluvium; excipit regio Ilergaonum cum Ibero (cf. supra p. 116); sed regio Edetania in mediterranea recedit ad Celtiberos. Edetanos nominat etiam III 23 et 24. Discrepat igitur Strabo eo, quod Edetanis oram usque ad Iberum continuatam attribuit; non novit Contestanos nec Ilercaones. Memorant denique eandem gentem nec tamen quicquam afferunt, quod ad situm cognoscendum gravis sit momenti, Polyb. X 34. App. Iber. 77. Liv. XXVIII 24. XXIX 1. XXXI 49. XXXIV 20, qui 'Sedetani' forma utitur; Silius III 372 ipse Sedetanam dicens cohortem; tituli CIL II n. 3786. 3793. (3874). 3989. 4251, ubi semper Edetani. Haec de gentis sedibus[3]). Tacitus adhuc sumpsi

---

maritima cincta, quae Bastetaniae dicit vergentis ad mare. Iam cum non dubium sit, quin Oscua et Escua eadem urbs fuerit, tituli autem duo (CIL II n. 2007. 2030. cf. Hübner p. 275) formam Osquensis praebeant, necessario cum Müllero ad Ptol. p. 119 Ptolemaeo reddendum *Ὄσκουα* nomen. Qua causa concidit tota Klauseni suspicio. Ascua autem, cuius Livius meminit, Carpetaniae potius videtur fuisse.

1) Male libri *Σιδητανοί* et *Διττανοί*.

2) Hoc quidem perperam; Contestanis rectius annumerat Plinius. Cf. Müller ad h. l. p. 151 sq.

3) Cf. Ukert p. 315 sq. 413 sqq. Forbiger p. 52 sq.

Edetanos et Sedetanos plane eosdem fuisse ex analogia a nominibus, quae sunt Sex, Salmantica, repetita [1]). Ac teneo etiamnunc hanc sententiam, etsi Hübner CIL II p. 509 contra statuit: Sedetanos sive Sidetanos iuxta Caesaraugustam urbem, Edetanos ad Liriam Saguntumque habitavisse. Quam opinionem ut Müller ad Ptol. p. 185 probandam esse negavit, sic impugnavit Detlefsen Philol. XXXII p. 635 sq. ac me quidem iudice, quae opponenda erant, recte opposuit.

Postremo res est mihi cum Müllero, qui huius quoque gentis mentionem ad priscam aetatem revocavit et vestigium agnosci voluit apud Avienum [2]). 'Etmanei' scriptura, qualis legitur v. 300, debetur corruptelae, quam contraxit nomen in Graeco fonte. Litterae *ΑΔ* in *Μ* abiere: Ἐτα-δανέων genuina est forma, non Ἐτμανέων. Probat coniecturam Christ p. 159 n. et sagacem appellat. Equidem falsissimam esse iudico. Mitto leviores causas, quas ab forma nominis capias: quae ex ipsa re ducuntur, eo sunt graviores. Cohaeret enim hoc cum tota illa opinione, quam vir doctus concepit de Avieni Ora maritima: improbabilem eam esse satis supra me puto exposuisse. Etmaneos excipiunt Ileates, Ileates Cempsi. Cempsi accolunt Pyrenaeum. Ileates sunt Ilergetes, Etmanei Edetani. Omnia conveniunt. At Cempsi non Pyrenaeum accolunt, sed occidentale litus Hispaniae Cynetibus finitimi. Ileates vero non esse Ilergetes nolo repetere. Etmaneorum autem sedes quaenam sunt secundum peripli descriptionem? Eam tenent regionem, a qua Edetani alienissimi. Omnia discrepant.

De Hecataeo pauca hic quidem sufficiunt. Secundum ea, quae de sedibus ex posterioribus testimoniis concludi possunt, nihil miri in eo, quod innotuit haec gens logographo. Sed altera ex parte non inutile est animadvertere ipsius nominis formam: est vetusta illa, quae in -ητες exit et ab inferiore illa 'Sedetani' immensum quantum recedit. Habes eandem apud

---

1) Cf. Kramer ad Strab. ll. ll. Schweighäuser ad Pol. X 34 vol. VI p. 664. Ukert p. 315 n. 11. Forbiger p. 52. Magdeburg l. l. p. 32.

2) Cf. annotationem ad Dion. Per. 338 et Philol. XXXII p. 116.

Hecataeum in nomine Misgetum (fr. 12) et in Cynetibus Gletibus Gymnetibus, quos memoravere alii prisci scriptores.

Ad oppida transeo.

Sicana.

fr. 15 ap. Steph. Byz. s. v. *Σικάνη πόλις Ἰβηρίας, ὡς Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Σικάνιος.*

Una est rursus Avieni Ora maritima, quae lucem edat de Sicanae civitatis situ. Ac tam aptus est locus ad animos lectorum alliciendos, ut non aliena videatur subtilior consideratio eo magis, quod cum novissimo Avieni interprete minime me sentire profiteor.

Excipiunt versus 464 sqq. Tartessiorum illorum mentionem, qui sinum Ilicitanum accolunt. Supra (p. 106) de his disserui. Legimus autem haec:

Gymnetes istos gens locos insederant;
Nunc destitutus et diu incolis carens
Sibi sonorus Alebus amnis effluit.
Post haec per undas insula est Gymnesia,
Populo incolarum quae vetus nomen dedit
Ad usque Cani praefluentis alveum.
Pityussae et inde proferunt sese insulae
Baliarium ac late insularum dorsa sunt.
Et contra Iberi in usque Pyrenae iugum
Ius protulere propter interius mare
Late locati: prima eorum civitas
Ilerda surgit: litus extendit dehinc
Steriles harenas: Hemeroscopium quoque
Habitata pridem hic civitas: nunc iam solum
Vacuum incolarum languido stagno madet.
Attollit inde se Sicana civitas
Propinquo ab amni sic vocata Ibericis.
Neque longe ab huius fluminis divortio
Praestringit amnis Tyrius oppidum Tyrin.

Alebus videtur, ut Unger p. 247 sqq. existimat, inter oppida *Alicante* et *Villajoyosa (Castallo* vel *Monnegre),* Canus

vero ad promunturium *Cap de la Nao (Gorgos)* in mare se effudisse. Sonnii sententiam mox perlustrabimus.

Iam de Gymnesia insula v. 467, quae populo incolarum vetus nomen dedisse fertur, litigant viri docti. Interpolator hic quoque quaedam dicitur admiscuisse. Etymologiam ex more suo in suspicionem vocat Müllenhoff p. 160 et versus 470 sq., qui Pityussarum et Balearium mentionem continent; Sonny p. 50 etiam Gymnesiae mentionem tribuit interpolatori, v. 470 sq. autem Avieno. De nominum originatione supra (p. 123) diximus. At conexus turbatur Gymnesiae insulae mentione, quae non solum a sensu, sed etiam ab enuntiati structura aliena est. Haec Sonny l. l. Longius repetamus.

Plerumque Baleares insulae solent *Γυμνήσιαι* appellari: hoc quidem loco Unger arbitratur Gymnesiam — singularis exhibetur numerus — diversam esse ab illis eamque significare insulam, quae dicitur *Benidorme.* Sane Sonnio p. 50 n. 1. concedendum est eam opinionem carere fundamento. In singulari numero negat esse, cur haereamus, qui etiam apud Strab. II 123 et geogr. Rav. V 27 p. 414, 11 reperiatur. Conferri praeterea iubet Stephani Byzantii tmema s. v. *Γυμνησίαι.* At pro *μία*, quod illic in libris est, Meineke ex Eustathio ad Dion. Per. 457 restituit *ἑπτά.* Porro num apud Strabonem, qui quinque aliis locis pluralem numerum praebet, uno illo loco singularis non possit ex corruptela exortus esse, equidem non pro certo habuerim. Legitur apud Kramerum pluralis. Quod vero idem Avienus descr. orb. 620 Dionysii versum 457 ita reddidit, ut pro plurali poneret singularem numerum, ex heroici metri iniquitate id explicatum habere quilibet dixerit.

Sed fac Baleares in periplo voce *Γυμνήσιαι* vel *Γυμνησία* designatas fuisse — hoc enim sane videtur veri similius —, fac igitur Avienum hoc quoque loco, quanquam propter metrum non opus erat, pro plurali singularem substituisse: id mehercle manifestum est versus 470 sq. ansam dare ad offendendum. Non pervertitur geographica ratio Pityussis et Balearibus interpositis — nec enim rectam de continentis locorum situ et ordine Sonny fingit imaginem. Concedo particulam 'contra'

(v. 472) melius continuata oratione ad Canum fluvium quadrare, ad quem solum omnino potest referri, non ad insulas, quod placet Ungero. Sed gravissima causa est, quod eadem res iterum memoratur. Quo accedit, ut Baleares eae insulae nominentur a Romanis, a Graecis *Γυμνήσιαι*. Müllenhoff eos versus — non probabiliter — interpolatori vindicat, qui Gymnesias et Baleares easdem esse haud certo sciverit. Sonny vero, qui iam insulae Gymnesiae mentionem subditivam esse duxit, non potest Balearium eidem interpolatori attribuere; ab Avieno potius hanc censet esse assutam. At si hoc extremum statueris, removebis gravissimam illam causam, quae posita est in eiusdem rei iteratione: licebit Gymnesiae memoriam peripli auctori concedere. Obsistet haudquaquam geographica rerum condicio. An noles ob enuntiati structuram hunc in modum conformatam: 'insula populo nomen dedit ad usque flumen aliquod'? Quasi eiusmodi breviore dicendi ratione non potuerit uti Avienus poeta! Quod Avienus hisce verbis rem expressit, iccirco periplo demetur Gymnesiae mentio! Itaque sane quamvis alia ratione perductus versus 470 sq. ab Avieno insertos duxerim, sed Gymnesiam insulam ab veteris peripli scriptore commemoratam et a poeta inde esse repetitam ita fortasse, ut similiter atque altero loco pluralem in singularem numerum mutaret. Abeat hinc quoque interpolator.

Ad Canum igitur fluvium, qui ad promunturium *Cap de la Nao* in mare videtur exiisse, pertinent Gymnetes. Ab eo ('contra' v. 472) incipiunt Iberi sedesque habent usque ad Pyrenaeum. Quod nempe sic intellegendum, ut interim tantummodo fines notentur, non terminus extremus definiatur. Primum oppidum eorum est Ilerda, quod hodie est Ungero quidem auctore *Javea*; dein Hemeroscopium (*Denia*), tum Sicana civitas (v. 479) prope Sicanum fluvium, qui quin fuerit Sucro (*Xucar*), nullo modo potest dubitari.

Sed magnam commiserunt alii interpretes perturbationem totius loci, cum v. 469, ubi 'ad usque Cani' traditum est, Burmanni coniecturam 'usque ad Sicani' receperunt. Dico non modo Wernsdorfium et Ukertum p. 483: tota Müllenhoffii

disputatio ea nititur atque etiam Sonny p. 51 nescio quo pacto eam probavit. Sane quidem qui Alebum, a quo Gymnetes exordium sumpserint, eundem esse putat, qui nunc *Gorgos* dicitur, ei opus est illa orae parte, quae a promunturio *Cap de la Nao* usque ad Sicanum vel Sucronem patet, cui assignet gentem Gymnetum. Sed audiamus argumentum: 'Quoniam v. 464—473 soli incolae litoris inter Alebum et Pyrenaeos interpositi indicantur, montes fluvii urbes etc. sequentibus afferuntur versibus, Canum flumen in his repetitum iri exspectaveris. Quod non solum non fit, sed ad Sicanum amnem (v. 480) denuo mentio infertur Iberum. Quamobrem Burmanni maioris coniectura recipienda est'. Ut removeamus Gymnesiam insulam, cuius mentio suppositicia habetur: si quis deleto hoc interpolamento contendit inde ab Alebo primum percenseri incolas Gymnetes et Iberos (v. 472), dein Gymnetum oppida Ilerdam et Hemeroscopium (v. 475 sq.), tum Iberica oppida (Sicanam) inde a Sicano fluvio, et statuit in ipso utriusque gentis confinio amnem, qui hanc ab illa dividat, Canum repetendum fuisse — quid dices? toti argumentationi non subest pro fundamento nisi sententia praeoccupata Canum fluvium (v. 469) eundem esse necessario atque Sicanum (v. 480). Argumentatur, quasi v. 469 Sicani nomen traditum sit; attamen ex argumentando demum elicit v. 469 'Sicani' esse restituendum. Unde patet quaeso, cum v. 480 Sicana civitas a propinquo amni sic vocata esse Ibericis dicatur, inde demum initium cepisse Iberos? Credo si a priore aliquo flumine oriebantur, habitabant etiam apud Sicanum; et invicem si Iberi Sicanum accolebant potuerunt certe oriri ex loco, qui magis ad meridiem vergebat. Contra si inde profecti erimus, quod secundum traditam versuum scripturam Canus et Sicanus flumina inter se diversa habenda sunt: quae efficietur condicio? Gymnetes usque ad Canum pertinent. Apud eos memorantur Alebus et Gymnesia. Urbs nulla nominatim affertur. Peracta res Gymnetum. Sequuntur Iberi inde a Cano fluvio. Quorum oppida Ilerda (Hemeroscopium) Sicana. Iam tene id mirum ducere, quod denuo apud Sicanum mentio fit Iberum? Cum non dicatur

nisi civitatem a Sicano amni vocatam esse scilicet ab hominibus, qui ibi colebant, Ibericis? Canus igitur si Gymnetes ab Iberis disiungebat, ubi de Iberis agebatur, non potuit omnino iterari. Omnia sunt sana et integra.

Et animadvertamus, quantis angustiis premantur Müllenhoff ac Sonny, si coniecturam illam ʻSicaniʼ pro ʻCaniʼ accipiunt. Sicanum vel Sucronem dicunt terminum esse inter Gymnetes Iberosque. Quid tandem, cum deinde singulae urbes Iberum Ilerda (Hemeroscopium) Sicana prope Sicanum sita hoc ipso, quo enumeravi, ordine enumerentur, iam v. 469 sibi vult Sicanus, a quo Iberi incipiant? Itaque pronomen ʻeorumʼ, quod propter grammaticam rationem non potest non ad Iberos referri, propter rem ad Gymnetes coguntur revocare. Causa neglegentiae nimirum fuit Graecorum pronomen ἐκείνων! Porro, cum nauta v. 469 ad Sicanum provectus sit, iudicant Müllenhoff et Sonny ei, quo exstet, loco non convenire Pityussarum et Balearium mentionem; potuisse eum oculos in illas transmittere potius, cum prope promunturium *Cap de la Nao* navigaret. Sed vanus et fictus est ille Sicanus (v. 469); immo ad Canum processit cursus descriptionis; Canus autem cadit in mare prope illud promunturium. Geographicam igitur rationem non laedunt insulae illae intermixtae. Quanquam sane alias ob causas versus 470 sq. a periplo abiudicandos et Avieno vindicandos esse supra dictum est. His omnibus pensitatis mihi quidem evidentissimum videtur Burmanni illam coniecturam nullo modo posse probari. Quod vel Müller Philol. XXXII p. 117 recte perspexit; et gaudeo, quod etiam Holder in edenda Ora maritima coniecturam istam respuit.

Sicanus igitur fluvius idem est, quem inferioris aetatis scriptores vocant Sucronem veluti Strabo III 158 sq. 163. 167. Ptol. II 6, 14. Mel. II 6, 92. Plin. III 20. 76, qui hodie dicitur *Xucar* [1]). Sic cum alii iudicaverunt tum Avieni interpretes de hac quidem re omnes propemodum consentiunt [2]). Sicana

---

1) Cf. Ukert p. 294. Forbiger p. 15.

2) Vossius ad Mel. II 6. Pinedo ad Steph. Byz. s. v. *Σικάνη*. Ukert p. 483. Christ p. 167 sq. Müllenhoff p. 161. 165. Unger p. 250. Sonny p. 51.

autem civitas comparanda est cum Sucrone oppido, quod amni cognomini adiacebat. Cf. Strab. III 158. Plut. Sert. 19. Pomp. 19. App. b. civ. I 110. Liv. XXVIII 24. XXIX 19. Flor. III 22. Sen. de benef. V 24. Plin. III 20. itin. Ant. p. 400, 4 [1]). Etiam de hoc est omnium fere felix concentus. Tyrius denique amnis cum urbe Tyri (v. 482) procul dubio est Turia vel Turium, quem nunc appellant *Guadalaviar* (cf. infra p. 145). Sat certo licet definire situm Sicanae civitatis.

Sed alius quoque quaestionis patet hoc loco campus. Quippe multa facessit negotia iste interpolator. Hemeroscopii mentionem falso loco inseruit; non noverat peripli auctor Massiliensium colonias in Iberica ora conditas; antea scripsit periplum. Cuius sententiae causam eo contineri existimat Müllenhoff p. 161, quod Hemeroscopium *(Denia)* inter litus harenosum, quod ad Ilerdam initium capiat (v. 475 sq.), et Sicanam urbem interponatur, cum re vera steriles harenae ab urbe *Denia* usque ad ipsum Sucronis ostium pertineant. Redarguunt hanc offensionem Unger p. 249 n. 56 et Sonny p. 51; namque Hemeroscopium apud Avienum non tam post litus harenosum quam in ipso litore collocatur.

Improbavit Müllenhoffii sententiam etiam Gutschmid p. 524; at interpolationem tamen hoc ipso loco statuendam esse item censuit. Ilerda hic memoratur (v. 475); brevi post Sicanus fluvius (v. 480). Sicanum interpolator ut alii pro Sicori habebat. Sicori adiacebat Ilerda. Perperam igitur etiam in Sucronis viciniam importavit Ilerdam oppidum. Sane non novimus nisi Ilerdam, quam Sicoris alluebat, quae hodie vocatur *Lerida* [2]). Sane fuerunt, qui Sicanum eundem ducerent atque Sicorim; vide Serv. ad Aen. VIII 328 collato Thuc. VI 2 et Sil. XIV 34 sqq., qui Pyrenaeo monti propinquum facit Sicanum. Sane ingeniosa videtur coniectura viri ingeniosi. Consentit Sonny p. 51. ‘Pronomen “eorum” (v. 474) ad Iberes referri apparet. At nondum horum, sed Gymnetum ora describitur. Accedit, quod Ilerdae in his

---

1) Cf. Ukert p. 413. Forbiger p. 53 sq.
2) Cf. Ukert p. 450. Forbiger p. 76.

regionibus nusquam fit mentio, notissima est Ilerda ad Sicorim fluvium sita.' Sed prior illa causa apta est ex falsa coniectura 'Sicani' (v. 469). Nihil ergo plane valet. De altero autem argumento quid iudicabis? Num re vera, cum oppidum alioquin ignotum in regione aliqua memoratur, larga autem est memoria cognominis urbis, quae ad aliam terrae partem spectat, num re vera certum est illud omnino non exstitisse, sed ab interpolatore fictum perverseque in scriptoris cuiusvis librum immixtum esse? Vide, quae Unger p. 249, quae ipse Müllenhoff p. 162 dicat, qui satis propensus est ad interpolamenta apud Avienum statuenda. „*Als wenn derselbe iberische Stadtname nicht an zwei verschiedenen Orten vorkommen könnte!*" Quot vero urbes eiusdem Eborae nominis in ipsa Hispania sitas supra (p. 83 sq.) cognovimus et alias ab aliis seiunximus! In quibus sunt etiam, quae nominentur ab uno tantum scriptore. Et de Ilerda dubitabis praesertim in Avieno, qui vetustum fontem expressit, qui alia quoque nomina solus exhibet[1]), qui etiam plura solus exhiberet, nisi opportune accidisset, quod ex Hecataei aliorumque reliquiis hoc et illud rescivimus? Eo magis autem mirandum est hac usum esse Sonnium argumentatione, postquam antea (p. 37 n. 3), ubi agitur de duplici illo Ibero, nihil habere dixit offensionis, quod duobus fluminibus idem nomen inditum fuisset.

Et quid dices, si rem plane in contrarium vertero? An minore iure hoc mihi licebit? Fuerunt, qui Sicanum pro Sicori haberent. Ob nominum similitudinem inquies quamvis exilem. Sed quid? In Sicani vel Sucronis regione erat aliquando Ilerda. De hac aliquid illi compererant nescio unde. Ubi Sicanus fluvius profluxisset, nesciebant. Sciebant Ilerdam prope Sicorim sitam esse. Nonne eo facilius poterant adduci, ut Sicanum putarent eundem ac Sicorim? Quod si rectum esset, etiam confirmaretur Ilerdam fuisse in Sicani sive Sucronis regione. Quam conclusionem nolim ipse elicere; id demonstrare volui eodem iure ita posse quemlibet argumentari.

---

1) Cf. Unger l. l.

Itaque Ilerdae mentionem interpolatori deberi pro certo non licet affirmare [1]).

Potest quidem alia ratio excogitari et est excogitata: corruptela laborare nomen Ilerdae. Sed cum eo omnino inclinem, ut in singulari Ilerdae mentione merito offendi infitier, nihil moror hanc suspicionem. Ac profecto quae adhuc medendi conamina prolata sunt, rei non satisfacerent. Quae enumerasse contentus sum. 'Idera' nomen Avieno restitui voluit Vossius ad Mel. II 6 p. 189 collato Stephano Byzantio s. v. *Δηρά* [2]); 'Ibera' Christ p. 168 n. respecto Ephori fragmento 39 [3]); 'Ilerca' Hansen p. 1430.

Ad clausulam perveni de Avieno quidem: apparet veteris peripli testimonio Sicanae civitatis memoriam, quam Hecataeo vindicat Stephanus, firmissima ratione defendi et comprobari. Nam erraverunt, qui Avienum huius urbis mentionem ex vetusto illo logographo hausisse affirmaverunt [4]).

---

1) Müller Philol. XXXII p. 114 contendit Avienum ipsum indicare sese Sicanum pro Sicori habuisse, quippe cum Ilerdam oppidum memoret. Scilicet hanc quoque rem adhibet ad confirmandam opinionem suam de Avieni Ora maritima conceptam.

2) Acceperunt Vossii coniecturam Berkel ad Steph. Byz. s. v. *Δηρά*. Pinedo ad Steph. Byz. s. v. *Σικάνη*. Wernsdorf. Ukert p. 246. 483. Klausen. — Stephani loco, quo in libris haec sunt: *Δηρὰ γῆς Ἰβηρίας ἧς ὁ Σικανὸς ποταμός. οἱ οἰκήτορες Δηραῖοι*, vix cum Meinekio scribendum *⟨πόλις⟩ τῆς Ἰβηρίας, ⟨δι'⟩ ἧς κτλ.*; dubito an recte coniecerit *γῇ Ἰβηρίας* Holstenius, quod arrisit etiam Ungero p. 250. Itaque cum nomen ad regionem potius videatur spectare, non est conexus inter Stephani tmema locumque Avieni. Eadem causa obstat suspicioni Müllenhoffii p. 162, qui contrariam viam ingressus vocem *Δηρά*, quae apud Stephanum exstat, fortasse ortam esse cogitavit ex *Ιλερδα* vel *Ιληρδα*. Ceterum quod illud tmema ex Hecataeo depromptum esse suspicatus est praeeunte Klauseno ad Hec. fr. 15, res est plane in incerto. Suo vero iure id monuit Indaram urbem, quam *Σικανῶν πόλιν* Stephanus interpretatur laudans Theopompum (fr. 251), non ad Iberiam pertinere, sed ad Sicanos Siciliae insulae incolas. Cf. Holm, *Gesch. Siciliens* I p. 60.

3) Cui fragmento apud Iosephum c. Apion. I 12 servato sane distortio quaedam rei videtur subesse. Sed Christii explanandi rationem improbo.

4) Christ p. 167 sq. Ukert, *Geogr. des Hec. u. Dam.* p. 55. Cf. supra p. 80.

Sed cum Sicana urbe cohaeret fluvius Sicanus [1]: nova nascitur quaestio. Conectitur enim Sicani fluminis mentio cum historicorum scriptorum illa narratione, ex qua Sicani, qui in Sicilia sedes habebant et a Siculis ex Italia transvectis magis magisque in meridiem et occasum repulsi ferebantur, ex ipsa Iberia in insulam transmigraverint a Liguribus sedibus eiecti. Auctor est gravissimus Thucydides VI 2, quo loco ad exponendum videtur adhibuisse Antiochi Syracusani librum, qui inscribebatur *Σικελιῶτις συγγραφή* [2]. Eandem relationem de Sicanis, sed ita, ut sive de Sicano fluvio sive de Liguribus mentio non fiat, exhibent Dion. Hal. I 22; Philist. fr. 3 ap. Diod. V 6; schol. et Eustath. ad Od. ω 307; Sil. XIV 34 sqq. Discrepat Servius ad Aen. VIII 328: Sicani fluminis loco Sicoris memoratur et ad Italiam venisse traduntur Sicani, dein inde pulsi vicinam insulam occupavisse. Nec de Sicano fluvio nec de Liguribus quicquam commemorantes Sicanum regem cum Iberica manu in Siciliam advenisse perhibent Solin. V 7. Mart. Cap. VI 646 [3]. Denique Ephori testimonium laudandum est (fr. 51 ap. Strab. VI 270), ex quo Iberi barbarorum primi

---

1) Mentio fit praeterea Sicani fluvii apud eundem Stephanum ex Apollodoro — per Herodianum ex mente Lentzii praef. p. CLXII — hausta; cf. fr. 140 ap. Steph. Byz. s. v. *Σικανία ἡ περίχωρος Ἀκραγαντίνων· καὶ ποταμός, ὥς φησιν Ἀπολλόδωρος.* Vinculum, quod duo diversarum terrarum nomina inter se copulaverit, in hac brevi sectione culpa epitomatoris videtur esse omissum. Quanquam utrum fluvius in grammatici illo libro, qui *χρονικά* inscribebatur, commemoratus fuerit, in quo multum valebant res ad geographiam spectantes, an in subditivo opere, cui *περὶ γῆς* titulus erat (cf. Diels Mus. Rhen. XXXI p. 8 sqq.), ambiguum est.

2) Antiochum Thucydidis hac de re fontem fuisse postquam Niebuhr suspicatus est, exposuit argumentis ex sermone potissimum captis Wölfflin, *Antiochus von Syracus und Coelius Antipater. Winterthur* 1872; et quanquam oblocuti sunt Böhm, de Antiocho Syracusano quaestiones (*Grabow* 1875) ac Schöne Burs. annal. 1874/75 vol. III p. 849, tamen, quod Wölfflin eruit, non improbandum aut in controversiam vocandum. Cf. Classen, *Krit. Bemerkungen zum 6. Buche des Thuc.* p. 184 sq. Holm Burs. annal. vol. IV p. 88 sqq. Busolt, *Griech. Gesch.* I p. 224 n. 4.

3) Hic ceterum nominis Sicaniae originatio non a Sicano flumine petita invenitur, sed ab ipso illo rege. Cf. Isid. orig. IX 2, 85. XIV 6, 32.

οἰκισταί Siciliae feruntur fuisse [1]). His omnibus testimoniis contraria est et ipsorum Sicanorum propria professio, qui *αὐτόχθονας* sese esse iactabant (Thuc. VI 2), et auctoritas Timaei (fr. 2 ap. Diod. V 6), qui illam gentis opinionem firmius comprobavit. Quem sequitur Diodorus, qui alio loco (V 2) affirmat hoc quidem referre, qui sint *οἱ νομιμώτατοι τῶν συγγραφέων* [2]).

Haec testimonia. Quibus videtur confirmari Antiochi aetate in Iberia Sicanum fluvium exstitisse. At iam pridem illa de Sicanis memoria a viris doctis in dubium est vocata. Non meum est copiosam disputationem hac de quaestione instituere; quam brevissimis finibus eam constringam.

Una est offensio in eo posita, quod per mare perque insulas medias interiectas ex Iberia transvectos esse Iberos, qui navigando nec multum pollebant nec multum studebant, incredibile est. Deinde quod gravius est, Ligures fines propagaverunt usque ad Pyrenaeum montem, non trans Pyrenaeum in ipsius Hispaniae regiones [3]). Habitabant autem Iberi ad occidentem a

---

1) Sunt Strabonis verba haec: .... *ἀλλὰ διετέλεσαν μέχρι δεῦρο Σικελοὶ καὶ Σικανοὶ καὶ Μόργητες καὶ ἄλλοι τινὲς νεμόμενοι τὴν νῆσον, ὧν ἦσαν καὶ Ἴβηρες, οὕσπερ πρώτους φησὶ τῶν βαρβάρων Ἔφορος λέγεσθαι τῆς Σικελίας οἰκιστάς.* Ephorum autem Iberos non a Sicanis distinxisse, sed Strabonem ex neglegentia discriminis auctorem fuisse opinatur Marx ad Eph. p. 153. At si confertur Scymnus v. 264 sqq., Ephori compilator, quem haud dubie hoc ipso loco eius doctrinam expressisse dilucide apparet, ut recte annotavit Marx p. 154 (cf. etiam Matthiessen l. l. p. 884) ex versibus 270 sqq. collatis cum Ephori fragmento 52 apud Strab. VI 267, nescio an veri sit simile Ephorum Sicanos non nominatim attulisse, sed locutum esse de solis Iberis. Ibidem legimus insulam ab Iberis Trinacriam esse appellatam, non Sicaniam; deinde Siciliam *Σικελοῦ δυναστεύοντος.*

2) Eo in numero Timaeum esse ex mente Diodori satis est manifestum. Quod autem eis etiam Antiochum annumerari vult Nissen, *Ital. Landeskunde* I p. 547 n. 3 — quod si verum esset, everteretur tota Wölfflini sententia, ex qua Antiochus Thucydidi materiam subministravit — in causis, quas profert, non inest opinor ea vis, ut probent atque demonstrent.

3) Tenet, quod Thucydides aliique narrant, Christ p. 140; et Unger Mus. Rhen. XXXVIII p. 179 confirmare conatur documentis Ligures non

Liguribus: ergo ne id quidem licet cogitare Sicanos — a Liguribus orientem versus propulsos — terrestri itinere ex Iberia in Italiam migravisse. Quae offensiones videntur remotae ab eis, qui Iberiam, quam dicit Thucydides, ex prisca cogitandi ratione totam terram a columnis ad Rhodanum usque pertinentem interpretati Sicanum agnoscunt Sequanam, Galliae notum illum fluvium, Sicanosque, qui eiusdem originis ac Siculi fuerint, a Liguribus Ligeris fluminis accolis sedibus exactos in Italiam descendisse et inde in Siciliam traiecisse statuunt. At huic expediendi rationi certissime repugnat Avieni vetus periplus, ex quo satis elucet Sicanum fluvium non Sicorim nedum Sequanam fuisse, sed Sucronem. Denique omnino non certum est, num in Sicilia unquam Iberi sedes habuerint. Et si habuerunt, diversi videntur fuisse a Sicanis. Namque Sicani ab eadem stirpe oriundi erant ac Siculi; Siculi autem nec Iberi fuere nec Celtae nec Pelasgi nec Ligures, sed Itali. Sicani igitur antiquis temporibus se ab consanguineis seiunxerunt et ex Italia in Siciliam transmigraverunt. Quae cum ita sint, ab omni abhorret veri similitudine ex Iberia sive Gallia in Siciliam pervenisse Sicanos [1]).

Attamen cum de Sicanorum illa migratione falsa sit memoria, nequaquam etiam Sicanus fluvius commenticius est existimandus. Plane in contrarium rem vertamus. Nam fabula illa, quam Thucydides vel, ut altius ascendere audeam, Antiochus protulit, procul dubio in eo posita est, quod ratio quaedam intercedere ficta est inter nomen Sicanorum Siciliae incolarum et nomen Sicani Iberici fluminis. Veluti Busolt, *Griech. Gesch.*

---

ab Hispania fuisse alienos. Haud recte. Causas petitas et ex lacu Ligustino Avieni v. 284 et ex Stephani tmemate s. v. *Λιγυστίνη* — de quo ceterum conferenda sunt, quae disputat Niese, de Steph. Byz. auctoribus p. 19 — et ex paeninsula tertia, quam *Λιγυστικήν* appellaverit Eratosthenes (fr. III B 97 ap. Strab. II 92), partim refellit Sonny p. 31 sq. Cf. etiam Wilsdorf p. 6.

1) De virorum doctorum libris, qui hac de re disseruerunt, adeas potissimum Popponem ad Thuc. VI 2 vol. III 4 p. 5 sq. Holmium, *Gesch. Siciliens* I p. 356 sqq. Busoltium, *Griech. Gesch.* I p. 235 sqq.

I p. 235 dicit fabulam illam originem duxisse ex nominibus ab Hecataeo memoratis. Num Stephani tmema s. v. *Δηρά* Hecataeo debeatur, certum non est; sed pronum ei erat sane in periodo cum urbis mentione fluvii memoriam coniungere. Notus igitur erat Antiochi temporibus Hispaniae fluvius Sicanus: inde habet fabula ab eo narrata originem. Quae vix potuit omnino oriri, nisi aliquid saltem fundamenti subfuisset, quo usus quis exstrueret commentum. Hac igitur ratione etiam ex fabula illa confirmatio derivatur auctoritatis Hecataei.

Crabasia.

fr. 13 ap. Steph. Byz. s. v. *Κραβασία πόλις Ἰβήρων. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Κραβάσιος κτλ.*

Urbis nomen aliunde non notum. Sed recte iam Pinedo et Klausen huc rettulerunt iugum Crabrasiae, cuius meminit Avienus v. 489, Avienique interpretes plerumque agnoscunt cum iugo urbem Hecataei cohaerere.

Atque ut imaginem situs adumbremus, memoratur a Sicano sive Sucrone septentrionem versus Tyrius amnis cum oppido Tyri (cf. supra p. 134). Qui quin idem sit atque Turia vel Turium Romanorum (hodie *Guadalaviar*), nequit dubitari [1]. Müllerum autem, qui Philol. XXXII p. 117 et ad Ptol. p. 152 eum pro eodem habuit, qui hodie vocatur *Magro*, qui influit in Sucronem *(Xucar)*, et *Tuiris* oppidum, quod ei adiacet, cum Tyri Avieni comparavit, satis opinor refutatum esse ab Ungero p. 250 et Sonnio p. 52. Sequitur v. 483 sqq. Bebrycum mediterraneorum mentio congruens cum Ephoro (Scymn. 200 sq.). Deinde v. 489:

post Crabrasiae iugum
Procedit alte ac nuda litorum iacent
Ad usque cassae Cherronesi terminos.
Palus per illa Naccararum extenditur —
Hoc nomen isti nam paludi mos dedit —

---

1) Cf. Ukert p. 294. 483. Müllenhoff p. 165. Unger p. 250. Sonny p. 52.

Stagnique medio parva surgit insula
Ferax olivi et hinc Minervae stat sacra.

Quam interpretandi rationem Müller iniit, pendet ex prava Tyrii fluminis explicatione: ergo eam mittamus. Immo cum inde a Turio usque ad Iberum nullum aliud exstet promunturium, nihil restat nisi ut iugum Crabrasiae idem esse arbitremur, quod hodie vocant *Cap Oropesa*[1]). Cassam cherronesum Müllenhoff p. 169 existimat esse planam illam harenosamque lingulam, quae ab Iberi ostio meridiem versus sinum circumcludit, quem dicunt *Puerto de los Alfaques.* Sed rectius videtur Müller Philol. XXXII p. 117 sq. hanc Avieni cherronesum non diversam esse statuisse ab urbe, quae *Χεῤῥόνησος* dicitur Straboni III 159 inter Saguntum et Dertosam sita (hodie *Peñiscola*). Consentiunt Unger p. 252 et Sonny p. 52. Scilicet tum ‘cassae’ epitheton non retinendum, sed mutandum cum Heinsio[2]) in ‘cascae’. Postremo quid paludi Naccararum (v. 492) et insulae in medio stagni sitae faciendum sit, mihi quidem obscurum est. Ungeri interpretationem verborum ‘stagni medio’ neutiquam posse admitti censeo. Sed nihil refert hoc ad id, quod agimus.

Est igitur iugum Crabrasiae promunturium *Cap Oropesa.* Nimirum Crabasia oppidum, quod ex Hecataeo traditum accepimus, non ita longe ab illo afuit. Peripli auctor satis habuit iugum memorasse. Müllenhoff vult ex Stephano apud Avienum ‘Crabasiae’ scribi pro ‘Crabrasiae’: id utique apertum est alterum nomen cum altero esse comparandum. Videmus autem hic quoque, quam bene Hecataeum et illustret Avieni periplus et confirmet[3]).

---

1) Cf. Müllenhoff p. 169. Unger p. 252. Sonny p. 52.

2) Hanc coniecturam Unger tanquam suam protulit. Cf. Sonny p. 52 n. 4.

3) Mirum in modum Klausen, quanquam ipse Avieni locum attulit, adiungit populum videri eundem atque Carpesios, gentem validissimam in media paeninsula habitantem circa Toletum, quos memorat Polybius III 14 (ex eo Stephanus s. v. *Καρπήσιοι*; cf. Niese p. 19 sq.), qui solent alias

Iberi.

Ad lemmata, ut promisso stem, examinanda accedo. Quae si ipsa ex Hecataeo hausta sunt, est inquirendum, num, quae adhuc de singulis nominibus eruimus, conveniant cum memoria Iberum.

Gentes paeninsulae, quae postea Hispania vocabatur, initio et ipsarum et terrae communi carebant nomine. Affero ipsa verba Polybii III 37, 10 sq.: τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῶν προειρημένων ὁρῶν τὸ συνάπτον πρός τε τὰς δύσεις καὶ πρὸς Ἡρακλείους στήλας περιέχεται μὲν ὑπό τε τῆς καθ᾽ ἡμᾶς καὶ τῆς ἔξω θαλάττης, καλεῖται δὲ τὸ μὲν παρὰ τὴν καθ᾽ ἡμᾶς παρῆκον ἕως Ἡρακλείων στηλῶν Ἰβηρία, τὸ δὲ παρὰ τὴν ἔξω καὶ μεγάλην προσαγορευομένην κοινὴν μὲν ὀνομασίαν οὐκ ἔχει διὰ τὸ προσφάτως κατωπτεῦσθαι, κατοικεῖται δὲ πᾶν ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν καὶ πολυανθρώπων, ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα τὸν κατὰ μέρος λόγον ἀποδώσομεν. Cf. etiam Characis fr. 5 (FHG III p. 637): τὴν δὲ Ἱσπανίαν Ἕλληνες τὰ πρῶτα Ἰβηρίαν ἐκάλουν οὔπω ξύμπαντος τοῦ ἔθνους τὴν προσηγορίαν μεμαθηκότες, ἀλλ᾽ ἀπὸ μέρους τῆς γῆς, ὅ ἐστι πρὸς ποταμὸν Ἴβηρα καὶ ἀπ᾽ ἐκείνου ὀνομάζεται, τὴν πᾶσαν οὕτω καλοῦντες.

Ex priscorum autem Graecorum usu nomen, quod cum Ibero fluvio cohaeret, duas habebat significationes:

1) alteram latiorem, quae ad terram potissimum spectabat: Iberia complectebatur regionem a Rhodano ad occasum solis patentem (cf. supra p. 71 sqq.).

2) alteram angustiorem, quae ad populum potissimum spectabat: Iberi appellabantur, qui partem paeninsulae orae orientalis apud Iberum flumen obtinebant.

De termino horum Iberum, qui quidem spectet ad septentriones, supra (p. 71 sqq.) verbosius disserui; quatenus autem meridiem versus ex usu scriptorum porrecti fuerint, accura-

---

Carpetani nominari. Quid haec gens vel maxime mediterranea ad iugum illud in altum prominens? Equidem non intellego.

tissime omnium docet Avienus vel eius periplus: a Cano fluvio, qui prope promunturium *Cap de la Nao* mari illabitur, exordium capiunt (cf. p. 134 sqq.). Quocum optime consentit Ephorus, cum Scymnus v. 199 post Libyphoenices et Tartessios Iberum faciat mentionem. Quo revocanda sunt praeterea Scylacis (2) verba: *τῆς Εὐρώπης εἰσὶ πρῶτοι Ἴβηρες Ἰβηρίας ἔθνος,* ubi singularis Iberum gens latiori terrae significationi opponitur; denique Characis ille locus, quem modo attuli. Contra a ceteris Hispaniae orae partibus a promunturio *Cap de la Nao* ad meridiem et occasum sitis excludebatur nomen Iberum; propria potius nomina gentium afferebantur ut Mastienorum Elbysiniorum Tartessiorum. De hac re et de Herodori Iberica natione Avienique illa Iberia, quae cum meridionali Ibero fluvio conectitur, supra (p. 118 sqq.) dictum est.

Postea cum Ligures usque ad Pyrenaeos sedes prolatavissent, terrae Iberiae significatio pertinebat ad orientalem oram Pyrenaeo monte et columnis terminatam; quod habes comprobatum iam apud Scylacem (2), qui paraplum Iberiae a columnis usque ad Emporium septem dierum esse indicat (cf. Avien. 562 sqq.), et Polybii illo aperto testimonio III 37 (cf. etiam III 17, 2). Contra interiores paeninsulae partes atque eae potissimum, quae ad occidentem vergebant, attribuebantur Celtis; cf. Ephor. fr. 43 ap. Strab. IV 199. Scymn. 165 sqq. Eratosth. fr. III B 123 ap. Strab. II 107. Romanorum denique dominationis temporibus, ex qua tota terra ex tenebris magis magisque ad lucem evocabatur, Iberiae nomen adhibebatur ad denotandam totam paeninsulam, quae usque ad Pyrenaeum montem patescebat, ut idem valeret atque Hispaniae; cf. Artem. ap. Steph. Byz. s. v. *Ἰβηρίαι.* Strab. III 166 [1]).

Quid haec ad Hecataeum? Iberiae nomine num etiam Hecataeus ita usus sit, ut Rhodanum pro termino haberet et constitueret, nescimus. Permirum sane esset, si gravissimus

---

1) De diversis his nominis significationibus cf. Baumstark PRE vol. III p. 1388. 1392. Ukert II 1 p. 244 sq. 248 sqq. II 2 p. 14 sq. 52. Forbiger p. 4. Kiepert, *Alte Geographie* p. 481.

ex vetustis geographicarum rerum scriptoribus apud Strabonem III 166, undecumque illa notitia manavit, exclusus aut non respectus esset. Sed cum Mastienos Elbestiosque propriis nominibus afferret, fortasse etiam Tartessios, et certe ab Iberis discerneret, ipse quoque noverat hos Iberos eorumque sedes plane eidem orientalis orae parti assignavit atque alii priscae aetatis scriptores. Quod demonstrant aperte haec ipsa quattuor fragmenta.

Κραβασία πόλις Ἰβήρων (fr. 13) prope promunturium *Cap Oropesa* sita (cf. p. 146) apprime convenit cum sedibus, quas habent Iberi apud Avienum Scymnumque.

Ἰλαραυγᾶται οἱ Ἴβηρες (fr. 14): haec verba nimirum ita intelleges, ut Ilaraugatas non tam eosdem atque Iberos ex Hecataei mente fuisse sumas quam — cum haec explanandi ratio procul dubio aut Stephano aut epitomatori imputanda sit — unam ex Iberum gentibus haud secus atque Edetanos, de quibus subinde dicam. Recognosce autem, quae supra (p. 117) de Ilergetum finibus exposui: iam concedes non abhorrere Ilaraugatas ab angusta notione, quam alii auctores Iberum nomini indere consueverant.

Ἕσδητες ἔθνος Ἰβηρικόν (fr. 11), qui ex posteriorum scriptorum testimoniis a Sucrone fere flumine initium capiebant (cf. p. 132), non minus egregie congruunt, si modo ethnicum illud Stephani *Ἰβηρικόν* — idque admodum mihi videtur veri simile — ad eandem angustiorem gentis notionem spectat Iberumque ex mentione, quam in periegesi factam repperit, lemma ita conformavit Stephanus, ut adiectivum *Ἰβηρικόν* substitueret. Avieni vero de Edetanis et Ilergetibus silentium, quod inde habet explicatum, quod peripli auctor non memoravit nisi commune Iberum nomen, quanquam etiamtum utraque gens certe exstabat vigebatque, et ipsum comprobat Hecataeum recte et hos et illos Iberis annumeravisse.

Σικάνη πόλις Ἰβηρίας (fr. 15) denique, si terrae Iberiae nomen respicis, utique videlicet quadrat. Attamen hic quoque multo veri esse similius duco hanc lemmatis formam a Stephani manu esse profectam, qui, cum scriptor gentem nomi-

naverit, terrae potius nomine usus est. Quodsi Hecataeus Sicanam urbem in periodo Iberis ascripsit, videas eximium consensum et cum aliis de Iberum sedibus testimoniis et cum Avieno, qui Iberum civitatem fuisse Sicanam Sicanumque fluvium Iberos accoluisse indicat (cf. p. 134).

Quapropter cum haec quattuor fragmenta evidentissime cum ceteris priscae aetatis testimoniis conspirent, sat manifestum est opinor de his quidem nec ob lemmata nec omnino quemquam subire posse dubitationem.

De Iberis disputationem anticipavimus: quae restant, admodum incerta sunt atque ambigua.

Misgetes.

fr. 12 ap. Steph. Byz. s. v. *Μίσγητες ἔθνος Ἰβήρων. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.*

'Sunt ignoti' annotat Klausen. Ac ne suspicionem quidem de eis in medium proferri posse dicit Müllenhoff p. 168. De terminatione nominis cf. p. 133 sq.

Hyops. Lesyrus.

fr. 16 ap. Steph. Byz. s. v. *Ὕοψ πόλις ἐν Ἰβηρίᾳ χερρονήσου. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ· "μετὰ δὲ Ὕοψ πόλις, μετὰ δὲ Λεσυρὸς ποταμός." τὸ ἐθνικὸν Ὑόπιος ἀπὸ τῆς γενικῆς.*

Prona est primo aspectu suspicio hanc cherronesum Hecataei comparandam esse cum Avieni loco, quem supra (p. 145 sq.) tetigi, v. 491. At iam Müllenhoffio p. 169 illud scrupulum excitavit; nec omnino apud Avienum de cherroneso aliqua agi vidimus, sed de urbe Cherroneso, cuius meminit Strabo [1]).

Suspicari ausus est Unger p. 275 n. 73 huc referendam esse lingulam in ea Galliae orae maritimae parte sitam, quam

---

1) Quanquam — id quod sero animadverti — Müller ad Ptol. p. 186 existimat Hyopem urbem in paeninsula (*ἐν Ἰβηρίας Χερσονήσῳ?*) sitam esse ipsam illam urbem Cherronesum (*Peñiscola*), Lesyrum autem eum fluvium, qui hodie dicitur *Miares*. Est vix probabilis coniectura.

describit Avienus v. 614 [610] sqq. Lesyrum fluvium esse Ledum (hodie *Léz*); non alienum videri pagum Lesuram Plinii XI 240, qui distinguendus esset a monte Lesora *(Lozère)*. Hac de re ei non astipulor. Nec enim video, cur negetur pagum cum Lesora (monte Apollin. Sidon. carm. 24, 44) cohaerere; immo Plinii loco Gabalici pagi mentio statim annectitur; in Lesorae autem montis regione habitabant Gabali, quos nominant Strabo IV 191. Ptol. II 7, 16 [11]. Caes. bell. Gall. VII 7. 64. 75. Plin. IV 109. Apollin. Sidon. carm. 24, 23 [1]). Concidit haec confirmatio. Ac Lesyri Ledique nominum similitudo tam tenuis est, ut viri docti coniectura paene omni certo fundamento careat.

Attamen in omni obscuritate nominum clarissimum elicitur indicium genuinae originis ex ipsius logographi verbis itidem ut in Sixo oppido a Stephano vel ab epitomatore servatis. Multa huius pressi simplicisque dicendi generis exempla apud Stephanum invenies, si totam logographi fragmentorum seriem vel leviter recognoveris.

Crommyusa. Melusa.

fr. 17 ap. Steph. Byz. s. v. *Κρομμύουσα νῆσος Ἰβηρίας. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Κρομμυούσιος.*

fr. 18 ap. Steph. Byz. s. v. *Μήλουσα νῆσος κατὰ Ἴβηρας. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Μηλουσαῖος.*

De his fragmentis nihil prorsus potest definiri. Non restat nisi ut bona fide credamus re vera utriusque insulae mentionem in genuino Hecataei opere exstitisse. Mirum in modum Wilsdorf p. 20 dicit Hyops Crommyusa Melusa nomina fortasse Hecataeo esse attribuenda.

4. Calatha.

fr. 3 ap. Steph. Byz. s. v. *Καλάθη πόλις οὐ πόρρω τῶν*

---

1) Hoc rectius statuunt Ukert II 2 p. 93. 266. Forbiger p. 87. 119 et PRE vol. IV p. 940. Müller ad Ptol. p. 205 sq.

Ἡρακλείων στηλῶν. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. Ἔφορος δὲ Καλάθουσαν αὐτήν φησι.

Consentio cum Müllenhoffio p. 145 n.: patefieri ex hoc fragmento accuratam Hecataei notitiam, tamen quid ei faciendum sit, prorsus esse incertum.

Vetustiores Stephani interpretes ut Pinedo et Berkel quamvis dubitanter, maiore autem confidentia Marx ad Ephor. fr. 42 p. 144 et Unger p. 234 huc rettulerunt insulam *Καλάθην* Ptolemaei IV 3, 44, quam Galatam nominant Mela II 7, 120 et Plinius III 92. V 42. XXXV 202; cf. etiam Mart. Cap. VI 648 (ex Plinio III 92) et itin. Ant. 494, 7. 495, 1. 514, 4. 7. Sed praeterquam quod hic quoque Stephanus magni erroris magnaeque neglegentiae insimulandus est, qui 'ex urbibus insulas, ex insulis urbes regionesque soleat creare', exspectaveris eam insulam, cum inter Sardiniam et Libycam oram sita esset nec ita longe ab hac distaret, potius in Asiae periegesi a logographo memoratam esse ut a Ptolemaeo aut, si modo in eo libro, qui *Εὐρώπη* inscribebatur, in describenda Sicilia vel Sardinia ut apud Plinium: non quadrat lemma *οὐ πόρρω τῶν στηλῶν*. Hoc recte monuit Sonny p. 46. Libeat sane cuipiam dicere eo loco, quem Stephanus excerpserit, Herculis columnas obiter commemoratas aut explicationem illam omnino ex mero Stephani arbitrio esse positam. At lubrica haec refugia esse vix potest negari.

Aliam viam ingressus Christ p. 142. 154 sq. 171 huc revocandum esse duxit Avieni illum Calacticum sinum (v. 424), qui nisi per anticipationem quandam iam ad sinum Ilicitanum pertinet, videtur esse sinus Malacitanus (cf. supra p. 104 sqq.). Quod ad formam huius nominis attinet, Meinekii quidem coniectura, qui 'Calacticum' in 'Galaticum' mutari voluit, improbabilis est [1]). Quod autem Unger p. 234 et Sonny p. 46 arbitrantur Christium formam 'Calathicum' ex Hecataei Calatha urbe repetitam in ipsum textum Avieni voluisse recipi, me quidem

---

1) Cf. vindic. Strabon. p. 39 n. — Recepit eam Müller ad Dion. Per. 338, sed refutaverunt praeter Christium etiam Müllenhoff p. 146 et Unger p. 234.

iudice, si recte intellexi virum doctum, id non habuit in animo. Iudicat potius Avienum ex more et consuetudine loco vernaculi vel Phoenicii nominis 'Calathe', ut ad Graecorum sermonem adaptaret, 'Calacte' formam posuisse, qua ipsa effectum sit, ut lectores amoenitatem litoris cogitatione fingerent. Nec igitur opus erat 'coniecturam' illam reici, quia correpta syllaba metro repugnaret; quod vero Unger adiecit, si longa esset syllaba, Hecataeum scripturum fuisse *Καλάϑη*, ne debebat quidem sic argumentari; nam *Καλήϑη* nomen, quod exhibet Stephanus, non evidenter demonstrat Hecataeum *Καλάϑη* formam adhibuisse: delevisset rursus Stephanus Ionismum ut delevit in Mastianis. Potius dicere potuit peripli auctorem, qui *Μασσιηνοί* forma usus est, usurum fuisse forma *Καληϑικός*. Quanquam ne id quidem, quod placuit Christio, plausum potest ferre, cum eiusmodi de causa Avienum nomina, quae in fonte reperiebat, immutavisse non iam statuere liceat.

Iam affero Sonnii verba: 'Suo iure Unger *καλακτικός* ex *καλός* et *ἀκτή* vocabulis ita, ut (*κόλπος*) *καλὰς ἀκτὰς ἔχων* valeat, recta ratione compositum esse negat. Hoc adiectivum non potest derivari nisi a nomine *Καλακτή*. Quae cum ita sint, Punicam illam urbis appellationem, quae est *Καλάϑη*, a Graecis commutatam et ad sui sermonis usum accommodatam esse puto'. Sed quid tandem haec appellatio Graecorum propria? Hecataeus certe et Ephorus vel Graeci illi, quibus notitiam debebant, Punicum nomen ad sui sermonis usum non accommodarunt. Statuitur illud, quia sinum cum Hecataei urbe cohaerere item statuitur. Pro certo quidem id non licet venditare. Nescio, quid de forma nominis iudicandum sit. Si iusta est offensio Ungeri, sane quis potest opinari non veram esse traditam scripturam. Unger coniecit scribendum esse Malaciticum. Locorum quidem natura non obstat, quae obstare videtur Sonnio (cf. supra p. 105 sq.). Forma adiectivi sane est prorsus insolita. Hansen p. 1428 putat fortasse barbaram aliquam vocem in nomine latere paene ad Graecorum linguam aptatam.

Videmur de hoc Hecataei fragmento paene omnis admini-

culi expertes. Ephorum (fr. 42) hanc urbem novisse et Calathusam appellavisse testatur idem Stephanus. Unum est solacium.

Pauca addenda sunt de Iberia[1]. In altero eiusdem Hecataei libro, qui inscribebatur *γενεαλογίαι*, memorata erat *ἡ γῆ τῶν Ἰβήρων* (cf. fr. 349 ap. Arrian. anab. II 16, 5). Ibidem negasse Hecataeum comperimus Herculem in insulam quandam Erythiam *ἔξω τῆς μεγάλης θαλάσσης*[2] profectum esse; abegisse potius boves ex continenti terra, quae patet ad Ambraciam et Amphilochos; eius videlicet regem fuisse Geryonem.

---

1) Supersedeo disputare de fragmento 2 ap. Strab. VII 299, ubi ex Hecataeo memoratur *Κιμμερὶς πόλις*. Quam ad Iberiam occidentemque pertinuisse haudquaquam dilucidum fit ex Strabone. Recte hoc monuit Müllenhoff p. 119. Et Avieni loco v. 241 sqq., quo Klausen nititur, perquam est omnino dubium, num Barthii coniectura 'palus Erebea' et 'Erebi civitas' re vera sit probanda. Müller vero, cum apud Strabonem non allatum sit nisi nomen *Ἑκαταῖος*, hoc fragmentum non Milesio, sed Abderitae vindicavit FHG II p. 388.

Fuerunt ceterum, qui Hecataei fragmentorum numerum augere conarentur. Non nego inter Stephani sectiones ad Iberiam pertinentes etiam nonnullas alias, quae auctoris testimonio carent, ut eas, quas supra (p. 89 sqq. et 114 sqq.) tractavi, fortasse sumptas esse ex Hecataeo. Velut Müllenhoff p. 168 et 177 Hecataeo aut saltem prisco cuidam scriptori ascripsit tmemata s. v. *Ἰνδική* et *Βραχύλη* (hoc quidem non sine veri specie; de additamento illo *οὗτοι δὲ τοῖς Ἴβηρσιν ὁμοροῦσι* cf. Hec. fr. 190. 193. 195); Niese vero p. 14 n. tmema s. v. *Βῆλος* propter verba *πρὸς ταῖς Ἡρακλέους στήλαις* collatis Hec. fr. 3 et 6. At haec quidem est omnium infirmissima ansa. Laudatur ex. gr. s. v. *Ξήρα* Theopompus (fr. 225). Nisi forte Hecataei nomen etiam hic omisit epitomator. Tam lubricus est omnino hac de re campus coniectandi, ut equidem in ea quaestione tractanda, num quid in Hecataei reliquiis insit, quod posterioris aetatis speciem prae se ferat, nolim omnia ea examinare, quae sine auctoris nomine traduntur et Hecataeo tribuuntur ex virorum doctorum coniecturis.

2) *οὐδὲ ἐπὶ νῆσόν τινα Ἐρύθειαν ⟨τῆς⟩ ἔξω τῆς μεγάλης θαλάσσης σταλῆναι Ἡρακλέα* coniecit Grundmann, quid in elocutione Arriani Herodoto debeatur. Berol. 1884. p. 41 n. 1.

II. Gallia.

Ut in universum pauca praenarrem, sedes habebant in Galliae ora, qua interni aequoris sinus inflectitur, priscis temporibus in Iberum vicinia Ligyes, quorum ager Graecis audiebat *Λιγυστική*. Non mirum, quod et gentis et finium nomen etiam in Hecataei fragmentis offendis (fr. 20. 22—24): memoravit Ligyes tanquam grandem populum Hesiodus fr. 232 (Rzach) ap. Strab. VII 300; Herculem cum eis in campo Massiliae urbi finitimo dimicaturum in fabula induxit Aeschylus Prom. sol. fr. 199 ap. Strab. IV 183 et Dion. Hal. I 41; Sophocles Triptol. fr. 541 ap. Dion. Hal. I 12 praeter Oenotriam et sinum Tyrrhenicum nominavit *Λιγυστικὴν γῆν*; Circae epitheton *Λιγυστίς* indere libuit Euripidi Troad. 437; Ligyes habitabant *ἄνω ὑπὲρ Μασσαλίης* et Poenorum inter subsidiarios erant auctore Herodoto V 9 et VII 165; profert Thucydides VI 2 protulitque Antiochus fabulam illam confictam, ex qua Ligures Sicanos ex Iberia exturbasse perhibebantur; confirmat denique usum eorum, qui dicuntur *παλαιοί*, Strabo IV 203. Sufficiant haec vetustissima testimonia.

Iam si quaeratur, quibus cancellis eorum sedes ex antiquiorum scriptorum usu fuerint circumclusae, supra (p. 71 sqq.) multis exposui, ubinam Iberos exceperint; quod vero deest nescio quo pacto illustris Avieni descriptio, unde, quatenus in orientem pertinuerint, noscatur, succedit in locum Scylax (4), qui diserte edocet circa medium quartum saeculum Antipolim oppidum terminum fuisse, a quo inceperint Tyrrheni. Ad idem fere tempus iure rettuleris (cf. p. 69), quae Scymnus v. 216 sq. exhibet: sequitur, ut idem ibi terminus statuatur. Posteriores scriptores quales eis assignaverint fines, id disserere nos longius avocat a proposito [1]).

Ad singula transeamus.

fr. 19 ap. Steph. Byz. s. v. *Νάρβων ἐμπόριον καὶ πόλις Κελτική. Στράβων τετάρτῃ. Μαρκιανὸς δὲ Ναρβωνησίαν*

1) Cf. Ukert II 2 p. 275 sqq. Forbiger p. 391 sqq.

αὐτήν φησι. τὸ ἐθνικὸν Ναρβωνίτης ὡς Ἀσκαλωνίτης. ἔστι καὶ λίμνη Ναρβωνῖτις ὡς Ἀσκαλωνῖτις. καὶ ποταμὸς Ἄταξ. Ἑκαταῖος καὶ Ναρβαίους αὐτούς φησι.

Erratum est, quod apud Klausenum, quem sequitur, ut solet, Müller [1]), post verba *ἐμπόριον καὶ πόλις Κελτική* pro Strabonis auctoritate (cf. IV 181. 186) Hecataeus laudatur [2]). Nihil est Hecataei nisi ethnicum illud *Ναρβαῖοι;* quod autem Stephanus dicit *Ἑκαταῖος καὶ Ναρβαίους αὐτούς φησι,* vocula *καί* haud dubie ad alteram ethnici formam *Ναρβωνίτης* revocanda est, quae debetur alii fonti — videtur epitomator hoc in tmemate turbationem movisse —, non ita intellegenda, quasi Hecataeus modo hanc modo illam formam adhibuerit. Quod recte annotavit Unger p. 195 n. 7. Num urbem ipsam commemoraverit, nescimus; si vero commemoravit, videtur 'Narbe' forma usus esse, quod ex ethnico concluserunt viri docti [3]).

Est autem Narbo, caput Romanorum provinciae, cui nomen indidit, sat notum [4]). Atque exstabat mehercle iam prisco aevo: vetustior quam Polybius (XXXIV 6, 4 sqq. 10, 7), qui ceterum etiam Ataci propinquo flumini nomen urbis imponit (III 37, 8. 38, 2. XXXIV 10, 1), est auctor peripli Avieni (v. 587 [585]). Et miraberis Hecataeum de incolis Narbaeis in periodo verba fecisse?

Locus autem, quem modo attuli, maximi est pretii, cum praeterea aliud Milesii fragmentum detegat:

---

1) Cf. etiam Ukert II 2 p. 15. Dönniges, tabula orbis terrarum ex opinione Herodoti illustrata. Berol. 1835. p. 31. Contzen, *Die Wanderungen d. Kelten* p. 7. Boudard *Revue archéol.* XIII (1857) p. 354. Lentheric, *Les villes mortes du golfe de Lyon* p. 87 sq. 194.

2) Monuit illud Müllenhoff p. 96 et Schenkelio Burs. annal. 1883. vol. XXXIV p. 233 teste D'Arbois de Jubainville *Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France.* 1876. p. 112 sq. Cf. *Revue archéol.* XXVIII (1874) p. 232 n. 2.

3) Cf. Müllenhoff p. 96. 186 sq. Unger p. 195. Wilsdorf p. 18.

4) Cf. Ukert II 2 p. 15. 408 sqq. Forbiger p. 127 sq. et PRE vol. V p. 411. Desjardins, *Géogr. hist. et administr. de la Gaule Romaine* II p. 218.

fr. 20 ap. Steph. Byz. s. v. *Ἐλίσυκοι ἔθνος Λιγύων. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.*

Cuius gentis nomen primum obviam fit intuenti Herodoti illum locum (VII 165), quo, quarum gentium auxiliis Carthaginienses anno 480 adiuti sint, memoriae prodit: enumerantur praeter Iberos et Ligyes Elisyci. Qui locus nimirum ita testimonium de ea gente subministrat, ut minime pendeat ex Hecataeo; quod autem Bergk, *Griech. Literaturgesch.* IV p. 271 n. 91 Herodotum Elisycorum mentionem ex logographi libro sumpsisse statuit, id improbabile est. Nam quomodo tibi finges historicum scriptorem in re gesta enarranda nomen, quod in geographicae descriptionis conexu legebat, deprompsisse et ad suum arbitrium illi gentium numero inseruisse? Idem nomen pro exemplo ab Herodiano usurpatum esse docet Theognost. II 60, 14: *Ἐλίσυκος ὄνομα ἔθνους* [1]). Cf. etiam Zonar. lex. p. 682.

At de sedibus Elisycorum quaeris: hi loci dumtaxat non discutiunt nubila obducta. Ac profecto discessere viri docti in varias mirasque sententias. Quod ne nos quoque commereamus, quam celerrime consulamus Avienum.

Post memoratum Sordum amnem (v. 574), qui hodie dicitur *Agly* vel *Gly*, et post lacunam paucorum versuum, qui continuerunt mentionem promunturii Candidi *(Cap Leucate)*, ad quod ipse poeta revolvitur (v. 602 [598]), agitur de septem insulis sitis in stagnis, quae vocant *étang de Sigean* et *étang de Gruissan.* Bene explanavit, quid rei esset, Müllenhoff p. 185 [2]). Iam legimus v. 586 [584] sqq.:

---

1) Quod exemplum omisit Lentz praef. p. CLXXII sqq.; attulerunt Müller ad Scyl. 3 et Bähr ad Herod. l. l.

2) Cf. Unger p. 266 sq. et Sonny p. 57. — Hoc quoque loco nolim cum Sonnio facere, qui, postquam Gutschmid p. 524 brevissime rem strinxit, exponere nititur quattuor insularum mentionem ab interpolatore inculcatam esse contrariam atque peripli auctore viam ingresso. Acquiescendum est, quod tres illae maximae ante quattuor insulas memorantur nec puto hanc rem sufficere ad interpolationem evidenter demonstrandam. Nihil vero habet offensionis versus 585 [583]: 'At priscus usus dixit has

gens Elesycum prius
Loca haec tenebat atque Narbo civitas
Erat ferocis maximum regni caput.
Hic salsum in aequor amnis Attagus ruit
Heliceque rursus hic palus iuxta; dehinc
Besaram stetisse fama casca tradidit.

Colebant igitur illa loca stagnorum Elesyci: ita scilicet, ut Sordos exciperent fere a promunturio Candido. Nobilissimum eorum oppidum dicitur Narbo; sequuntur Attagus vel Atax fluvius *(Aude)*, Helice palus *(étang de Vendres)*, Besara civitas *(Béziers)*, Orobus amnis *(Orb)* [1]). Quousque ceterum Elesycorum fines pateant, non est, quod disertim testetur. Orani flumine comperimus Iberos et Ligures intersecari: coniectare licet cum Müllenhoffio p. 191 eundem fluvium terminum fuisse Elesycorum.

Certissimum autem est hos Elesycos, quos dixit Avienus, eosdem esse atque *Ἐλισύκους* Herodoti et Hecataei; ac forsitan recte suspicatus sit Unger p. 268 n. 69 in eo peripli exemplo, quod Avienus adhibuit, *Ἐλησυκοί* pro *Ἐλισυκοί* scriptum fuisse. Longissime igitur ei aberraverunt a via, qui voluerunt nomen mutari. Qua de re conferas Wernsdorfii annotationem. Velut pravissime [2]) coniecit Cellarius 'gensque Bebrycum prius', quod probavit Saulcy *Revue archéol.* XV (1867) p. 84; ansam dedit Tzetz. ad Lycophr. 1305; potuit praeterea afferri Cass. Dio fr. 56, 2 ap. Tzetz. ad Lycophr. 516 coll. Zonar. VIII 21 [3]). At actum est de Bebrycibus: spectabant a Pyrenaeis ad meridiem (v. 485); nec qui Bebryces et Elisycos eosdem fuisse ratus est, dico Boudardium *Revue archéol.* XIII (1857) p. 352 sq., cuiusquam feret opinor assensum.

---

omnes Piplas'; sic enim, ut traditum est, legendum videtur cum Ungero et Holdero. Nam etiamsi vim 'at' coniunctionis premis, facile est rem explicare: duplex est series insularum; enumerantur seiunctim, nomine omnes septem uno comprehenduntur. Cf. ceterum Unger p. 268 n. 68.

1) Cf. de his Müllenhoff p. 186 sqq. Unger p. 268 sqq.

2) Cf. Ukert II 1 p. 483 n. 93.

3) Cf. Müller ad Scyl. 3. Unger p. 251.

Altera ex parte Avieni locus, quo accurate sedes gentis definiuntur, aptissimus est ad miras quasdam coniecturas removendas, quae de Herodoti et Hecataei Elisycis expromptae sunt. Vide annotationem Bährii ad Herod. l. l. Mitto Wesselingium, quem laudavit Marx ad Ephor. fr. 111 p. 221 n. 12: etiam quod Niebuhr, *Röm. Gesch.* I^5 p. 41 sq. *Vortr. üb. alte Gesch.* III p. 228 statuit [1]) Elisycos esse Volscos, quos Scylax (9) diceret *Ὀλσοί*, ab Avieno ad irritum redigitur [2]) non secus atque Steinii suspicio fortasse Faliscos Etruriae gentem esse cogitandos.

Porro ne Volcas quidem, qui posteriore aetate in Gallia Narbonensi sedes obtinebant, huc posse revocari recte Müllenhoff p. 187 exposuit. Immo ex luculenta peripli descriptione necessario efficitur Elisycos fuisse gentem Iberum, cum ab Orani fluvio in occidentem habitent et inde demum Ligyes exordium sumant. Quod omni vi teneamus [3]).

Sed in hac re latere videtur difficultas. Non quin possit conciliari cum Avieno Herodoti locus, ubi Elisyci Iberum gens praeter Iberos nominantur. Etenim ne opus quidem est argutiis Ungeri p. 269, qui discrimen illud inde duxit exortum, quod, cum Iberi certe a Poenis ipsis mercede conducti essent, Elisyci cum Sardis Corsis Liguribus a Tyrrhenis essent arcessiti, nixus scholio Pind. pyth. 2, 3 (Timaeus fr. 89): puto potius omnino non ita magnam excire offensionem, quod una ex universo Ibericarum gentium numero evellitur et tanquam si suae sit potestatis suaeque originis, Iberis apponitur; idque bene convenire cum vi et gravitate, quam peripli auctor — nisi

---

1) Cf. etiam Bergk l. l. et Kärst Burs. annal. 1889. vol. LVIII p. 317.

2) Niebuhrium impugnavit iam Dönniges l. l. p. 33; impugnaverunt etiam Bobrik, *Geogr. des Herodot* p. 112 et Wheeler, *the geography of Herodotus. London* 1855. p. 176 n. 3, nisi quod Hecataeum cum Avieno confuderunt.

3) Recte illud tenent Müllenhoff p. 187 sq. Unger p. 268. Busolt, *Griech. Gesch.* I p. 288 n. 1. Non recte iudicat D'Arbois de Jubainville *Revue archéol.* XXVIII (1874) p. 232 sq. nec iure pendet animi Desjardins II p. 42 cum n. 1.

forte Avienus — eorum capiti tribueret, lepide monuit Müllenhoff p. 187. Sed multo gravius est, quod cum Avieno non concinit Hecataeus: hic Elisycos dixit Ligyes, Iberi sunt apud illum. Nec levat discrepantiam saeculum, quod inter logographum et peripli auctorem interest: huius aetate pertinebant Ligures usque ad Oranim, postea Scylacis Ephorique temporibus ad Pyrenaeum montem; ergo cum ille periodum conderet, ab ea regione erant alieni, quam secundum Avienum tenent Elisyci. Sequitur, ut Hecataeus falsa tradiderit. At veri est simillimum illud *Λιγύων*, quod in Stephani lemmate deprehenditur, omnino non esse Hecataei. Quod cum recte sentiret Unger p. 268 sq., tamen id mihi non persuasit posteriorem quendam scriptorem ab ethnicographo adhibitum esse, qui totam Galliae oram meridiei obversam Liguriam appellavisset. Neglegentia potius rursus se obstrinxit excerptor ille neglegentissimus. Mentio erat facta apud Hecataeum in eius ipsius loci, quem respexit Stephanus, contextu Ligyum; neque id mirum, cum apud Avienum Ligyes subsequantur Elisycos. Qua re accidit, ut Stephanus illis uteretur ad horum nomen definiendum itaque plane aliud lemmate indicaret atque logographus in periodo prodiderat. Ceterum nihil moror, si quis hoc modo rem malit expedire. Testem induxerat Stephanus ante Hecataei auctoritatem Herodotum, qui post Ligyes subinde Elisycos memorat: hinc ementitus erat Stephanus Elisycos esse *ἔθνος Λιγύων*. Herodoti autem nomen omisit breviator.

Haec secum prius reputet velim, quam aliquis hoc fragmentum ab Hecataeo abiudicet assignetque recentiori aetati, qua Elisyci dici potuerint Ligyes: nos opinor cavebimus, ne fragmentum superstitiosi libidini obiciamus condonemusque.

fr. 22 ap. Steph. Byz. s. v. *Μασσαλία πόλις τῆς Λιγυστικῆς κατὰ τὴν Κελτικήν, ἄποικος Φωκαέων. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.*

Massiliam notissimam Ligysticae urbem [1]) anno a. Chr. n. 600

1) Cf. Ukert II 2 p. 15 422 sqq. Forbiger p. 134 sq. Desjardins II p. 140 sqq.

a Phocaeensibus conditam ab Hecataeo non modo potuisse ut ab Herodoto V 9 et Antiocho fr. 9 apud Strab. VI 252 et aliis priscis scriptoribus, sed etiam debuisse in continua orbis descriptione utpote clarissimam eius regionis coloniam Graecorum commemorari elucet. Nec minus patet lemma Stephani *πόλις τῆς Λιγυστικῆς*, si modo, quod sane valde veri simile, ex ipsa logographi periegesi fluxit, cum eis, quae supra (p. 155) de Liguribus disputavi, nequaquam pugnare.

Sed verba *κατὰ τὴν Κελτικήν*: quid hoc rei est? Hecataei temporibus Celtarum memoria a meridionali Galliae ora prorsus abhorrebat. Invenimus quidem apud Livium V 34 sq. primum Gallorum transitum Alpium relatum ad idem tempus, quo Massilia fundari coepta sit, nempe ad Tarquinii Prisci aetatem. At aliorum est narratio Gallos fere initio quarti saeculi Alpes transgressos postea deinceps Romam cepisse urbem [1]; quod autem Livius l. l. tradit, ex quo movit dubitationem clarissimus vir Niebuhr, *Röm. Gesch.* II[4] p. 637 sqq. *Vortr. üb. alte Gesch.* III p. 227 sq., tametsi non deerant, qui exsisterent defensores [2], suspectum est et incredibile [3]. Quod vero Unger *Sitzgsber. der bayer. Akad.* 1876. p. 548 sqq. nixus praecipue loco Plutarchi Cam. 15 Livii relationem ita enodare studuit, ut, cum circa annum 600 Bellovesi manus in meridionalem Galliae plagam migrasset, Alpes autem traiecissent Galli ducentis fere annis post, duas has res Livii loco perperam unius anni cursu comprehensas esse sumeret: impugnavit suo iure virum doctum Sonny p. 15 sqq. Non demonstravit certe

---

1) Cf. Heracl. Pont. ap. Plut. Cam. 22. Diod. XIV 113. Dion. Hal. XIII 10 sq. App. Celt. 2. Liv. V 33 coll. V 17. Iustin. XX 5. XXIV 4. cf. Plin. XII 5. (Polyb. II 17 sq.).

2) Cf. Lachmann, de font. histor. T. Livii commentatio prior. Gotting. 1822. p. 22 sq. Müller-Deecke, *Etrusker* I p. 141 sqq. Duncker, Orig. German. p. 9 sqq. Nissen, *Ital. Landeskunde* I p. 476 sq.

3) Cf. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme* p. 165. Contzen, *Die Wanderungen d. Kelten* p. 102 sqq. Mommsen, *Röm. Gesch.* I[7] p. 326 sqq. Lewis, *Untersuchg. üb. d. Glaubwürdigkeit d. altröm. Gesch.* I p. 454 sqq. II p. 273 sq. Müllenhoff II p. 247 sqq. Niese *Gött. Gel. Anz.* 1885. I p. 247. Sonny p. 15.

ille anno 600 re vera Gallos eas regiones incoluisse, quas hodie vocant *Provence* et *Dauphiné*. Obstat autem certissime testimonium Herodoti, ex quo Celtae non habitabant nisi in extrema Hispania (II 33. IV 49), prope Massiliam autem Ligures (V 9); obstat, quod nec apud Aeschylum nec in fabula ipsius regionis propria Hercules cum Celtis certans inducitur. Porro non neglegendum anno 480 in Carthaginiensium copiis Celtas deesse; immo quarto demum saeculo Gallorum mercennarii in alienarum gentium exercitibus comparent militantes. Quin etiam Scylax et Scymnus enumerant non Celtas, sed Ligures. Ergo ab litore etiamtum illi erant remoti idque eo magis Herodoti Hecataeique temporibus [1]).

Itaque consentaneum est Hecataeum de Celtis tanquam maris interni accolis nihil scire potuisse. Quanquam perversum est hoc fragmentum in dubium vocare, quia propter Celticae mentionem inferiorem aetatem resipiat. Prodeat in ius Stephanus: tamen nunc quidem non tam neglegentiam quam temeritatem crimini ei vertemus. Recte vidit iam Müllenhoff p. 96, cui assentiuntur Sonny p. 18 n. 2 et Wilsdorf p. 5, ea verba quasi ipsa ostendere accuratioris explicationis causa sese esse annexa. Convictus est credo ille exemplis eiusmodi rationis lemmata conformandi; de vulgari terrae nomine agitur: et dubitabimus eandem hic Stephani licentiam statuere?

fr. 23 ap. Steph. Byz. s. v. *Μόνοικος πόλις Λιγυστική. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Μονοίκιος.*

fr. 24 ap. Steph. Byz. s. v. *Ἄμπελος πόλις τῆς Λιγυστικῆς. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ.*

Ampelus urbs plane latet tenebris circumfusa. Non potest dubitari de Monoeco: erat oppidum Ligysticae orae portu et templo 'Herculis Monoeci' nobile: dicunt hodie *Monaco*. Vocatur *Μονοίκου λιμήν* a Strabone IV 201 sq. et Ptolemaeo III 1, 2 [2]); apud Latinos scriptores 'portus Herculis Monoeci'

1) Cf. de his imprimis Müllenhoff I p. 178 sq. 232. II p. 239 sq. Sonny p. 18.

2) Quem perperam distinguere inter *Μονοίκου* et *Ἡρακλέους λιμένα*

(Plin. III 47. Tac. hist. III 42). Cf. etiam Verg. Aen. VI 830 et Servium ad h. l. Lucan. I 405 sqq. Sil. I 586. Val. Max. I 6, 7. Amm. Marc. XV 10, 9. Mamertin. genethl. Maximiani 4. itin. Ant. p. 503, 4. 5.

Liguriae igitur Monoecum Hecataeus tribuit, si Stephani lemma ei debetur. Iam si quid licet ex Scylacis periplo concludere de Hecataei aetate, cum Monoecus ab Antipoli orientem versus sita esset, non quadrare videtur Stephani explicatio. Nec vero multum huic rei tribuendum censeo. Nam etiamsi logographus non de Liguribus tantum verba fecit, sed re vera Monoecum appellavit *πόλιν Λιγυστικήν*, non ita mirum est, quod is, qui illarum regionum notitiam aliis videtur debuisse, terrae Liguriae ampliores fines ascripsit, praesertim cum auctore Strabone paulo plus ducentis stadiis ab Antipoli distaret Monoecus.

Restat alia quaestio, quam non plane velim praeterire. Habet de Monoeco Strabo IV 202 extr. haec: *ἔοικε δὲ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος καὶ μέχρι δεῦρο διατείνειν ὁ Μασσαλιωτικὸς παράπλους*. Itaque Monoecum extremam Massiliensium coloniam fuisse cum alii existimavere tum Sonny p. 78 (cf. ann. 1) qui eandem coniecturam propter Graecum nomen de Ampelo oppido amplexus est. Iam deliberemus haec. Antipolim terminum Ligurum fuisse Scylax testatur. Secundum Scymnum (v. 216) autem Ephori aetate Antipolis erat ultima urbs Massiliensium:

εἶτεν μετὰ ταύτην Ταυρόεις καὶ πλησίον
πόλις Ὀλβία κἀντίπολις αὐτῶν ἐσχάτη.

Nam meo quidem iudicio ex toto loci conexu dilucide perspicitur pronomen *αὐτῶν* necessario de Massaliotis intellegendum esse, non de Liguribus [1]). In Scylacis periplo post memoratam Massiliam coloniarum mentio excidit, quae perfacili negotio ex Scymno expleta est: *Ταυρόεις Ὀλβία Ἀντίπολις* sive *Ἄντιον*: iam cum de ora, quae ad Antipolim usque per-

---

iudicant Forbiger p. 394 n. et Müller ad Ptol. p. 322; aliter Mommsen CIL V p. 908 et Desjardins II p. 181 sqq.

1) Hoc quidem legitur apud Müllerum in interpretatione Latino sermone expressa; sed ne haesitare quidem hac de re licet cum Wilsdorfio p. 10.

tinet, agatur et inde a § 5 demum transitus fiat ad Tyrrheniam, apparet etiam in Scylacis descriptione Antipolim extremam Massaliotarum urbem accipiendam esse. Quocirca, cum Monoecus iam Hecataeo innotuisset, coniecit Sonny p. 78 postea Gallici impetus tempestatibus Massaliotas per Ligures ea colonia esse orbatos idemque de Ampelo coniecit, quae urbs omnino a solo videtur ablata. Resolveretur sane sic dubitatio, num Monoecus in Hecataei periegesi potuisset nominari, dummodo ne apud Scylacem Ligurum quoque terminum Antipolim oppidum esse legeremus. Quod non videtur cum Sonnii ratione convenire.

Atque etiam amplius procedamus. Etenim cum Monoecus ultima colonia fuisset, concluserunt quidam viri docti quattuor reliquas urbes, quae inter eam Massiliamque ipsam interiectae fuissent, Tauroenta Olbiam Antipolim Nicaeam conditas esse ante Monoecum [1]. Necessaria sane non est haec conclusio. Attamen rursus Sonnio p. 79, quem in hac re fere totus Wilsdorf p. 26 sequitur, id nolim concedere Tauroenta Olbiam Antipolim nondum exstitisse Hecataei temporibus, quia Stephanus s. v. *Ταυρόεις* non Hecataeum in testimonium vocaret, sed Artemidorum. Ex silentio ducta est coniectura ob eam ipsam rem admodum fragilis. Quis autem est, qui contendat Stephanum unumquodque oppidum ex Hecataei libro recepisse vel quodvis nomen vetustissimi cuiusque scriptoris auctoritate comprobavisse? Et altera ex parte quis pro certo negabit interdum Hecataei testimonium a breviatore esse praetermissum? Velut ex. gr. s. v. *Ὀλβία πόλις Λιγυστική*: quod lemma ut optime opinor concinit cum sectionibus, quas tractamus, ita longe recedit ab ea explicatione, quam s. v. *Ταυρόεις* appinxit Stephanus usus teste Artemidoro. Nicaeam veri est simillimum post Ephori Scylacisque demum aetatem a Massiliensibus conditam esse. Quae si reputaveris, num re vera extra dubitationem est Monoecum, quam iam Hecataeus noverat, ab ipsis Massiliensibus esse conditam? Nomen autem illud

1) Velut Duncker, *Gesch. d. Altertums* VI[5] p. 300. Müllenhoff p. 177.

Graecum nonne bene explicatur commercio, quod Massilienses cum ora illa colebant? Id certe nulla re indicatur Monoecum oppidum Hecataei aetate non exstitisse.

fr. 21 ap. Steph. Byz. s. v. *Νύραξ πόλις Κελτική. Ἑκαταῖος Εὐρώπῃ. τὸ ἐθνικὸν Νυράκιος ὡς παρὰ τὴν Νάρυκα Ναρύκιος.*

Cuius oppidi definiendi omni caremus indicio. De lemmate *πόλις Κελτική* nimirum eadem valent, quae supra (p. 161 sq.) de fragmento 22 disputata sunt: hoc loco ambiguum est, utrum Stephano debeatur an ante Hecataei nomen quaedam exciderint. Id ipsum disserens ex Hecataei fragmentis non posse concludi logographum Celtas novisse Müllenhoff p. 96 negat nomen *Νύραξ* comparandum esse cum Norici oppido Noreia. Quod quidem recte sine dubio; nec tamen video, quid redundet auxilii ex ea sententia, ad quam vir doctus inclinat: nomen existimat spectare ad Noram urbem ab Norace Ibero in Sardinia exstructam. Quid sibi velit lemma *πόλις Κελτική,* male perspicitur.

Confecimus iter feliciter ut opinor: vidimus partim certam partim admodum probabilem fidem esse testimoniorum, quae Hecataei auctoritatem prae se ferunt: at nullum repperimus indicium, quod vere subditivam originem proderet.

INDEX.

HECATAEI

fragmenta tractantur

STEPHANI BYZANTII

tmemata exceptis eis quae p. 6 sqq. enumerata sunt laudantur haec:

AVIENI

Orae maritimae explicantur versus

Lipsiae, typis I. B. Hirschfeldi.